

Wetenschapswinkel

Waardecreatie en de participatie-aanpak van Stichting Landschapsbeheer Gelderland

Rosalie van Dam, Irini Salverda en Roel During

rapport 323
februari 2016

WAGENINGEN UR
For quality of life

Wetenschapswinkel

Waardecreatie en de participatie-aanpak van Stichting Landschapsbeheer Gelderland

Rosalie van Dam, Irini Salverda en Roel During

rapport 323
februari 2016

Colofon

Titel	Waardecreatie en de participatie-aanpak van Stichting Landschapsbeheer Gelderland
Trefwoorden	Waardecreatie, participatie, burgerkracht, verbinden
Opdrachtgever	Stichting Landschapsbeheer Gelderland
Projectuitvoering	Rosalie van Dam Iriní Salverda Roel During
Financiële ondersteuning	Wageningen UR Wetenschapswinkel
Begeleidingscommissie	Dirk van Uiter - Voorzitter SLG José Blom - Voorzitter Vrijwilligersadviesraad SLG Gert-Jan te Gronde - Wethouder gemeente Winterswijk Paul Thissen - Programmaleider Provincie Gelderland Sonja Fris - Beleidsadviseur buitengebied RO Gemeente Ede Fleur Smout - Netwerker Burgerbetrokkenheid LandschappenNL Lèneke Pfeiffer - Coördinator Wetenschapswinkel Wageningen UR

Fotoverantwoording	De foto's zijn vervaardigd door de SLG-medewerkers Martijn Grievink en Erik van Eek en de rechten zijn van SLG
Vormgeving	Wageningen UR, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
ISBN	978-94-6257-388-8

Wageningen UR, Wetenschapswinkel rapport 323

Rapportnummer 323

Drs. R.I. van Dam; Drs. I. Salverda; Dr. R. During
Wageningen, februari 2016

Stichting Landschapsbeheer Gelderland

Rosendaal 2a
6891 DA Rozendaal
Tel. 026 35 37 444

Stichting Landschapsbeheer Gelderland zet zich in voor het cultuurlandschap in Gelderland. Zij hebben geen eigen terreinen en werken dus altijd samen met anderen. Dit kan een gemeente zijn, een particuliere grondeigenaar (bewoner van het buitengebied), vrijwilligers of de Provincie Gelderland.

Alterra Wageningen UR

Postbus 47
6700 AA Wageningen
Tel. 0317 481844
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra verricht strategisch en toegepast onderzoek ten behoeve van beleid, beheer en ontwerp van de groene ruimte op lokale, nationale en internationale schaal.

Wageningen UR Wetenschapswinkel

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
(0317) 48 39 08
wetenschapswinkel@wur.nl

Maatschappelijke organisaties zoals verenigingen en belangengroepen, die niet over voldoende financiële middelen beschikken, kunnen met onderzoeksvragen terecht bij de Wageningen UR Wetenschapswinkel. Deze biedt ondersteuning bij de realisatie van onderzoeksprojecten. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: duurzame landbouw, voeding en gezondheid, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen.

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
Summary	13
1 Introductie	15
1.2 Projectdoelstelling	17
1.3 Onderzoeksaanpak	18
1.4 Leeswijzer	19
2 Conceptueel kader	21
2.1 Opvatting van en uitgangspunten bij participatie	21
2.2 Rollen van participatie-professionals	22
2.3 Waardecreatie	24
3 Beltrum in het groen	27
3.1 Project- en procesbeschrijving	27
3.2 Reflectie op rol en werkwijze SLG	29
3.3 Reflectie op waardecreatie	30
3.4 Conclusies	31
4 Kopermolenpad Wenum Wiesel	33
4.1 Project- en procesbeschrijving	33
4.2 Reflectie op rol en werkwijze SLG	35
4.3 Waardecreatie	37
4.4 Conclusies	39
5 Groener (dan de) Buren	41
5.1 Project- en procesbeschrijving	41
5.2 Reflectie op rol en werkwijze SLG	44
5.3 Waardecreatie	45
5.4 Conclusies	46

6	Participatie-aanpak van SLG	47
6.1	Algemene werkwijze van SLG	47
6.2	Principes van de participatie-aanpak van SLG	49
7	Waardecreatie	53
7.1	Proces van waardecreatie	53
7.2	Waarden die ontstaan	54
7.3	Rol SLG in waardecreatieproces	55
8	Conclusies	59
8.1	De participatie-aanpak van SLG	59
8.2	Totstandkoming waardecreatieproces	60
8.3	Rol en bijdrage van SLG en andere betrokken actoren in het waardecreatieproces	61
8.4	Leer- en ontwikkelpunten	62
	Bronnen	67
	Respondenten	71

Voorwoord

Het aantal vrijwilligersgroepen in het Gelderse landschap is groeiende. Steeds meer burgers zien in hoe belangrijk het is om hun woon- en leefomgeving te onderhouden en willen zich daarin actief opstellen. Dit past goed bij het overheidsbeleid waarin gezocht wordt naar burgerparticipatie, waarbij burgers eigenaarschap leren te nemen bij hun landschap. Lokale overheden worstelen daarbij echter nog met de rol die aan verandering onderhevig is: minder regelend en remmend, meer faciliterend en begeleidend en het initiatief vaker laten aan de lokale samenleving.

Bij veel vrijwilligersgroepen is SLG betrokken om hen te ondersteunen bij de uitvoering van hun werkzaamheden. Een vitaal, beleefbaar en herkenbaar streekeigen landschap vormt de missie van SLG. SLG speelt daarbij in op de behoefte aan participatie bij burgers en buitenlui.

SLG vervult een intermediaire rol tussen burgers, bewoners van het buitengebied, organisaties en lokale overheden. Ik zie SLG als een katalysator die processen van energie en inhoud voorziet. De effecten van deze rol blijken verder te gaan dan alleen fysiek landschappelijke.

Naar het optreden en de aard van deze effecten, de waardencreatie, liet SLG onderzoek doen door Alterra. Onderzocht is hoe betrokkenen in projecten de werkwijze van SLG zien en wat dat voor hen heeft opgeleverd. Er zijn drie projecten onderzocht, waarbij SLG nadrukkelijk betrokken is geweest. Ook vallen daar lessen voor de toekomst uit te halen.

Dit rapport geeft (lokale) overheden handvatten hoe naar de veranderingen in rolopvatting en rolneming gekeken kan worden. Het rapport geeft zeker ook inzicht in de gemeenschappelijke kracht en betrokkenheid van vrijwilligers bij het realiseren van beleid dat overheden zich ten doel hebben gesteld. De input van vrijwilligers kan ook leiden tot bijstelling van beleid.

Ook de vrijwilligers in mijn hoogstambrigade klimmen op vrije dagen graag een oude appelboom in, gesteund door de bij SLG opgedane kennis over het onderhoud van de boom en gefaciliteerd met goed gereedschap waarvoor SLG zorgdraagt. We zijn er trots op dat 'onze' boomgaard er aan het eind van de dag prachtig en goed onderhouden uit ziet. We weten dat veel bewoners in en bezoekers van ons gebied daarvan genieten en er een grote waarde aan hechten. Die waarde is lang niet altijd uit te drukken in harde cijfers, maar zeker voelbaar en beleefbaar.

Als vrijwilliger herken ik mij in de uitkomsten van de het door Alterra verrichte onderzoek. De werkwijze van SLG heeft onze vrijwilligersgroep meer gebracht dan alleen het onderhoud van de bomen. Denk aan sociale waarden, kennisvergaring en de het verbreding van het werkveld met nieuwe projecten. En ik weet wel zeker dat dit het geval is bij vele andere vrijwilligersgroepen, zoals de groepen die betrokken zijn geweest in dit onderzoek. De werkwijze van SLG werkt ook steunend in het contact met lokale overheden.

José Blom

Lid hoogstambrigade Voorst

Voorzitter Vrijwilligersadviesraad van Stichting Landschapsbeheer Gelderland

Samenvatting

Aanleiding en doelstelling

Door het toenemende zelforganiserend vermogen van de samenleving verandert de gevestigde rol van overheden en maatschappelijke instituties in het publieke domein. Er is sprake van een co-productie van publieke waarde. Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) vervult een intermediaire rol in de vermaatschappelijking van de landschapszorg. In samenwerking met andere betrokkenen zet SLG zich in voor de zorg voor en het beleven van een vitaal landschap met respect voor identiteit. SLG hanteert een zogenaamde 'participatie-aanpak' waarin zij lokale betrokkenheid bij en zorg voor het landschap stimuleert en concreet aan de slag gaat met onder andere burgers, vrijwilligers, dorpsverenigingen en lokale maatschappelijke organisaties.

In het licht van deze zoekende ontwikkeling naar een participatie-samenleving heeft SLG via een wetenschapswinkel-aanvraag aan Alterra gevraagd haar participatie-aanpak onder de loep te nemen en te kijken naar waardecreatie in de projecten waar zij bij betrokken is. De doelstelling van dit onderzoek is tweeledig: a) Het duiden van de participatie-aanpak van SLG en b) Inzicht in de waardecreatie in projecten en processen waar SLG een rol in speelt. Hiervoor is onderzoek gedaan naar de werkwijze van SLG en waardecreatie in het algemeen en meer specifiek in de projecten Beltrum in het Groen, Kopermolenpad Wenum Wiesel en Groener (dan de) Buren. Het doel van het 'Dorpen in het groen' project in Beltrum was om bewoners te stimuleren hun gronden (zowel erf als landschap) te voorzien van streekeigen beplanting. Dit project is ingebed in het project 'Levend Landschap Beltrum'. Het Kopermolenpad is een zogenaamd Klompenpad. Klompenpaden zijn rondwandelingen in het agrarisch cultuurlandschap die over historisch tracé gaan, grotendeels uit onverharde paden bestaan en waarvan de route is bedacht, aangelegd en wordt onderhouden door bewoners. Groener (dan de Buren) betreft een Levend Landschap proces, waarin de bewoners zelf een uitvoeringsagenda hebben opgesteld en tot uitvoering overgaan van een verscheidenheid van laagdrempelige projecten in het nabijgelegen cultuurlandschap.

De onderzoeksvragen van dit onderzoek zijn:

1. Hoe kunnen de doelstellingen, werkwijze en participatie-aanpak van SLG geïdentificeerd worden?
2. Hoe komt waardecreatie tot stand in de projecten en processen waar SLG een rol in heeft en welke waarden worden er gecreëerd?
3. Welke rol en bijdrage hebben SLG en andere betrokken actoren zoals burgers, vrijwilligers, dorpsverenigingen, lokale maatschappelijke organisaties en gemeenten bij de totstandkoming van de waardecreatie?
4. Welke leerpunten zijn er te trekken over de participatie-aanpak van SLG en het proces van waardecreatie?

De participatie-aanpak van SLG

SLG heeft haar werkwijze in de loop der tijd ontwikkeld. Ze zijn ooit ontstaan vanuit de provincie met een heel concreet doel, namelijk om als 'coördinatiepunt landschapsbeheer' vrijwilligers te faciliteren die actief zijn in het landschap. In de loop der tijd proberen projecten steeds meer nieuwe lokale initiatieven in het landschap mogelijk te maken en daarbij aan te sluiten. Daarnaast is het initiëren van nieuwe landschapselementen steeds meer onderdeel van de werkwijze van SLG geworden. De werkwijze is meer gericht geraakt op verbinding en betrokkenheid door nadruk te leggen op de inbreng van mensen zelf waardoor ook verantwoordelijkheid en daadkracht ontstaat. Naast het versterken van het landschap door middel van de participatie-aanpak, komt de verbondenheid tussen mensen en hun omgeving als doelstelling naar voren.

In de participatie-aanpak van SLG kunnen een aantal, deels aan elkaar gelieerde, principes onderscheiden worden. In de volgende figuur worden de principes samengevat:

Figuur A: Principes participatie-aanpak SLG

Totstandkoming waardecreatieproces

In de projecten en processen waar SLG bij betrokken is draagt elke betrokkene, of het nu bewoners of gemeente betreft op zijn eigen wijze bij aan het totaal van waardecreatie. Er is dus sprake van **gezamenlijke** waardecreatie. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de kracht en energie uit de samenleving de basis vormt en deze wordt gecombineerd kennis, tijd, inzet, geld, betrokkenheid, netwerken, etc. van overheden, eventuele andere organisaties en SLG. Een proces of project staat of valt dus met de inzet van bewoners, hun inbreng vormt de basis.

In de praktijk is terug te zien dat het in de processen en projecten gaat om menselijke ervaringen en dat deze ervaringen **in interactie** tot stand komen. Mensen ervaren bijvoorbeeld geluk en gezelligheid in relatie met elkaar. Een deel van de waarden zitten dus in interactie, in de lokale context. Het proces van waardecreatie blijkt tevens een **wederkerig proces**. Er is sprake van samenwerking tussen alle partijen en in deze samenwerking spelen vertrouwen, gezamenlijke verantwoordelijkheid en gedeelde identiteit een rol. In sommige projecten treed er een vliegwieleffect in werking: na het afsluiten van het ene project of activiteit, wordt het volgende project of activiteit alweer gestart. In dit kader is het ook belangrijk om op te merken dat het proces van waardecreatie een tijdsaspect kent. Waarde kan ook pas na jaren ontstaan en manifesteert zich niet per se in de duur van een project.

Verder is de **meervoudigheid** van waardecreatie terug te zien: Betrokken bewoners, dorpsorganisaties, overheden en ook SLG vinden dat er meerdere soorten waarden worden gecreëerd. Naast dat de waarden zich in de volle breedte van verschillende thema's voordoen (sociaal, cultureel, economisch, natuur en landschap), is er sprake van waardecreatie op verschillende niveaus van concreetheid. Zo worden er fysieke waarden genoemd, maar wordt er ook waarde gezien in het 'doen', bijvoorbeeld het mobiliseren en verenigen van mensen, of het leren van anderen en ervaring opdoen. Daarnaast worden ook dieperliggende waarden genoemd die te koppelen zijn aan het niveau van beleving, zoals bijvoorbeeld het ervaren van sociale cohesie of streekeigenheid. Er komen ook waarden aan de orde die ingaan op bezinning en zingeving, zoals identiteit, authenticiteit, emotionele verbondenheid met een plek, toekomstwaarde of het onderdeel zijn van een bepaalde ideologie.

Verder blijkt dat de ontstane waarden niet alleen betrekking hebben op de **direct betrokkenen**, **maar ook op indirect betrokkenen en zelfs de (lokale) samenleving** als geheel. Direct betrokkenen van het Dorpen in het groen project in Beltrum zijn bijvoorbeeld trots op de erfbeplanting

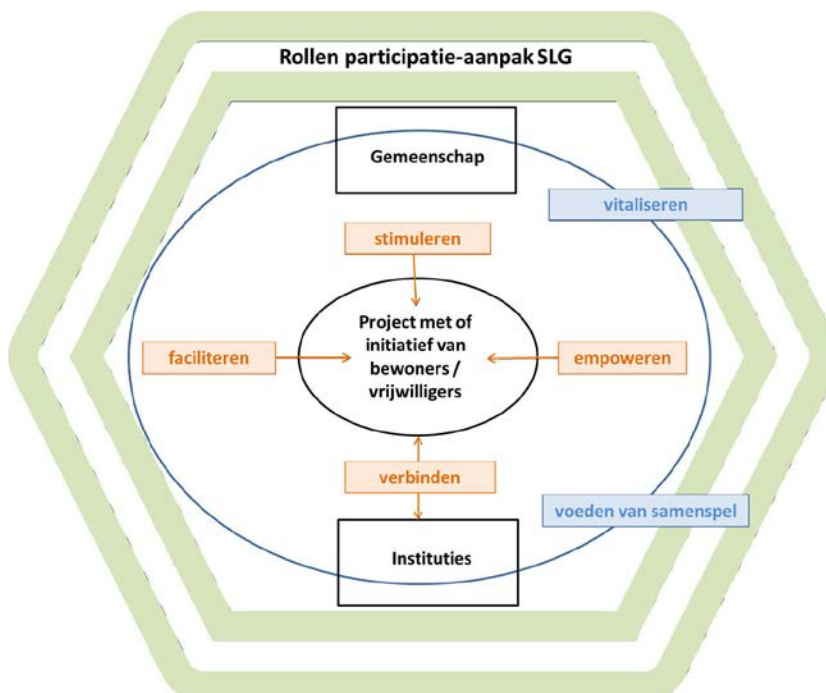
en de ontstane werkgroep ervaart dat door het project veel sociaal kapitaal en sociale cohesie is ontstaan. Maar ook de lokale samenleving of breder ervaart waarde in veel gevallen. Zo geeft volgens een aantal mensen die in de buurt van het Kopermolenpad wonen, het pad goed invulling aan het idee van 'passend toerisme' (geen massa toerisme) en draagt het pad bij aan de landelijke uitstraling en de beleving van de aanwezige natuur. In het geval van het Kopermolenpad zijn ook de wandelaars laaiend enthousiast en noemen zij waarden als het ervaren van variatie in het landschap in hun recensies op de website van het Kopermolenpad.

Rol en bijdrage van SLG en andere betrokken actoren in het waardecreatieproces

Een ieder levert een bijdrage aan de gezamenlijke waardecreatie. Daarbij komen bewoners met ideeën, maken connecties met de rest van de lokale gemeenschap, leveren kennis aan en voeren het leeuwendeel van de activiteiten uit. De gemeente is veelal financier, heeft een rol in het meedenken, informatie aanleveren en reageren op voorstellen op allerlei momenten in het proces. Ook heeft de gemeente vaak een rol in het onderhoud daar waar burgers dat niet kunnen of willen.

SLG vervult als participatie-professional verschillende rollen. *Binnen de projecten* **faciliteert**, **stimuleert** en **empowert** zij burgers en heeft SLG een rol in het **leggen van verbinding** tussen alle actoren. SLG stimuleert bewoners en vrijwilligers om zelf actief te zijn in hun omgeving en ondersteunen hen met kennis, kunde en gereedschap. De bijdrage die SLG levert in relatie tot bewoners richt zich op **procesondersteuning**. Een andere bijdrage in relatie tot bewoners is het inbrengen van **inhoudelijke kennis en expertise en van ervaring** over voorbeelden elders, mogelijke fondsen, etc. De bijdrage in relatie tot bijvoorbeeld gemeenten is kennis, maar dan ook vooral de aanpak van hoe je burgers helpt organiseren. Gemeenten waarderen dat de bijdrage van SLG kwalitatief hoogwaardig zijn. Het gaat dan om de intensiviteit in procesbegeleiding, de duidelijke werkwijze en het (beter) aansluiten bij burgers. Ook het actiegerichte de gerichtheid op duurzame betrokkenheid van mensen wordt gewaardeerd.

Daarnaast vervult SLG een rol *in de context van de projecten*, veelal bedoeld om een 'enabling environment' te creëren. Het gaat daarbij om het **vitaliseren van de lokale gemeenschap** en het **voeden van het samenspel van actoren**, waarbij veel aandacht is voor institutionele verbinding.

Figuur B: Rollen participatie-aanpak SLG in het waardecreatieproces (in oranje de rollen binnen projecten, in blauw de rollen buiten projecten)

Naast wat SLG medewerkers daadwerkelijk inbrengen in een proces, gaat het er ook om *hoe* zij dat doen. De *principes van de participatie-aanpak*, zoals nadruk op eigenaarschap, zelforganiserend vermogen, nadruk op kwaliteit, etc. zijn daarin leidend. Maar in de praktische uitvoering van deze principes gaat het ook om de *competenties en houding van individuele SLG medewerkers*. Het gaat dan om sociale en contactuele vaardigheden zoals pro-activiteit, goed communiceren, maar ook om mensen goed kunnen aanvoelen, aansluiting vinden en een aanvullende houding in plaats van invullende houding.

De wijze waarop de principes van de participatieaanpak van SLG uitmonden in hoe SLG medewerkers hun rollen als participatie professional oppakken, blijkt in de praktijk goed uit te pakken als het gaat om waardecreatie binnen de projecten. Die waardecreatie blijkt divers, gelaagd en naast natuur en landschap vooral ook bij te dragen aan het welzijn en het sociaal kapitaal in dorpen en lokale gemeenschappen.

Leerpunten

SLG is in haar projecten en processen afhankelijk van lokale betrokkenheid. Over het algemeen lukt het goed om mensen te activeren. In sommige gebieden is het soms iets meer zoeken om lokaal de juiste mensen te vinden en kost het dus ook meer tijd. Als de sociale structuren sterk aanwezig zijn, is het veelal makkelijker om een proces op gang te krijgen. Behalve de afhankelijkheid van SLG van anderen is er ook nog een ander geluid. Er komt duidelijk naar voren dat bewoners erg veel tijd investeren en soms overvraagd zijn. Dit komt dan niet specifiek door hun betrokkenheid in het SLG project, maar wel door het totaal aan activiteiten waar deze mensen bij betrokken zijn c.q. initiatiefnemer van zijn.

Door de wijze waarop SLG eigenaarschap en zelforganiserend vermogen stimuleert, voelen bewoners zich ook soms eigenaar van het proces. Enerzijds is dat een heel sterk punt, anderzijds is het ook ingewikkeld. De zichtbaarheid van de activiteiten van SLG is daarmee niet altijd even aanwezig, maar het is wel hetgeen waar SLG door haar opdrachtgevers (nog) op wordt afgerekend.

De cases laten duidelijk het beeld zien van een veelheid aan waarden. Voorts zit een deel van die waarden in interactie, in de lokale context, in beleving en zingeving. Allemaal dimensies die zich moeilijk verhouden met vooraf concreet beschreven doelen. Het is van belang te beseffen dat de doelen van een bepaald beleidsdossier geen recht doen aan de gezamenlijke waardecreatie die zich in de lokale processen voordoet. Er is een verschil tussen de gemeenschapswaarden zoals die in het veld worden gearticuleerd en de publieke waarden zoals die in beleid en politiek worden gehanteerd. De discussie over publieke waarden kenmerkt zich door het onderkennen van categorieën, welke in praktijk moeten worden gebracht. Sturen op waarden verhoudt zich dus lastig tot de gangbare opvatting van sturen op doelen en resultaat.

Werken vanuit participatie brengt noodzakelijkerwijs het (gedeeltelijk) uit handen geven van controle en verantwoordelijkheden met zich mee. Resultaten worden afhankelijk van de inzet van (lokale) mensen die daar niet voor betaald worden, maar die er plezier aan beleven of er gewenste invloed voor krijgen op hun eigen leefomgeving. Dat betekent dat er dwars door alle activiteiten en projecten van SLG heen een spanning bestaat tussen ruimte bieden en voldoen aan de specificaties die contractueel met een gemeente of andere overheid zijn vastgelegd. Die spanning wordt niet alleen gevoed door wensen van participerende burgers, maar ook door het samenspel tussen SLG en verschillende overheden.

Summary

The ability for self-organization of people in society is changing the established role of governments and institutions in the public domain. Nowadays there is a co-production of public values at work. Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG - Landscape Foundation Gelderland) plays an intermediary role in the socialization of the landscape management. In collaboration with other stakeholders SLG committed to the care and the experience of a vital landscape with respect for identity. SLG has a so-called “participatory approach” in which SLG encourages local involvement and care for the landscape and in which they do projects together with citizens, volunteers and local community organizations.

In light of the development for a participatory society, SLG requested Alterra by means of a Science shop project to take its participatory approach under the microscope and look at value creation in the projects in which it is involved. The objective of this study is twofold: a) The interpretation of the participatory approach of SLG and b) Understanding the value-creation projects and processes in which SLG plays a role. This requires research into the process of SLG and value creation in general and more specifically in the projects Beltrum in het Groen [Beltrum Green], Kopermolenpad Wenum Wiesel [Copper Mill Path] and Groener (dan de) Buren [Greener than the neighbours].

In the course of time SLG has tried to make projects more and more based on local initiatives. The process has become more focused on connection and involvement of citizens by emphasizing the contribution of the citizens themselves which also creates responsibility.

Figure C: Principles of the participation approach of SLG

In the projects and processes in which SLG is involved, each person, whether citizen or civil servant contributes in its own way to the total of value creation. So there is **joint value creation**. It should be noted that the input and energy of citizens forms the basis and is combined with knowledge, time, effort, money, commitment, networks, etc. from governmental institutions, other organizations and SLG. As such the process of value-creation is a **reciprocal process**. Moreover, the **multiplicity** of value creation is reflected: Involved citizens, communal organizations, governmental institutions and SLG find that there are created several (types of) values. It also appears that the resulting values do not only relate to those **directly involved, but also indirectly involved and even the (local) community as a whole**.

1 Introductie

1.1 Achtergrond

Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) is een ideële organisatie die zich in samenwerking met andere betrokkenen inzet voor de zorg voor en het beleven van een vitaal landschap met respect voor identiteit. De identiteit, zoals SLG die ziet, is ingegeven vanuit de aardkunde en de cultuurhistorie, biedt aan planten en dieren een leefgebied en aan mensen een gevoel van 'thuiskomen' en verbondenheid. Kwaliteit wordt daarbij niet gezien als eindbeeld, maar veeleer als een proces waarin aandacht is voor identiteit, beleefbaarheid en duurzaamheid (notitie SLG in het kort, 02.10.2013). SLG richt zich op 'onbezoldigde landschapszorg'. Zij hanteert een zogenaamde 'participatie-aanpak' waarbij SLG lokale betrokkenheid bij en zorg voor het landschap stimuleert en ondersteunt en zij concreet aan de slag gaat met onder andere burgers, vrijwilligers, dorpsverenigingen en lokale maatschappelijke organisaties. De waarden die SLG in haar werk creëert en co-creëert zijn divers. Onder meer het werken aan identiteit, betrokkenheid, gezamenlijkheid en vrijwillige inzet leveren waarden die belangrijk zijn voor het beheren van landschap in het licht van de participatiesamenleving.

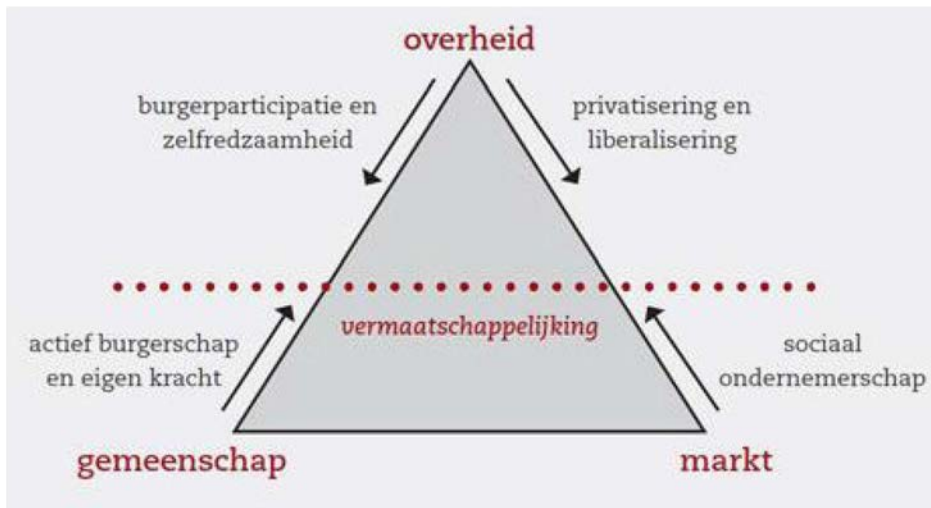
1.1.1 Veranderende samenleving, veranderende rolverdeling

De samenleving verandert en daarvoor worden momenteel allerlei metaforen gehanteerd. Zo spreekt premier Rutte over 'de participatiesamenleving', de WRR (2012) over de 'vernetwerkte samenleving', Binnenlandse Zaken (2013) over 'de doe-democratie', het Planbureau voor de Leefomgeving over de 'energieke samenleving' (Hajer, 2011) en het Verweij Joncker instituut over de 'improvisatiemaatschappij' (Boutellier, 2011). De woorden en accenten zijn anders, maar ze verwijzen allemaal naar een dynamische en actieve samenleving waarin maatschappelijke verbanden gelegd (kunnen) worden waarmee gezamenlijk publieke waarden worden gerealiseerd (Van de Wijdeven et al., 2013). Door dit toenemende zelforganiserend vermogen van de samenleving verandert de gevestigde rol van overheden en maatschappelijke instituties in het publieke domein.

1.1.2 Vermaatschappelijking: Co-productie van publieke waarde

In deze veranderende samenleving komt samenwerking tussen overheden, burgers en ondernemers centraal te staan bij de productie van publieke waarden, in dit geval natuur- en landschap (Van der Steen e.a., 2013; Salverda e.a., 2014). Volgens het ROB (2012) zouden overheden maar ook andere organisaties een ruimere opvatting van publieke waarde moeten hanteren. Ook Van der Steen e.a. (2013) beschouwen publieke waarde breed en open. Volgens hen kan publieke waarde tot stand worden gebracht via verschillende 'productiemodellen': via de overheid, de markt, de gemeenschap en combinaties en samenwerkingen daartussen. Ook Bourgon (2009) stelt dat in sommige situaties de publieke waarde niet meer alleen worden gecreëerd door de overheid (public policy results), maar dat er sprake is van een coproductie van spelers uit de samenleving, markt en overheid (civic results). Die overheid laat dan niet alleen uitvoeringstaken los, maar draagt ook de benodigde bevoegdheden en verantwoordelijkheden ten aanzien van de formulering en productie van publieke waarden deels over aan partijen in de samenleving. In deze benadering wordt burgerkracht gezien als een belangrijke bron bij het werken aan publieke waarden en kan de overheid als belangrijke medespeler in het publieke domein zich hier op verschillende manieren opstellen.

Deze samenwerking en rolverdeling tussen de verschillende actoren in het publieke is dynamisch en het is daarbij van belang om per situatie te zien vanuit welke 'beweging' een overheid, groep burgers of een ondernemer handelt, omdat dit gevolgen heeft voor de rollen van de verschillende actoren. Figuur 1 biedt laat deze bewegingsrichtingen van vermaatschappelijking zien.

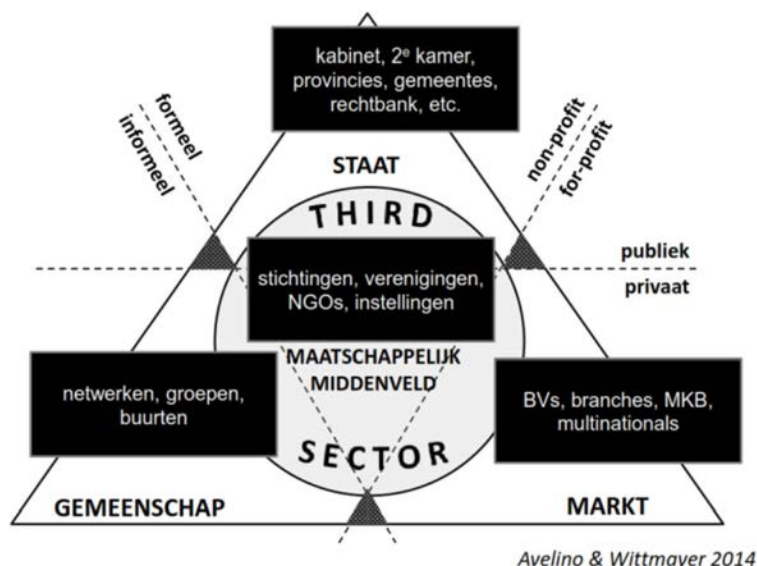

Figuur 1: Bewegingsrichtingen in de creatie van publieke waarde (Bron: Van der Steen et al., 2013)

Bij *privatisering en liberalisering* laat de overheid bewust taken los en verwacht en/of stimuleert dat deze taken door de markt worden opgepakt. Bij *sociaal ondernemerschap* gaat het om de ontwikkeling dat bedrijven en ZZP-ers met hun onderneming publieke waarden willen realiseren. Bij *burgerparticipatie en zelfredzaamheid* gaat het om de wens vanuit de overheid dat burgers meedenken en meedoen bij het realiseren van publieke waarden of dat voorheen overheids- taken (gedeeltelijk) worden opgepakt door burgers. Bij *actief burgerschap en eigen kracht* claimen mensen meer (initiatief)ruimte en verantwoordelijkheid voor publieke waarden. Burgers nemen zelf initiatieven, bijvoorbeeld om het lokale landschap te onderhouden. In dit geval is het niet de overheid die burgers uitlokt of confronteert, maar wordt de overheid geconfronteerd met burgerinitiatieven. Bij deze ontwikkelingsrichting wordt gedacht vanuit de eigen motivatie, kracht en aanpak van een burgerinitiatief om bij te dragen aan natuur en landschap, en de erkenning vanuit overheden om dat ruimte en mogelijkheden te bieden. Hier nemen mensen verantwoordelijkheid en een actieve rol vanuit hun eigen intrinsieke motivatie en dat is wat anders dan de participatieve rol van burgers bij beleid die overheden top down aan mensen vragen.

1.1.3 Intermediaire positie van SLG in het samenspel van actoren

Typerend voor de Nederlandse situatie is dat tussen de uitersten van overheid, gemeenschap en markt zich een *maatschappelijk middenveld* heeft ontwikkeld, waarbij kleinschalige gemeenschapsverbanden zich hebben geïnstitutionaliseerd in grootschalige professionele organisaties die in hun functioneren in veel opzichten lijken op overheden. Avelino en Wittmayer (2014) duiden deze categorie - die zich tussen de domeinen van overheid, markt en gemeenschap bevindt - als non-profit, privaat en formeel (zie Figuur 2). Zij geven in deze figuur ook aan welke typen actoren tot de verschillende domeinen behoren.

Figuur 2: Productie van publieke waarden door type actoren in verschillende domeinen (Bron: Avelino & Wittmayer, 2014)

SLG kan getypeerd worden als een organisatie die in dat maatschappelijke middenveld opereert, en dan met name in de relatie tussen gemeenschap en overheid (dus aan de linkerkant in bovenstaande figuur). Ze neemt daarmee een intermediaire positie in waardoor ze kan werken aan het verbinden van de twee eerder benadrukte bewegingsrichtingen: Burgerparticipatie en Actief burgerschap. Hierdoor kan SLG een belangrijke rol vervullen bij het vermaatschappelijken van de landschapszorg, en kan ze overheden helpen een andere, meer uitnodigende of ondersteunende rol te nemen. Dit is relevant voor de huidige zoektocht van veel lokale overheden naar een minder uitvoerende en meer faciliterende rol in relatie tot landschap en landschapsbeheer. Ruimte geven aan en samenspel met initiatieven vanuit het gebied spelen daarin een belangrijke rol. Sommige gemeenten zitten nog sterk in een uitvoerende rol terwijl ze naar een faciliterende rol toe willen of moeten. We kunnen wel zeggen dat SLG opereert in een ingewikkeld bestuurlijk krachtenveld, omdat ze te maken heeft met decentralisatiebewegingen, een veranderende bestuurlijke en politieke ideologie die meer ruimte wil bieden aan de participatiesamenleving, én er tegelijkertijd wordt er bezuinigd op de overheidsuitgaven voor landschap.

1.2 Projectdoelstelling

1.2.1 Onderzoeksdoelstelling

De huidige veranderingen in de wereld van landschap en gebiedsontwikkeling betreffen dus niet alleen de decentralisatie van taken en verantwoordelijkheden naar gemeentelijke overheden en krimpende budgetten, maar gaan nadrukkelijk ook om het versterken van vrijwilligerswerk en burgerinitiatief in het landschapsbeheer, het vergroten van eigenaarschap in de samenleving ten aanzien van het landschap en het stimuleren van het vermogen tot zelforganisatie, die in het huidige beleidsdiscours zo prominent aanwezig zijn. In het licht van deze zoekende ontwikkeling naar een participatie-samenleving heeft SLG via een wetenschapswinkel-aanvraag aan Alterra gevraagd haar participatie-aanpak onder de loep te nemen en te kijken naar waardecreatie in de projecten waar zij bij betrokken is. Zodat er beter inzicht komt in het hoe en wat van haar aanpak maar ook in de 'waarde' van deze aanpak. Hiervan kan niet alleen SLG zelf leren maar ook overheden zoals gemeente, provincie en waterschap die hun rol in de participatiesamenleving willen vormgeven en zich beter willen verhouden tot actieve burgers en vrijwilligers in het landschap. De doelstelling van dit onderzoek is dan ook tweeledig: a) Het duiden van de (principes van de) participatie-aanpak van SLG en b) Inzicht in de waardecreatie in projecten en processen waar SLG een rol in speelt.

In dit onderzoek gaat het om het duiden van de huidige participatie-aanpak van SLG en de waarde die daarmee worden gecreëerd. Het betreft geen evaluatie, beoordeling of systematisering van de SLG

aanpak met succes- en faalfactoren en voor- en nadelen. Er wordt wel gekeken naar hoe SLG samenwerkt en hoe er samen met betrokkenen waarden worden gecreëerd.

1.2.2 Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen van dit onderzoek zijn:

1. Hoe kunnen de doelstellingen, werkwijze en participatie-aanpak van SLG geïdentificeerd worden?
2. Hoe komt waardecreatie tot stand in de projecten en processen waar SLG een rol in heeft en welke waarden worden er gecreëerd?
3. Welke rol en bijdrage hebben SLG en andere betrokken actoren zoals burgers, vrijwilligers, dorpsverenigingen, lokale maatschappelijke organisaties en gemeenten bij de totstandkoming van de waardecreatie?
4. Welke leerpunten zijn er te trekken over de participatie-aanpak van SLG en het proces van waardecreatie?

1.3 Onderzoeksaanpak

Om zicht te krijgen op de doelstellingen, de werkwijze, de participatieaanpak, de samenwerkingsrelaties met andere spelers en waardecreatie, zijn we op zoek gegaan naar een aantal principes van de participatie-aanpak van SLG. Hiervoor hebben we casusonderzoek gedaan naar een 3-tal projecten van SLG en hebben we globaal allerlei andere activiteiten van SLG bekeken.

In de documentanalyse is gekeken naar documenten als beleidsplannen en interne notities van SLG, documentatie over projecten zoals Levend Landschap, Oral History werkgroep, Hoogstambrigade, Klompenpaden, Landgoedwerkgroepen, Buitenplaatswerkgroepen, poelenwerkgroepen, archeologiewachten en de Liniewacht. Ook zijn er internetpagina's en sociale media geraadpleegd¹.

Bij de selectie van cases is als uitgangspunt genomen of ze de huidige werkwijze van SLG karakteriseren en of ze recentelijk zijn uitgevoerd. Ook hebben we rekening gehouden met een geografische spreiding. Daaruit voortvloeiend is gekozen voor de projecten: Dorpen in het Groen Beltrum (Achterhoek), Klompenpad Wenum Wiesel (Veluwe), en Levend Landschap Buren (Rivierengebied). Er is met 18 respondenten gesproken over de werkwijze van SLG en waardecreatie in het algemeen en in de 3 cases². De cases zijn vanuit verschillende invalshoeken benaderd en er is per casus gesproken met de projectleider vanuit SLG, een betrokken ambtenaar, en in ieder geval 2 betrokken bewoners die actief betrokken zijn.

In het formuleren van het analysekader is gebruik gemaakt van theorie en concepten betreffende participatie, samenwerking met andere partijen, rollen en inbreng van participatieprofessionals en waardecreatie. Op basis van de documenten en interviews is geanalyseerd hoe processen en projecten volgens verschillende mensen en organisaties zijn verlopen, hoe SLG daarin heeft geopereerd en welke betekenis de projecten en processen volgens verschillende mensen en organisaties hebben, met andere woorden welke waarden er zijn gecreëerd. We zijn daarbij op zoek gegaan naar het proces van waardecreatie als geheel, een ieders aandeel en de interacties, ervaringen, betekenissen en verhalen achter de activiteiten. Ook is geanalyseerd wat verschillende respondenten zeggen over het gezamenlijke creatieproces en de gecreëerde waarden. Er is een open houding gehanteerd in het verzamelen van data over waardecreatie: respondenten konden daarbij zelf aangeven wat zij als waarde zagen. In de gesprekken en in de analyse is met name naar voren gekomen welke waarden er volgens wie gecreëerd zijn en in mindere mate welke waarden er niet gecreëerd zijn.

¹ Zie overzicht bronnen

² Zie overzicht respondenten in de bijlage

1.4 Leeswijzer

In dit rapport wordt allereerst het conceptueel kader geschetst (hfst 2), waarin de uitgangspunten van participatie, waardecreatie en de rollen van participatie professionals aan de orde komen. Daarna worden achtereenvolgens de projecten Dorpen in het Groen Beltrum (hfst 3), Klompenpad Wenum Wiesel (hfst 4) en Levend Landschap Buren (hfst 5) beschreven. Per hoofdstuk wordt ingegaan op het proces als geheel, de inbreng van een ieder, de rol van SLG en de waarden die gecreëerd zijn. In de navolgende hoofdstukken volgen analyses over de participatie-aanpak en principes van SLG in de praktijk (hfst 6) en over waardecreatie en de rol van SLG hierin (hfst 7). Tot slot volgen conclusies en worden aandachtspunten geformuleerd (hfst 8).

2 Conceptueel kader

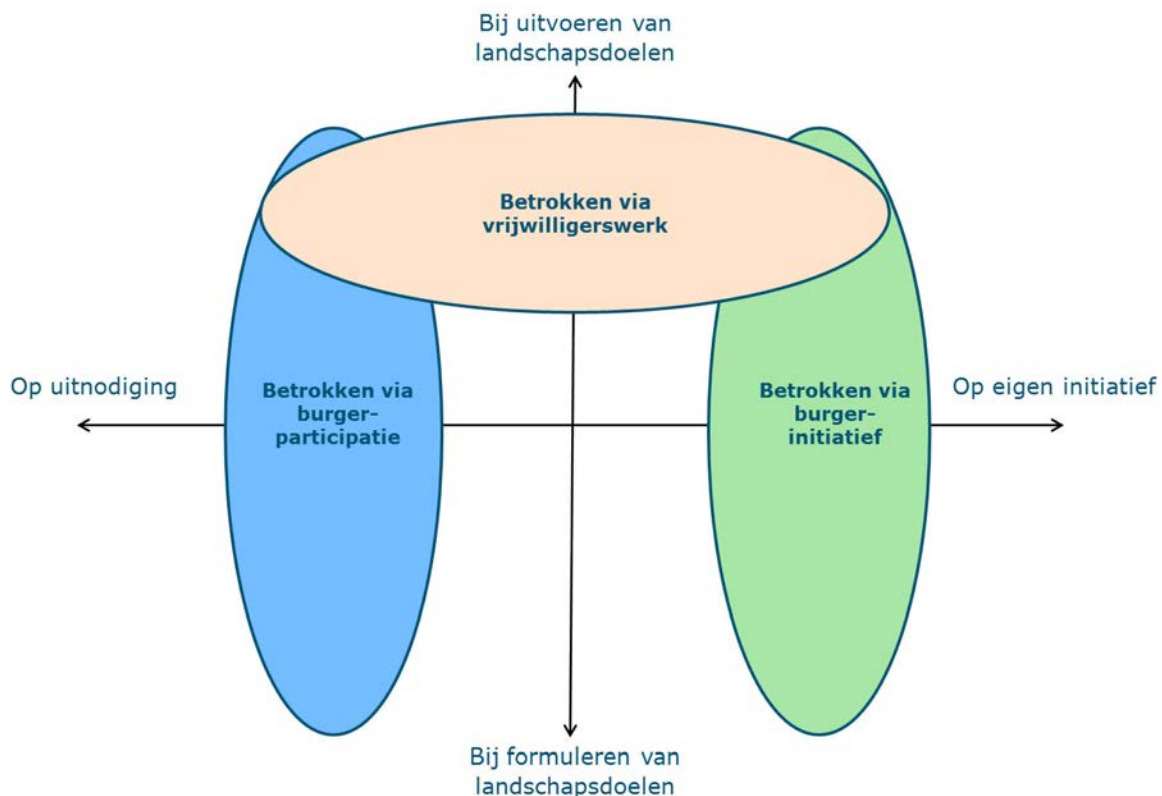
Dit onderzoek gaat over de waarden die worden gerealiseerd in de processen waarbij SLG betrokken is, en hoe SLG daar met haar participatie-aanpak aan bijdraagt. Maar wat houden participatie en waardecreatie nu precies in? Om het brede begrip participatie van burgers bij landschap beter te kunnen duiden, wordt gebruik gemaakt van gerelateerde concepten zoals burgerbetrokkenheid, (mentaal) eigenaarschap, sociaal kapitaal en het zelforganiserende vermogen van burgers (§2.1). Ook komen de rollen die participatie professionals zoals SLG kunnen aannemen aan de orde (§2.2). Tot slot wordt ingegaan op een aantal uitgangspunten van het proces van waardecreatie die we kunnen gebruiken bij de analyse (§2.3).

2.1 Opvatting van en uitgangspunten bij participatie

2.1.1 Burgerbetrokkenheid

Verschillende vormen van burgerbetrokkenheid bij landschap

Mensen kunnen op veel manieren uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij het landschap. Een belangrijk onderscheid is dat tussen burgerparticipatie, burgerinitiatief en vrijwilligerswerk. Bij *burgerinitiatief* ligt het initiatief en vaak ook grotendeels de regie bij burgers zelf om op basis van door hen geformuleerde doelen ten aanzien van het landschap te realiseren (zelforganisatie). Soms haken overheden en landschapsorganisaties daarbij aan of faciliteren zij de burgerinitiatieven bij het realiseren van hun doelen (overheidsparticipatie) (Salverda e.a., 2014). Bij *burgerparticipatie* daarentegen zijn mensen actief betrokken bij landschapsbeheer of -ontwikkeling op uitnodiging van overheden of andere instituties, die grotendeels ook de doelen en kaders daarvoor formuleren. Bij *vrijwilligerswerk* in het landschap zijn mensen zowel op uitnodiging als op eigen initiatief betrokken, en gaat het veelal om het uitvoeren van bestaande (beleids)doelen voor het landschap. Zie onderstaande figuur.

Figuur 3: Vormen van burgerbetrokkenheid bij landschap

Eigenaarschap

Eigenaarschap is cruciaal voor burgers en vrijwilligers om actief te zijn in het publieke domein. In de praktijk zijn andere organisaties, zoals overheden of intermediaire organisaties geneigd om de initiatieven te sturen of zelfs over te nemen. Gebleken is dat burgers zich best willen inzetten voor bijvoorbeeld een mooier landschap, maar dat zij dat grotendeels zelf willen bepalen. Het zelf invulling geven aan een zelf geformuleerde vraag in een open proces, leidt veelal tot waardevolle betrokkenheid, verbondenheid en nieuwe vormen van eigenaarschap. Het kan gaan om eigenaarschap van het proces, van een bepaalde activiteit, maar ook fysiek, bijvoorbeeld van een wandelpad. Veelal gaat het om 'gevoeld' eigenaarschap, maar het kan ook gaan om 'echt' eigenaarschap, bijvoorbeeld dat bewoners eigenaar worden van een stuk gebied door het aan te kopen. Gevoeld eigenaarschap van landschap kan worden omschreven als het commitment of de betrokkenheid van mensen bij het landschap dat zij niet materieel bezitten, maar wel bezien, gebruiken en onderhouden alsof het van henzelf is (gebaseerd op Marissing, 2008). Gevolg is dat mensen zich dan verantwoordelijk voelen en daarnaar gaan handelen.

Sociaal kapitaal en zelf-organiserend vermogen

Samen sta je sterker, ook in het beheer van het landschap. Maar wat is dat dan, dat je samen sterker maakt? Een voorbeeld is een groep dorpsbewoners die samen en bijvoorbeeld met hulp van SLG en de gemeente landschapselementen in hun dorp ontwikkelen en beheren. Tegelijkertijd bouwen ze werkende weg onderling vertrouwen op. Dat onderlinge vertrouwen maakt je als groep sterker, zodat je meer kunt bereiken dan wanneer je alleen aan de slag gaat. Het samenwerken op basis van onderling vertrouwen en de extra mogelijkheden die dat oplevert, slaat op het sociale kapitaal van de groep. Sociaal kapitaal gaat over de sociale relaties die een groep heeft opgebouwd en via welke zij toegang krijgen tot allerlei soorten 'resources' zoals informatie, kennis, financiering, vrijwilligerswerk, etc. (Van Dam e.a., in prep.) Via deze sociale infrastructuur en met behulp van deze resources kan een groep zich organiseren en samenwerken om een bepaald doel te realiseren. Dit is het zelf-organiserende vermogen van een groep.

2.2 Rollen van participatie-professionals

2.2.1 Rollen participatie-professionals in projecten

Hoe kunnen 'participatieprofessionals' betrokkenheid, eigenaarschap, sociaal kapitaal en het vermogen tot zelforganisatie van mensen stimuleren en versterken? Welke rollen kunnen participatie professionals zoals SLG dan nemen? Hieronder worden rollen onderscheiden die participatie professionals kunnen spelen in projecten. Deze rollen richten zich voornamelijk op bewoners, vrijwilligers en initiatiefnemers van burgerinitiatieven, maar kunnen zich ook richten op andere actoren.

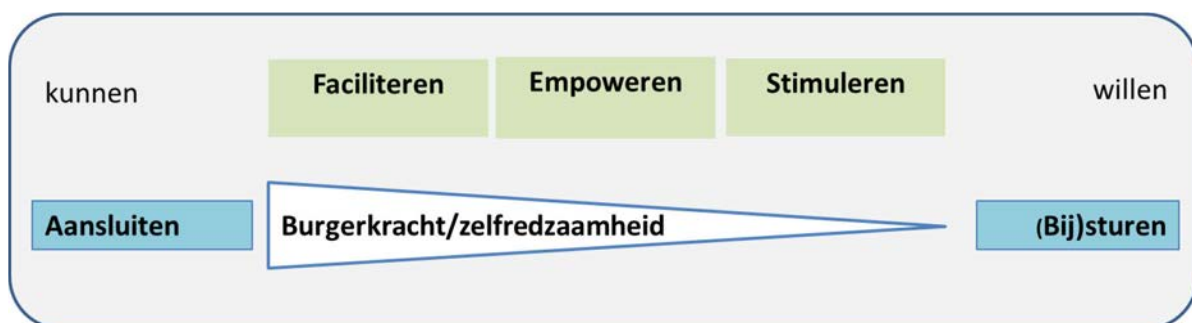
Afhankelijk van de situationele context zijn er verschillende keuzes mogelijk die leiden tot een andere rol van een participatie professional. Het hoofdthema is om afhankelijk van de situatie steeds een passende balans te vinden tussen aansluiten bij wat mensen zelf willen en kunnen versus (bij)sturen vanuit doelen, waarden en kennis die je als professional hebt. Het gaat dan bijvoorbeeld om de balans tussen sturen op landschappelijke kwaliteit/landschapsidealen en ruimte laten voor wat mensen zelf willen en mooi vinden in hun landschap. Of om de balans tussen richting geven met kennis en informatie en ruimte laten voor eigen kracht en betekenisgeving.

Volgens Van de Wijdeven e.a. (2013) wordt van participatie-professionals in de praktijk veel verwacht: zij dienen actieve burgers gepast (naar behoefte) te ondersteunen in hun initiatieven. Soms is dat lichte ondersteuning, soms empowerment van groepen en individuen die nog steviger 'in hun kracht' gezet kunnen worden. Soms dienen ze als een soort 'ijsbreker' of 'gids' om initiatiefrijke burgers op weg pad te helpen in het oerwoud van de ambtelijke organisatie en bijbehorende procedures (Van de Wijdeven e.a., 2013). Maar ook wordt van de ondersteunende frontliniewerker een empathisch talent verwacht, ondernemerschap, verbindend talen, en voldoende stevigheid of

informeel leiderschap om soms ook 'nee' te zeggen tegen betrokken instituties of bewoners (Van den Brink et al., 2012; Oude Vrielink & Van de Wijdeven, 2008; Van de Wijdeven, 2012).

Denters et al. (2013) hebben het zogenaamde ACTIE-instrument ontwikkeld voor participatie professionals. Op basis van de vijf elementen – animo, contacten, toerusting, inbedding, empathie – kan het instrument hen helpen om een passende rol te vinden: ondersteunen, stimuleren of co-produceren. Leidende vragen zijn bij 'animo': 'Kan ik aansluiten bij de motieven van de initiatiefnemers of moet ik bijsturen?'; bij 'contacten': 'Kan ik gebruik maken van interne samenhang of kan ik externe banden (andere bewoners en instanties) versterken?'; bij 'toerusting': 'Mag ik uitgaan van eigen kracht of moet ik aanreiken?'; bij 'inbedding': 'Moet ik uitgaan van de logica van burgers of van de logica van professionele organisaties?'; en bij 'empathie': 'Toon ik als professional betrokkenheid of juist dienstbaarheid?' (Denters et al., 2013). Aan de hand van dergelijke vragen proberen participatie professionals steeds een passende balans te vinden tussen bijsturen van en aansluiten bij wat actieve burgers willen of kunnen. Hierbij zit 'co-produceren' het dichtst tegen bijsturen aan, 'stimuleren' zit tussen bijsturen en aansluiten in en 'ondersteunen' ligt het dichtst bij aansluiten.

Als we inzoomen op de **ondersteunende** rol kunnen we deze rol op basis van Van Dam & Liefhebber (2014) en Oude Vrielink & Van de Wijdeven (2011) onderverdelen in het bieden van lichte en zware ondersteuning, afhankelijk van de mate van zelfredzaamheid of burgerkracht van de betrokken burgers. Een lichte vorm van ondersteunen is *faciliteren* en een zwaardere vorm is *empoweren*. In beide gevallen hebben mensen de wil om zelf actief betrokken te zijn, maar hebben zij meer of minder ondersteuning nodig om dit ook daadwerkelijk te *kunnen* waarmaken. De **stimulerende** rol van een participatie professional is vooral van toepassing in situaties waar minder burgerkracht of zelfredzaamheid is en mensen vaak ook nog een zetje (stimulans) nodig hebben om ook echt actief betrokken te *willen* zijn.

Figuur 4: Ondersteunende en stimulerende rollen van participatie professional richting bewoners

Alhoewel participatie-professionals zich in projecten voornamelijk richten op bewoners, hebben zij veelal ook een **verbindende** rol tussen verschillende actoren in projecten. Participatie professionals opereren veelal als spin in het web en hebben veelal de contacten en ingangen om partijen met elkaar te verbinden.

2.2.2 Rollen van participatie-professionals gericht op de omgeving van projecten

Participatie professionals kunnen vanuit hun intermediaire positie ook een belangrijke rol nemen gericht op de (institutionele) omgeving los van concrete projecten of initiatieven. Geïnspireerd door Oude Vrielink en Van de Wijdeven (2011) worden twee rollen onderscheiden die professionals hier kunnen vervullen richting de lokale gemeenschap en richting instituties: 1) het *vitaliseren van de lokale gemeenschap*, met het streven om nieuwe burgerinitiatieven te laten 'opborrelen' in de lokale samenleving. Bijvoorbeeld door actief in lokale gemeenschappen te 'scouten' voor potentiële nieuwe actievelingen en deze enthousiast te krijgen voor actie. En 2) het *voeden van het samenspel tussen alle actoren*. Het gaat daarbij onder andere om het leggen van institutionele verbindingen door een

bereidwillige en constructieve houding van de institutionele omgeving ten opzichte van burgerbetrokkenheid en burgerinitiatieven in het algemeen te creëren (Van de Wijdeven e.a., 2013).

Deze rollen van SLG dragen niet alleen bij aan een goede voedingsbodem voor actieve burgers maar is ook een welkome hulp voor overheden die zoeken naar een andere - minder uitvoerende en meer uitnodigende of ondersteunende rol in relatie tot landschap en landschapsbeheer. Hierbij zijn ruimte geven aan en samenspel met lokaal actief burgerschap belangrijk en daar kunnen participatie-professionals zoals SLG overheden goed bij helpen of begeleiden.

2.3 Waardecreatie

Waardecreatie [Value creation] is een begrip uit de managementliteratuur dat nu ook in andere domeinen terrein wint. De algemene tendens is dat waardecreatie steeds breder wordt opgevat. De informatiesamenleving kenmerkt zich door een verschuiving van hard ware naar soft ware, van materieel naar immaterieel, van kwantiteit naar kwaliteit. Tastbare en uiterlijke kenmerken worden ondergeschikt aan ontastbare en 'innerlijke' eigenschappen. Het gaat dan minder om maten, hoeveelheden en uren, en meer om kennis, ideeën, talent, ervaring en visie (HvA, 2009). Ook relevant hier is de toenemende aandacht voor de waarde van diversiteit en pluraliteit (Frissen, 2007; Van Gunsteren, 1994), die bijvoorbeeld tot uitdrukking komt in het idee van 'zoveel mensen, zoveel wensen'.

Een belangrijke drijvende kracht is dat de vraag voor wie er sprake is van waardecreatie steeds meer opgerekt wordt. Was het in de business literatuur eerst zeer veel voorkomend dat waardecreatie (lees in dit geval: winst) bedoeld is voor de organisatie zelf, zijn er nu ook geluiden dat waardecreatie gericht moet zijn op zogenaamde betrokkenen en misschien zelfs wel breder: iedereen c.q. de gehele samenleving (Cengiz Haksever et al., 2004). Ramaswamy en Gouillart (2010) schetsen een aantal vooronderstellingen, een logica van waardecreatie. Ten eerste is waarde volgens hen een functie van menselijke ervaringen. Ten tweede komen deze ervaringen voort uit interacties. Beide vooronderstellingen borduren voort op het werk van Anne Swidler over cultuur in actie. Zij heeft uiteengezet dat het niet de waarden van mensen zijn die richting geven aan hun acties. Het zijn veeleer hun interesses, hun angsten, geloof en ook belangen die zorgen voor actie en in die actie ontstaan waarden. Hun cultuur levert daarbij een soort toolbox van actiestrategieën (Swidler, 1986). Dit onderzoek borduurt voort op deze zienswijze van waarden en cultuur in de zin dat we kijken naar de creatie van waarden in de sociale interactie, in de praktijk van de SLG projecten. De waarden komen dus voort uit actie en interactie en zijn daarmee deels gemeenschapswaarden. Ten derde zien Ramaswamy en Gouillart (2010) een organisatie als de entiteit die deze ervaringen-gebaseerde waarde door interacties creëert. Het gaat daarbij om organisaties in brede zin, niet alleen om (formele) organisaties. In feite zien zij co-creatie als het proces waarin wederzijdse waarde is uitgebreid, waar waarde voor participerende individuen een functie is van hun ervaringen. Het idee van wederkerigheid bij waardecreatie komt ook terug in het werk van Jonker (2012; 2013). Jonker onderkent het belang van vertrouwen, wederkerige verantwoordelijkheid en gedeelde identiteit in meervoudige waardecreatie.

Als je bovenstaande opvattingen concretiseert, resulteert dat in uitgangspunten voor het proces van waardecreatie en in uitgangspunten voor de ontstane waarden. Hieronder volgen eerst de uitgangspunten voor het proces van waardecreatie:

- **Waarde creëer je samen (en niet alleen)**

In dit onderzoek kijken we naar processen waarin alle betrokkenen hebben bijgedragen aan de waarde die is ontstaan, het gaat dus om gezamenlijke waardecreatie. Bij waardecreatie gaat het erom dat de kracht uit de samenleving (kennis, tijd, inzet, geld, enthousiasme, netwerken, etc.) wordt erkend en benut bij het gezamenlijk realiseren van maatschappelijke doelen. Het gaat om het combineren van kracht en energie uit de samenleving gecombineerd met inzet (kennis, tijd, inzet, geld, betrokkenheid, netwerken, etc.) van overheden en andere instituties zoals SLG.

-
- ***Bij waardecreatie gaat het om menselijke ervaringen en deze komen veelal in interactie tot stand***

We kijken naar de creatie van waarden in de sociale interactie, in de praktijk van de SLG projecten. De waarden komen dus tot stand in sociale interactie, en zijn dus ook gebonden aan een sociale context. Mensen hebben daarnaast vanuit verschillende invalshoeken ook verschillende perspectieven.

- ***Waardecreatie is een wederkerig proces***

Het proces van waardecreatie wordt gezien als een gezamenlijk proces. In de samenwerking tussen alle betrokkenen die onderdeel uitmaken van het proces van waardecreatie spelen vertrouwen, wederkerige verantwoordelijkheid en gedeelde identiteit een belangrijke rol (Jonker 2102; 2013).

In het proces van waardecreatie, ontstaan vervolgens waarden. Daarvoor worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- ***Waardecreatie is meervoudig***

Er kunnen meerdere waarden tegelijkertijd worden gecreëerd. Deze kunnen los van elkaar staan, maar vaak zijn waarden met elkaar verbonden en zijn er geen strakke scheidslijnen. Er is een spectrum aan waarden mogelijk, die zowel 'breed' is, als 'diep': Waarden kunnen verschillende thema's adresseren en daarnaast is er sprake van een gelaagdheid van waarden. Bij dit laatste bedoelen we dat mensen basiswaarden kunnen noemen die op het niveau van bestaan en doen liggen maar ook dieperliggender waarden die met beleving en zingeving te maken hebben (gebaseerd op Van Zoest, 1994; Jacobs, 2000).

- ***Waardecreatie heeft betrekking op direct betrokkenen, indirect betrokkenen en maatschappij als geheel***

Verder heeft waardecreatie niet alleen betrekking op de direct betrokkenen, maar ook de indirect betrokkenen en maatschappij als geheel. Het gaat dus om de betekenis en impact van het proces in brede zin. Denk bijvoorbeeld in het geval van de klompenpaden dus naast de vrijwilligers die het pad mede hebben mogelijk gemaakt, ook aan de wandelaars en bewoners. In dit onderzoek wordt dan ook gevraagd naar ervaringen en ervaren waarden aan de hand van de interacties die hebben plaatsgevonden. Afhankelijk van perceptie, context, vertrekpunt, ervaring, etc. zullen deze waarden per persoon en organisatie mogelijk verschillen.

3 Beltrum in het groen

3.1 Project- en procesbeschrijving

Algemeen

Het doel van het 'Dorpen in het groen' project in Beltrum was om in samenwerking met de dorpsbelangenorganisatie bewoners te stimuleren hun gronden (zowel erf als landschap) te voorzien van streekeigen beplanting. In 2013 hebben 26 bewoners uit Beltrum en omgeving op hun erf en/of grondgebied streekeigen beplanting aangeplant. Een contactpersoon vanuit de dorpsorganisatie Raad van Overleg Beltrum (RvOB) regelde de praktische organisatie van het proces en de communicatie met de deelnemers. SLG maar ook de gemeente Berkelland zelf ondersteunden met inhoudelijke kennis en proceskennis. De ondersteuning en procesbegeleiding werd bekostigd door de gemeente en ook de planten en de aanleg van 8 meer grootschalige beplantingsprojecten werden grotendeels door de gemeente gefinancierd (naast een eigen bijdrage van de deelnemers).

Het project 'Beltrum in het groen' is ingebed in het project 'Levend Landschap Beltrum' dat SLG in opdracht van de gemeente Berkelland in 2012 is gestart. Daarvoor hebben zij contact gezocht met de RvOB die het Levend Landschap proces met de bewoners van Beltrum zou moeten gaan coördineren. Dit leidde ertoe dat er in het najaar van 2012 twee bijeenkomsten in het dorpshuis De Wanne zijn georganiseerd waarin bewoners van het dorp Beltrum en het omliggende platteland hebben nagedacht over initiatieven die volgens hen het karakter van de omgeving verder zouden kunnen versterken. Start van de eerste bijeenkomst was een presentatie van het bestaande beleid door SLG. Het door de provincie opgestelde Streekplan, het gemeentelijke Landschapsontwikkelingsplan (LOP) en de bijbehorende Ruimtelijke Visie Buitengebied (RVB) werden kort langs gelopen. Ook de wensen voor het buitengebied zoals eerder verwoord in de dorpsvisie Dorpsplan Beltrum (2011) werden opgefrist. Vervolgens konden bewoners aan de hand van historische en actuele kaarten van het gebied aangeven wat ze wilden versterken op het vlak van landschap, ecologie en cultuurhistorie. Dit leverde een lijst op van tientallen ideeën. Op de tweede bijeenkomst zijn alle ideeën nader uitgewerkt waarvoor bewoners zich als trekkers hadden opgegeven. Deze projectvoorstellen vormen de "Uitvoeringsagenda Trots op Beltrum 2013-2015" en zijn begin 2013 in het zogenaamde 'uitvoeringsoverleg' gepresenteerd aan een tiental potentiële samenwerkingspartners met de vraag hoe zij (financieel of anderszins) zouden kunnen bijdragen aan het realiseren van de bewonerswensen.

Beltrum in het groen is het eerste project van de Uitvoeringsagenda dat eind 2012 van start is gegaan. Voor dit project was namelijk al geld voor de uitvoering gereserveerd door de gemeente. Voor geïnteresseerde bewoners werd een informatieavond georganiseerd waar SLG een presentatie hield over het verhaal achter het Berkellandse landschap en waar bewoners een handreiking voor het ontwerpen van een beplantingsplan voor hun eigen erf ontvingen. De beplantingsplannen die de deelnemers vervolgens zelf opstelden werden op een soort spreekuur in het dorpshuis besproken met de landschapscoördinator van de gemeente Berkelland en een deskundige van SLG. Zij gaven advies en hielpen bij de concrete uitwerking, zoals het verder uitwerken van de schets, het opstellen van een plantenlijst en het berekenen van de eigen bijdrage. Bij een aantal meer complexe plannen heeft SLG samen met de gemeente een erfbezoek gebracht om de deelnemer ter plekke te helpen. Op 23 maart 2013 hebben de 26 deelnemers tijdens een feestelijke bijeenkomst hun plantmateriaal opgehaald op een centrale plek. De toenmalige wethouder opende deze plantdag. De bewoners hebben vervolgens zelf op hun erf houtsingels, geriefhoutbosjes, knotwilgen, boomgaardjes met hoogstambomen e.d. aangeplant. Bij de aanleg van de 8 grotere beplantingsprojecten werden de bewoners geholpen door de lokale agrarische natuurvereniging. De nazorg bestond eruit dat SLG op een later moment alle deelnemers schriftelijk heeft benaderd over de staat van de aanplant. Daar waar planten het niet overleefd hadden werd via de dorpscoördinator nieuwe aanplant aangeleverd. Het project Beltrum in het groen is in 2013 succesvol afgerond. Het Levend Landschap proces loopt momenteel nog steeds in Beltrum.

De bewoners van Beltrum

Beltrum is volgens een aantal respondenten van oudsher een heel energiek en actief dorp. Er is veel sociaal kapitaal aanwezig in de gemeenschap waarmee bewoners in de loop van de tijd veel initiatieven zelf hebben kunnen realiseren. De RvOB is hierin de spin in het web. Van de 1000 huishoudens in het buitengebied van Beltrum zijn er circa 900 betalend lid, aldus een respondent. Er is dus veel betrokkenheid van de bewoners bij hun directe leefomgeving en bij het zelf organiseren en realiseren van initiatieven in het lokale landschap. Maar "soms lijkt het ook wel een sociale verplichting om mee te doen." De RvOB maakte in 2010 een vernieuwde dorpsvisie, waarin landschap een belangrijk onderdeel was. In dit kader heeft het dorp en met name de Kerkepadencommissie landschappelijke projecten gerealiseerd, zoals het verder herstellen van kerkenpaden en het aanleggen van hoogstam fruitboomgaarden (in samenwerking met de Vereniging Agrarisch natuurbeheer). Het was daarom ook niet vreemd dat er veel animo was bij bewoners voor het Dorpen in het Groen project: 26 deelnemers waaronder 8 grote beplantingsprojecten. "Het dorp staat 100% achter meer groen, dat hadden we ook al opgenomen in het dorpsplan. Bewoners vinden het waardevol om hun erven groener te maken en om bij te dragen aan een mooier landschap. Zoals een singel langs een varkensschuur of beplanting om het kuilvoer aan het zicht te onttrekken. Ook de jonge mensen. Alleen, om dat dan ook concreet te doen, is vaak een stap te ver en dan verwatert het. Daarom is het fijn dat er een concreet project was waarin mensen werden gestimuleerd om het ook echt te doen."

De toenmalige voorzitter van de RvOB was verantwoordelijk voor het coördineren van het proces. Hiervoor kreeg hij begeleiding en handreikingen van SLG in de vorm van draaiboekjes en formats. Als dorpscoördinator van het beplantingsproject heeft hij potentiële deelnemers actief en persoonlijk benaderd. Hij heeft daar veel tijd ingestoken omdat hij uit ervaring wist dat dat goed werkt. Hij heeft ook best veel publiciteit georganiseerd rondom het project, er is o.a. aandacht aan besteed in de nieuwsbrief van de RvOB. Verder heeft de dorpscoördinator met hulp van SLG de informatieavond logistiek georganiseerd en deze bijeenkomst geopend. Mensen die wilden deelnemen aan het project konden zich vervolgens bij hem aanmelden. Hij organiseerde vervolgens het inloopspreekuur. Ook was hij aanwezig bij een aantal erfbezoeken die een medewerker van SLG bracht, zodat op die manier de inhoudelijke kennis over het landschap en de erven ook aan hem als centraal persoon kon worden overgedragen. Ook de plantdag met de feestelijke opening door de wethouder werd door de dorpscoördinator logistiek georganiseerd.

De bewoners kijken op Beltrum in het Groen terug als een succesvol project. Ook het Levend Landschap project zien de bewoners als een waardevol proces, maar zij ervaren momenteel wel een impasse bij de uitvoering van een deel van de projectideeën die zijn opgeborreld. De bewoners verwachten hiervoor namelijk geld van de gemeente. Volgens hen heeft de gemeente de indruk gewekt dat er geld beschikbaar zou zijn (ca. 60.000 euro), maar nu blijkt dat dat er niet (meer) komt. Volgens de bewoners is de gemeente niet echt betrokken bij hun uitvoeringsagenda. SLG toont in hun beleving meer betrokkenheid en inzet, aldus een respondent.

De gemeente Berkelland

De gemeente Berkelland heeft in 2012 het Levend Landschap proces in Beltrum geïnitieerd. Hieruit is het project Beltrum in het Groen voortgekomen. Dat juist dit project als eerste onderdeel van de uitvoeringsagenda werd uitgevoerd, kwam omdat de gemeente hiervoor al geld had gereserveerd. Aanleiding voor de gemeente om de projecten Levend Landschap en Dorpen in het Groen in Beltrum te initiëren was het coalitieakkoord Samen Anders waarin de gemeente Berkelland meer vorm wil geven aan haar veranderende rol in het publieke domein. Een gemeentelijke respondent spreekt in dit verband niet van burgerparticipatie maar van overheidsparticipatie. De gemeente wil dan waar nodig en mogelijk initiatieven uit de samenleving ondersteunen en stimuleren. In dit licht heeft de gemeente het Levend Landschap proces en Dorpen in het Groen project in Beltrum geïnitieerd. Deze nieuwe rol en werkwijze van de gemeente wordt intern nog wel verschillend gezien/ervaren. Een van de gemeentelijke respondenten verwacht bijvoorbeeld veel van burgerkracht, die de gemeente dan alleen waar nodig ondersteunt. Een andere respondent van de gemeente ziet ook veel potentie, maar ziet ook een belangrijke sturende rol voor de gemeente als het aankomt op het structurele behoud en beheer van (grote) landschapselementen.

Vanuit overheidsparticipatie wil de gemeente Berkelland graag dat de bewoners eigenaar zijn van de projectideeën die op de uitvoeringsagenda staan en dat zij zelf financiering hiervoor vinden. Vervolgens wil de gemeente waar nodig financiële gaatjes dichtten. De huidige impasse in het Levend Landschaps proces komt volgens de gemeente door het misverstand dat er gemeentegeld beschikbaar zou zijn voor de uitvoering van de projectideeën. Maar ook doordat er niet veel geld beschikbaar kwam vanuit de lokale partijen (instellingen, bedrijven etc.) die deelnamen aan het uitvoeringsoverleg (ook wel financieringsconferentie genoemd), dit als gevolg van de economische crisis.

3.2 Reflectie op rol en werkwijze SLG

SLG is als procesbegeleider nauw bij het project Beltrum in het groen betrokken, maar bij het Levend Landschap proces alleen bij de eerste fases omdat de gemeente graag zelf de follow-up fase wilde doen. In beide projecten is er een relatief grote rol en betrokkenheid vanuit de gemeente Berkelland, hetgeen volgens SLG vrij a-typisch is vergeleken met andere projecten in Gelderland. Bij Beltrum in het groen komt dat door de grote ecologische en landschappelijke kennis binnen de gemeente, waardoor de gemeente zelf de bewoners goed inhoudelijk kon begeleiden. Bij het Levend Landschap proces komt dat door de gemeentelijke ambitie om in het kader van overheidsparticipatie haar nieuwe rol vorm te geven. Wellicht doordat er nu stagnatie in het Levend Landschap proces wordt ervaren, wordt SLG door de gemeente momenteel toch bij de afronding van de follow up fase betrokken.

Rol en werkwijze SLG volgens de bewoners van Beltrum

Binnen het project Beltrum in het groen hebben de betrokken bewoners de rol van SLG erg gewaardeerd. Aangezien de gemeente dit project heeft geïnitieerd en financieel mogelijk heeft gemaakt, geldt die waardering ook voor de gemeente. Allereerst wordt de stimulerende rol genoemd. Volgens een respondent is er bij veel bewoners op zich wel de wil om erven met streekeigen beplanting te vergroenen, maar om dat ook daadwerkelijk te doen, is vaak een stap te ver. Dan is het erg fijn dat mensen door een concreet project worden gestimuleerd om het ook écht te doen. Met name de inbreng van SLG tijdens de levendige informatieavond, in de vorm van een mooie (inhoudelijke) presentatie over het Berkellandse landschap en boerenerven, werd als erg stimulerend ervaren. Ten tweede is er waardering voor de ondersteunende rol van SLG. Bijvoorbeeld de inbreng van kennis en expertise in de vorm van de Handreiking Beplantingsplan was nuttig, maar vooral ook het persoonlijke erfbezoek, aldus een respondent. Tot slot wordt de procesondersteuning die SLG bood aan de dorpscoördinator gewaardeerd, zoals een format voor het plannen van het inloopspreekuur of een draaiboek voor het organiseren van de informatieavond en de plantdag.

Binnen het Levend Landschapsproces wordt vooral de procesondersteuning van SLG gewaardeerd door de bewoners. Door bijvoorbeeld de aangeleverde formats kreeg het proces meer structuur en konden de bewoners makkelijker hun communicatie en pr organiseren. Ook heeft SLG volgens een respondent waardevol advies gegeven over de te hanteren aanpak en de te maken keuzes bij de financiering en uitvoering van een aantal projectideeën. Dit gebeurde door een aantal persoonlijke gesprekken met een medewerker van SLG. Daarnaast noemen de bewoners de verbindende rol van SLG als waardevol. SLG heeft bijvoorbeeld informatie aangeleverd over voorbeelden elders in het land en over mogelijke fondsen die kunnen worden aangeschreven.

Rol en werkwijze SLG volgens de gemeente Berkelland

Ook de gemeente Berkelland waardeert de rol die SLG binnen het project Beltrum in het groen heeft gespeeld. De respondenten noemen dan vooral de methodiek voor het proces die SLG heeft aangereikt. De gemeente ervaart dit als een duidelijk 'product' van SLG die veel meerwaarde biedt. Daarnaast noemen zij de specifieke kennis over boerenerven van de SLG medewerker als waardevol. Deze kennis had de gemeente zelf niet echt in huis. Aangezien de gemeente-ambtenaar wél zelf veel kennis over het streekeigen landschap had, hoefde SLG dáárover dus geen kennis in te brengen.

Binnen het Leven Landschap project wordt de door SLG ontwikkelde methodiek voor het proces ook zeer door de gemeente gewaardeerd. Ook dit ziet de gemeente als een waardevol eigen merk van SLG. Volgens de gemeentelijke respondenten heeft SLG veel ervaring met dergelijke processen en

neemt de procesbegeleiding door SLG erg veel werk uit handen voor de gemeente. Hetgeen zeer op prijs gesteld wordt omdat de gemeente-ambtenaar er zelf te weinig tijd en energie in kan steken. SLG heeft volgens de gemeente met veel enthousiasme en betrokkenheid invulling gegeven aan het proces. Wat ook gewaardeerd wordt is dat SLG tijdens de follow up fase, die de gemeente zelf heeft willen uitvoeren, toch het proces is blijven volgen. Volgens de gemeente staat SLG dichtbij de mensen. En door het Levend Landschap proces (met name de uitvoeringsagenda) zijn het enthousiasme, de ideeën, wensen en energie van de bewoners duidelijk zichtbaar voor de gemeente geworden. Waardevolle aspecten van de aanpak en werkwijze van SLG die de gemeente verder nog benoemd, zijn de nadruk op eigenaarschap van bewoners voor hun groene leefomgeving, en de integrale benadering van het landschap. Volgens een respondent is het kenmerkend voor de SLG aanpak dat er binnen een landschapsproject allerlei bouwstenen van leefbaarheid aan bod komen die zinvol worden verknoopt met het landschap. Tot slot wordt de nadruk op duurzame betrokkenheid van bewoners door SLG door de gemeente Berkelland onderstreept. In dit licht worden stappen als het organiseren van het financieringsoverleg om projectideeën (duurzaam) te verbinden met het lokale bedrijfsleven en lokale institutionele partijen, zeer gewaardeerd.

3.3 Reflectie op waardecreatie

Waardecreatie volgens de bewoners van Beltrum

Bewoners vinden dat het landschap door het aanplanten van streekeigen landschapselementen op de erven veel mooier is geworden. Naast deze fysieke waarde die door het project Beltrum in het groen is ontstaan, noemt een aantal respondenten nadrukkelijk ook de trots die daarmee gepaard ging. De deelnemers zijn duidelijk trotser op hun landschap en op de bijdrage die zij aan het landschap hebben kunnen leveren. Deze trots heeft te maken met de bewustwording die bij de deelnemers is ontstaan over wat er in de loop der tijd verloren is gegaan in het landschap als gevolg van moderne ingrepen. Een deelnemer benoemt de bewustwording van het belang om bepaalde streekeigen landschapselementen weer terug te brengen als een waarde van het project. Maar dit blijft wel abstract, in die zin dat de respondent niet concreet heeft onthouden wat dan precies de streekeigen soorten zijn. Daarvoor vaart de deelnemer graag op de kennis en het advies van de gemeente en SLG. Volgens een respondent zijn er door het beplantingsproject niet veel extra sociale contacten tussen bewoners ontstaan, en ook niet echt meer gezamenlijkheid. Het project is namelijk vrij individueel ingestoken, deelnemers ontmoetten elkaar wel op de informatieavond en de uitdeel- c.q. plantdag, maar men kende elkaar toch al wel.

Bij het Levend Landschap project in Beltrum noemt een respondent wel dat er meer sociale cohesie is ontstaan tussen de bewoners. Maar als eerste worden toch vooral de mooie projectideeën genoemd die de bewoners zelf hebben gerealiseerd. Zoals de erfbeplanting, ooievaarsnesten, het Mariabeeld in het dorp, etc. Deze mooie toevoegingen aan de leefomgeving van het dorp heeft volgens een respondent geleid tot meer aanloop van recreanten en toeristen, hetgeen ook een financiële waarde heeft. De bewoners ervaren dat alles wat er is ontstaan door het project bijdraagt aan een aantrekkelijker en mooier dorp. Het helpt volgens een respondent ook om als dorp meer zichtbaar te zijn, beter op de kaart te staan. De projecten die de dorpsbewoners samen met SLG en de gemeente hebben ondernomen kregen namelijk veel aandacht in de media. Die extra publiciteit was heel waardevol voor de bewoners.

Waardecreatie volgens de gemeente Berkelland

De gemeente noemt vooral het herstel van landschapselementen dat door Beltrum in het groen is gerealiseerd. Hierdoor is volgens een gemeentelijke respondent meer afwisseling in het landschap ontstaan en is de identiteit van het kampenlandschap versterkt. Ook heeft het meer geschikte habitats voor bepaalde streekeigen soorten opgeleverd. Daarnaast is er volgens de gemeente meer bewustwording en betrokkenheid van de deelnemers bij het streekeigen landschap en boerenerven ontstaan. Een gemeentelijke respondent zegt dat het waardevol zou zijn als ook meer boeren zouden deelnemen aan het project, zodat ook zij meer bewust zouden worden van de aantasting van het landschap de afgelopen tijd en van het belang en de mogelijkheden om meer streekeigen elementen in het landschap terug te brengen. Volgens deze respondent is er naast meer bewustwording bij

bewoners ook meer bewustwording bij de wethouder (de politiek) ontstaan over dat veel mensen het agrarische cultuurlandschap erg belangrijk vinden en zich daarvoor willen inzetten.

De waarden die volgens de gemeente in het Levend Landschap project zijn ontstaan zijn met name de projecten die de bewoners hebben gerealiseerd. De gemeente geeft verder aan dat de bewoners daardoor hun bestaande dorpsvisie hebben uitgebreid en geactualiseerd. Verder noemt een gemeentelijke respondent dat er veel netwerken en verbindingen zijn ontstaan tussen bewoners en met lokale actoren, die later weer kunnen worden gebruikt voor andere bewonersinitiatieven en lokale samenwerkingen. Tot slot noemt de gemeente als belangrijke waarde dat zij veel heeft geleerd van het hele proces over de nieuwe rolverdeling tussen burgers en overheid in het kader van hun ambitie van overheidsparticipatie.

3.4 Conclusies

Beltrum in het groen wordt door alle betrokkenen als een succesvol afgerond project beschouwd dat vooral veel fysieke landschappelijke waarden heeft opgeleverd, maar ook meer trots op en bewustwording van het streekeigen landschap. Het project heeft een belangrijke stimulerende rol gehad voor bewoners doordat het hen aanzette om ook daadwerkelijk hun erven met streekeigen landschapselementen te beplantten. Hoewel veel bewoners van Beltrum mooie groene erven uit zichzelf al waardevol vonden, was het voor velen toch een brug te ver om dat zelf - zonder de financiële en inhoudelijke stimulans van het project - te realiseren. Ook de ondersteunende rol van SLG en de gemeente richting de deelnemers is als erg waardevol en zelfs noodzakelijk ervaren door de deelnemers. De ondersteuning vanuit de gemeente bestond vooral uit inhoudelijke kennis over het karakteristieke landschap. Deze gemeentelijke inbreng is redelijk opmerkelijk, veel andere gemeenten hebben deze kennis namelijk niet in die mate in huis. SLG hoefde daarom vooral proceskennis in te brengen om de dorpscoördinator en de deelnemers te ondersteunen. Zowel de dorpscoördinator als de gemeente hebben dit als een waardevolle bijdrage ervaren. De processtructuur en -elementen van het project worden gezien als een duidelijk 'product' of 'merk' van SLG die veel meerwaarde biedt.

Het project Beltrum in het groen komt voort uit een ander 'merk' van SLG: Levend Landschap. Ook het proces van dit project wordt als waardevol ervaren door de bewoners van Beltrum en de gemeente Berkelland. Het Levend Landschap proces in Beltrum loopt momenteel nog en kent in de huidige follow-up fase echter best wat hobbels en stagnatie. SLG heeft het proces begeleid tot en met het presenteren van de uitvoeringsagenda door bewoners aan lokale geldschieters (het zogenaamde uitvoeringsoverleg). Daarna heeft de gemeente de begeleiding overgenomen omdat de gemeente zo haar ambitie van overheidsparticipatie handen en voeten kon geven. De rol van SLG bestond vooral uit procesondersteuning en uit het realiseren van verbindingen tussen bewoners en andere (institutionele) lokale spelers. Naast de fysieke landschapsprojecten, waardoor het dorp volgens de bewoners mooier en aantrekkelijker is geworden, wordt door de bewoners meer sociale cohesie als belangrijke waarde genoemd. De gemeente noemt als belangrijke waarde de nieuwe verbindingen die tussen bewoners en andere lokale actoren zijn ontstaan en die volgens de gemeente ertoe kunnen leiden dat er later meer bewonersinitiatieven ontstaan. Ook noemt de gemeente haar opgedane ervaring met overheidsparticipatie als belangrijke waarde van het proces. Zowel bewoners als gemeente hebben daardoor meer bagage gekregen om in de toekomst beter te kunnen samenwerken.

Wandelen langs beken, door weilanden en over historische enken in het mooie buitengebied rond Wenum Wiesel

KOPPERMOLENPAD 13 KM

Op dit punt begint een rondwandeling. Het Koppermolenpad voert u door het mooie buitengebied van Wenum Wiesel. Wandelen langs beken, over historische paden en enken, door weilanden en beekdalen. Op initiatief van Dorpsraad Wenum Wiesel, onder begeleiding van Stichting Landschapsbeheer Gelderland en in samenwerking met de Gemeente Apeldoorn, particuliere grondeigenaren, vrijwilligers en lokale partijen is deze route tot stand gekomen. Klompen, rugzak en gaas!

Wenumse watermolens
De Wenumse watermolens zijn een belangrijk onderdeel van het landschap. Ze zijn ontstaan in de 19e eeuw en zijn nu nog steeds in gebruik. De molens zijn een belangrijk onderdeel van het landschap en zijn nu nog steeds in gebruik.

In de 19de eeuw is de wijld - de Wenumse watermolens - aangelegd. Hierin werd het water gebruikt als de molens niet werkte, zodat de boeren hun velden konden bewateren. Nu zijn de molens nog steeds in gebruik en worden ze ook gebruikt voor toeristische doeleinden.

Wenum, Wiesel en Wenumse beek
Wenum Wiesel is een 'dorp in de dorpen'. Het is een dorp dat bestaat uit verschillende dorpen. Het is een dorp dat bestaat uit verschillende dorpen. Het is een dorp dat bestaat uit verschillende dorpen.

Om vissen - zoals biermeel en beekruij - gelegenheid te geven stroomopwaarts te zwemmen zijn op verschillende plekken visstrappen in de Wenumse beek aangelegd.

4 Kopermolenpad Wenum Wiesel

4.1 Project- en procesbeschrijving

Algemeen

Het Kopermolenpad is een zogenaamd Klompenpad. Klompenpaden zijn rondwandelingen in het agrarisch cultuurlandschap. Ze gaan zoveel mogelijk over historisch tracé (kerkenpaden, jaagpaden, schouwpaden, schoolpaden, etc.), bestaan grotendeels uit onverharde paden en lopen langs of via boerenland en landgoederen. Landschap Erfgoed Utrecht en Stichting Landschapsbeheer Gelderland hebben patent op het concept Klompenpaden. In het afgelopen decennium is er een heel netwerk aan Klompenpaden ontstaan, die veelal met elkaar verbonden zijn. Het 80^e Klompenpad is in het najaar van 2015 geopend.

Het Kopermolenpad in Wenum Wiesel is ontstaan vanuit een wens van de bewoners. De bewoners hebben 2011-2012 zelf een dorpsvisie geformuleerd met de veelzeggende titel 'Wat Wenum Wiesel wil'. Deze dorpsvisie bestaat uit een 7-tal aandachtsgebieden zoals sociale cohesie, wonen, bedrijvigheid, verkeer, natuur en landschap, met bijbehorende werkgroepen. Op een bewonersbijeenkomst tijdens het proces van het formuleren van de dorpsvisie werd duidelijk dat veel van de reacties gingen over natuur en landschap. Meer specifiek bleek er een uitdrukkelijke vraag naar wandelpaden. De keuze voor een Klompenpad en niet een ander soort pad, had te maken met een samenloop van een aantal factoren. De dorpsraad had een uitnodiging gehad voor de opening van het Klompenpad in Emst. De trekker van de werkgroep natuur en landschap en tevens bestuurslid van de dorpsraad ging naar de opening en kwam daardoor in aanraking met het fenomeen Klompenpad. Ook had deze persoon een aantal cursussen bij SLG gevolgd en was hij vanuit die ervaring bekend geworden met de Klompenpaden. Een aantal mensen van de werkgroep Natuur en Landschap zijn toen in gesprek gegaan met SLG om te kijken hoe ze dit konden realiseren. Dat gesprek was wel meteen een 'reality check': "Wij kwamen wel een beetje van een koude kermis thuis toen we erachter kwamen dat de kosten voor het realiseren van een Klompenpad best omvangrijk waren". Vervolgens hebben ze fondsen aangeschreven en zijn ze gesprekken aangegaan met het waterschap en de gemeente Apeldoorn. Het is even zoeken geweest voordat de financiering rondkwam. De Rabobank heeft bijgedragen en er ontstond bij de gemeente een creatieve oplossing door het aanhaken bij het Klompenpad Beemte-Broekland en het bijhouden van uren van de vrijwilligers, waardoor de begeleiding door SLG en de materiele kosten voor bijvoorbeeld de overspanningen gefinancierd kon worden.

In het voorjaar van 2013 heeft de themacoördinator Toegankelijkheid van het Cultuurlandschap van SLG tijdens de jaarvergadering van de dorpsraad een verhaal gehouden over Klompenpaden en mensen konden zich meteen inschrijven als ze geïnteresseerd waren om mee te doen. Een stuk of 10 mensen hebben zich toen ingeschreven en daar zijn later nog 1 of 2 mensen aangehaakt. Deze werkgroep Klompenpad is nu nog steeds betrokken bij het nalopen en onderhouden van het pad. In de tussenliggende tijd is de route uitgedacht, ontwikkeld en verder in gereedheid gebracht. De opening op 13 december 2014 was zeer goed bezocht: "het was druk, echt heel druk, bommetjevol".

De werkgroep Klompenpad

Het oorspronkelijke idee voor het Klompenpad wordt door de betrokkenen gezien als voortvloeiend uit de dorpsvisie: "Het voelt als een wens en een opdracht vanuit de bewoners". Van de ca. 12 mensen uit de werkgroep Klompenpad zaten een stuk of 4 mensen ook in de werkgroep natuur en landschap die in het kader van de dorpsvisie is ontstaan. Daarnaast zitten er allerlei andere mensen in. Over het algemeen zijn het mensen die bekend zijn met het gebied en de bewoners. De een kent verschillende boeren, de ander is actief in cultuurhistorie, etc. Een respondent had het over: "Een divers pluimage. Er waren ook mensen die ik helemaal niet kende, die zich spontaan aanmelden. Ook iemand uit Apeldoorn, die via via zich aanmeldde. Iedereen had zo zijn eigen specialiteit en affiniteit, waardoor iedereen iets in te vullen had." Twee werkgroepleden hadden iets meer een trekkersrol, een daarvan deed meer de praktische kant en de ander meer de administratieve kant en de contacten met de gemeenten.

De werkgroepleden zijn in ca. 1,5 jaar meerdere malen bij elkaar geweest, om de route uit te denken, de route met elkaar te fietsen en de route aan te leggen. Een van de werkgroepleden deelt haar ervaring: "Het uitzetten is wel veel werk. Uiteindelijk hebben we een pad ontwikkeld of bedacht en dan gaan we naar mensen toe of ze mee willen werken. Dat hebben we nog wel een paar keer gehad, dat we anders moesten lopen omdat mensen niet wilden dat we over hun terrein gingen. Of ze vonden het te gevaarlijk, tussen de koeien door of de paarden. Dat zijn vaak oudere mensen. Ze denken: als we straks willen verkopen, dan zitten we met zo'n Klompenpad. Nu komt het er eigenlijk op neer dat we maar een heel klein stukje over terrein van particulieren gaan. Dat heeft ook zo zijn voordelen natuurlijk. Dat kost dan ook minder. Mensen krijgen er toch een vergoeding voor." De mensen die bij het ontwikkelen van het Klompenpad betrokken zijn, wonen verspreid over Wenum en Wiesel en er komt dus zelfs iemand van buiten Wenum Wiesel. Niemand van hen woont rechtstreeks aan het Klompenpad.

Vervolgens moest het pad uitgezet worden en moesten er teksten komen voor de brochure en de app. Ook hier waren de werkgroepleden aan zet. Een werkgroeplid gaf aan dat ze de palen slaan en de borden plaatsen het leukst vond. De overspanningen zijn gemaakt door een van de werkgroepleden. Dit is via een aanbesteding gegaan die SLG heeft georganiseerd en deze persoon heeft een offerte gemaakt vanuit zijn bedrijf. Een medewerkgroeplid geeft aan dat hij mooi werk heeft geleverd: "Hij heeft een eikenboom helemaal doorgezaagd, over de volle lengte, acacia houten leuningen, echt fantastisch. De trap bij spoortraject, uit een eikenboom helemaal de trap gezaagd. Echt bijzonder."

De werkgroepleden, de dorpsraad en SLG hebben samen gezorgd dat mensen uitgenodigd werden voor de opening van het Klompenpad. Ook de gemeente heeft hierover meegedacht. Met behulp van de kadastrale gegevens is iedereen die aan het traject woont uitgenodigd.

De gemeente Apeldoorn

De dorpsraad heeft zelf het initiatief genomen om met de gemeente te gaan praten over de mogelijkheid van een Klompenpad. De gemeente Apeldoorn stond er niet onwelwillend tegenover, omdat ze al bezig waren met het aanleggen van een wandelroute aan de oostkant van Wenum. De gemeente wilde het netwerk van wandelroutes uitbreiden, dus dit initiatief paste wel bij hun plannen en beleidsopgave. Er was echter geen geld gereserveerd, dus er moest wel gezocht worden naar een mogelijkheid om het realiseren van het pad te financieren. De gemeente heeft een creatieve financiële oplossing gevonden. Daarnaast sluit de gemeente contracten af met grondeigenaren en met SLG. In het contract met grondeigenaren worden afspraken gemaakt over inkomsten derving (ze krijgen een vergoeding voor inkomstenderving en voor het beschikbaar stellen van hun grond) en over het onderhoud. In het contract tussen de gemeente en SLG staan afspraken over onderhoud van de website, het onderhoud van de app, het aansturen van vrijwilligers, etc. Ook het nazorgtraject is financieel afgedekt door de gemeente.

Daarnaast heeft de gemeente een rol in het meedenken, informatie aanleveren en reageren op voorstellen op allerlei momenten in het proces: iemand van de gemeente heeft een keer meegefietsd op een zaterdag, ze hebben gereageerd op de lijst van genodigden, de teksten van de folder, etc. Ze hadden met name contact met trekker van de werkgroep die belast was met de administratieve zaken. Ook tussen SLG en de gemeente is er af en toe contact geweest.

Daarnaast heeft de gemeente een rol in het onderhoud van de openbare stukken. De werkgroepleden vinden dat de gemeente zich daarin zeer coöperatief opstelde: "Naast het rad ligt een trap. Trappetje is onderdeel van het Klompenpad. En dat was in oktober. Toen heb ik een beheerder van de gemeente gevraagd. De trap is zwaar verzwakt, maar maakt onderdeel uit van het Klompenpad. En de opening is in december. Hij zegt: ik kom kijken. En vervolgens: ik ga mijn best doen. En een week voor 13 december lag er een nieuwe trap in. Dat was de gemeente die dat heeft gefikst. We kregen alle medewerking. Hij had ook gezorgd dat de route gecontroleerd werd op laaghangend hout, bomen gerooid, om als gemeente geen risico te lopen." En verder heeft de wethouder tijdens de opening een verhaal gehouden.

4.2 Reflectie op rol en werkwijze SLG

Rol en werkwijze SLG volgens werkgroep Klompenpad

SLG heeft intensief contact gehad met de werkgroepleden. De projectleider is op alle bijeenkomsten aanwezig geweest en is ook meegelopen en meegefietst. Volgens de werkgroepleden hebben ze veel geregeld: "Ze zijn op de achtergrond, maar ze doen wel alles. Als wij dat allemaal zelf moesten regelen..." Er ligt grofweg een scheiding tussen het contact met de bewoners en de contacten met anderen, zoals gemeenten en waterschap. Wat met de bewoners te maken heeft, hebben de werkgroepleden zelf gedaan. En wat met anderen te maken heeft, heeft de projectleider van SLG gedaan. De werkgroepleden hebben ook veel betrokkenheid ervaren en vonden het wel handig dat hij 'als buitenstaander' soms juist kon helpen bij sommige keuzes.

Het format Klompenpad lijkt tot in de finesses geregeld. Bij het realiseren van een pad komt veel kijken, er moeten behoorlijk wat stappen doorlopen worden om zo'n pad te realiseren. Zoals een lid van de werkgroep het verwoordde: "Iedereen denkt, een wandelpad, dat leg je toch zo neer. En ook het in stand houden van... De contracten liggen vast: door de beek gaan, over particuliere grond lopen. Daar heb je enige professionaliteit voor nodig. En ook dat de gemeente dit ondersteunt en de contracten ondertekent." Het Klompenpad kent een aantal vereisten, zoals minimaal 60% onverhard, 2-richtingen op, bewegwijzerd, begeleid door een app, etc. Dit wordt in de gaten gehouden. Enerzijds is er sprake van een echt 'format', aan de andere kant blijkt dat er ook wel uitzonderingen worden gemaakt. De bewoners waren namelijk initieel bang dat stukken pad waar voordat het Klompenpad was wel met honden mocht worden gelopen, niet meer belopen mochten worden met honden als het Klompenpad zou zijn. Maar dat bleek niet het geval. Bij dit specifieke Klompenpad is het zelfs zo dat bij de stukken die over particuliere grond gaan aan de eigenaren is gevraagd of het ok is als honden aangelijnd erover mogen lopen en dit is ook met bordjes aangegeven.

Vanuit SLG hebben ze een heel stappenplan, houden ze de planning in de gaten, leveren ze contracten aan en brieven aan omwonenden. Ook wordt gezorgd voor 'rugzakjes' en gebruik van materieel in het onderhoud van het pad. En na afloop fungeert er dus een backoffice vanuit SLG, die ook de website en de app in de gaten houdt. De coördinator van de naloopgroep schat in dat ze ca. 2 keer week mail of bel-contact heeft. Veel van het mailcontact bestaat uit het doorsturen van de reacties van mensen op het wandelpad.

De begeleiding door SLG werd door de vrijwilligers als professioneel ervaren, maar ook betrokken. Er was ook veel aandacht voor het sociale aspect vanuit SLG. Daar was ruimte voor tijdens de avonden waarop het pad samen besproken werd. Ook werd gewaardeerd dat tijdens de opening van het pad aandacht was voor het werk van de werkgroepleden en zij bedankt werden. De opening werd ook echt 'gevierd', er was aandacht besteed dat de bijeenkomst ook leuk zou zijn. Circus Klomp, die iedereen zich nog herinnert, maakte daar onderdeel van uit.

Rol en werkwijze SLG volgens gemeente Apeldoorn

Behalve voor de werkgroepleden is het ook voor de gemeente Apeldoorn een plezierig proces geweest. Voor de betrokken gemeente-ambtenaar was dit een ander soort project: "Het werk werd meer uitgevoerd door de mensen van het dorp zelf dan ik gewend was. Dat was ook omdat mensen actief waren en ook zelf enthousiast waren."

Voor de gemeente is de volwassenheid en herkenbaarheid van het concept Klompenpaden een reden om er mee in zee te gaan: "Het werkt goed op deze manier. Het is een sterk concept. Het is herkenbaar. Iedereen die wandelt, die weet waar je het over hebt. Het is op internet vindbaar. Dat zijn voor ons ook redenen om aan de slag te gaan met een Klompenpad."

De gemeente Apeldoorn is enthousiast over hoe SLG het project aanpakt. Enerzijds is het een standaard proces, maar anderzijds is het ook wel persoonsgebonden. Soms zou de gemeente wel iets meer op de hoogte willen worden gehouden, alhoewel ook wordt aangegeven dat de betreffende ambtenaar niet naar alle bijeenkomsten waarvoor zij was uitgenodigd kon komen.

In Apeldoorn zijn in dezelfde periode ook andere Klompenpaden processen opgestart, in Loenen, Beemte Broekland en Uddel. In Beemte Broekland was het proces tijdelijk gestopt door een beleidsbeslissing van het waterschap om hun watergangen af te waarderen en de gronden te verkopen aan anderen. En het klompenpad gaat veel langs weteringen en schouwpaden. Er zijn daar relatief weinig andere mogelijkheden dus het proces rondom de verkoop van gronden moest eerst verder uitkristalliseren. En in Loenen ging het volgens een van de respondenten 'bestuurlijk fout' waardoor het enige vertraging opliep. In Uddel is het klompenpaden proces op gang gekomen. Daarbij speelt dat het idee vanuit de gemeente kwam, maar de dorpsraad ook wel in die richting dacht.

Voorts was de gemeente Apeldoorn voornemens nog meer processen met SLG op te starten, maar hebben zij dit even opgeschort. Er kwamen namelijk van de dorpsraden verschillende indicaties dat men overvraagd werd, dat alle activiteiten een behoorlijke tijdsinvestering zijn. Het ging daarbij niet zozeer om overvraging vanwege het Klompenpad, maar wel door het totaal aan activiteiten.

Rol en werkwijze SLG volgens SLG

Het format voor het Klompenpad komt uit de koker van SLG. Medewerkers van SLG zijn ook degenen die in de gaten houden of aan de eisen van het format wordt voldaan. Daarbij is wel sprake van maatwerk. Verder hebben de medewerkers van SLG veel aandacht voor eigenaarschap. SLG is degene die het proces vormgeeft, een stappenplan heeft en de planning in de gaten houdt. Opvallend hierbij is dat bij leden van de werkgroep merkbaar is dat ze bij de invulling van het proces het gevoel hebben dat zij dat zelf invullen. De houding en het format van SLG wordt niet als knellend ervaren.

Daarnaast is continuïteit en het bestendigen van het klompenpad en de groep actieve burgers een belangrijk aandachtspunt. Dat gebeurt door middel van het organiseren van een naloopgroep, in dit geval dezelfde groep als de groep die het pad heeft gerealiseerd en het zorgen voor een 'back office' bij SLG. En daarnaast is het "uiteindelijk wel de bedoeling dat zo'n groep leidt tot vrijwilligers, het zijn ook vrijwilligers." Ook zien zij daar een rol voor zichzelf weggelegd: "Het zou mooi zijn als die groep zich dan vervolgens ook committeert aan SLG. En in de toekomst ook een soort professionele ondersteuning krijgt."

Naast aandacht hebben voor het sociale aspect van de realisatie van een klompenpad, zorgt SLG er ook voor dat er mensen in het zonnetje worden gezet en dat de opening een feestje is. Op de dag zelf was er een circusact, circus Klomp, die een erg toepasselijke en grappige act deden.

Ruchtbaarheid geven aan het pad werd als een gezamenlijke taak gezien. De leden van de werkgroep, de dorpsraad en SLG hebben allen hun contacten ingezet om publiciteit te genereren, zo zijn er stukken verschenen in De Stentor en in De Telegraaf.

Daarnaast verzorgt SLG ook voor goed contact met het waterschap. In relatie tot de beleidsbeslissing van het waterschap om watergangen af te waarderen heeft SLG intensief contact onderhouden met het waterschap, ook buiten dit project om. Enerzijds steunde het waterschap de klompenpaden, ook financieel, maar anderzijds ging de beleidsbeslissing dwars door het idee van klompenpaden in. Hun besluit had gevolgen voor het voortbestaan van meerdere klompenpaden. SLG medewerkers onderhouden dus ook contacten met instituties en proberen daarmee voor een soort 'enabling context' te zorgen voor projecten.

In verschillende fasen zijn verschillende mensen van SLG betrokken geweest. In eerste instantie heeft de themacoördinator Toegankelijkheid van het Cultuurlandschap van SLG een presentatie gehouden en een rol gespeeld in de ontwikkeling van een wens voor een pad tot een concreet project. Vervolgens heeft een projectleider het gehele proces van het realiseren van het pad gefaciliteerd. En tot slot is de beheercoördinator Klompenpaden in de nazorg van het pad actief.

4.3 Waardecreatie

Waardecreatie volgens werkgroep Klompenpad

De werkgroepleden zijn heel blij met de totstandkoming van het pad. Zij zien het als 'hun' pad en spreken ook uit dat ze er hartstikke trots op zijn. Ze vinden het zelf ook een mooi pad: "het is zo gevarieerd. Hier in Wiesel is het echt een beetje de beken en het bos. En in Wenum meer het boerenlandschap." Een van de werkgroepleden loopt zelfs elke dag een stukje. Ook vinden ze het fijn dat het pad veel gelopen wordt en enthousiaste reacties oproept.

Bij het uitdenken van de route vonden de leden van de werkgroep Klompenpad het leuk om informatie over het gebied uit te wisselen: "Sommige mensen hier vandaan zeiden: he, wat een mooi stuk, dat stuk kennen we helemaal niet. Dus dat was dan wel weer grappig. Of benamingen. Ja, maar dit zijn de Wieselse Tieten. De Wieselse tietten! Wat zijn dat nou weer? Persoonlijke herinneringen aan plekken werden uitgewisseld, maar ook andere wetenswaardigheden die leden van de werkgroep wisten. Bijvoorbeeld een plek waar een grondhut had gezeten, of de heg die koningin Wilhelmina had nageschilderd.

Alle mensen die het Klompenpad ontwikkeld hebben, zijn ook betrokken bij het nalopen en onderhouden van het pad. De leden van de werkgroep hebben het als een sociaal proces ervaren. Ze zijn echt een groep geworden: "Als je spreekt over sociale cohesie, nou dan is dit het wel'. Zoals al eerder genoemd vormt dezelfde groep die begonnen is, nu ook nog steeds de naloopgroep. En het is niet uitgesloten dat dezelfde groep weer een nieuw pad zou oppakken. De gemeente Apeldoorn wil graag een ketting van Klompenpaden en ondersteunen nu ook verschillende Klompenpaden zoals in Beemte-broekland, Loenen en Uddel. Vanuit de werkgroep zijn er daarnaast ideeën om juist een noord-zuid verbinding te maken met gemeente Epe. Maar ze willen graag eerst dat Epe stappen zet en als zij dat zouden doen, dan zien leden van de werkgroep ook wel mogelijkheden om de noord zuid verbinding te maken.

Volgens de werkgroepleden, maar ook volgens een aantal mensen uit de buurt/vissers geeft het Klompenpad goed invulling aan idee van 'passend toerisme' (geen massa toerisme) waarin een landelijke uitstraling en natuur belangrijk zijn.

De indruk van de werkgroepleden is dat het pad veelvuldig gebruikt wordt. De verkoop van flyers verloopt zeer gestaag en op zaterdag en zondag staat de parkeerplaats helemaal vol. De werkgroepleden geven aan dat het op mooie dagen soms bijna 'filelopen' is.

Waardecreatie volgens gemeente Apeldoorn

De gemeente Apeldoorn is heel tevreden met de totstandkoming van de klompenpaden. Zij hadden op dit vlak ook een beleidsdoelstelling.

Verder is de ambtenaar van de gemeente van mening dat er saamhorigheid in de dorpswerkgroep is ontstaan, dat er meer inkomsten zijn voor de horeca en dat er spin off ontstaat richting landschapsverbetering. Een voorbeeld daarvan is het initiatief van de werkgroep om de kleine windmolentjes die langs de route staan op te knappen.

Tevens is er een goede samenwerking tussen gemeente en burgers in de uitvoering. Een voorbeeld daarvan is de taakverdeling rondom het herorganiseren van de startplek omdat het zo druk was met auto's en fietsen vanwege de populariteit van het pad. "Ik vroeg aan de beheerder van de gemeente: Kunnen we geen fietsenrekken krijgen bij de watermolen? We kwamen overeen: als jij [de gemeente] nu die rekken levert, dan zetten wij als werkgroep die rekken erin. Alle medewerking dus. Volgende dag hingen er al 5 fietsen aan. Ik fotootje gestuurd toen het af was en van de volgende dag toen er meteen fietsen in stonden. Dat vinden zij natuurlijk ook leuk!"

Waardecreatie volgens de gebruikers Kopermolenpad

Op de website van de het kopermolenpad laten wandelaars reacties achter over hun indrukken en ervaringen. Over het algemeen zijn de wandelaars zeer enthousiast. Zo zijn ze enthousiast over het natuur en landschap zoals bijvoorbeeld blijkt uit een reactie die de titel draagt 'Misschien wel het mooiste Klompenpad': "Op 15 mei jl. het Kopermolenpad gelopen. 's Morgens nog koude wind maar 's middags lekker warm. We startten bij restaurant Le Triangle, want de watermolen heeft geen horeca, we komen uit Delft en wilden met koffie beginnen. Wat een prachtige route. Vooral de overgang naar de Veluwe met plukjes loofbos, bosranden met grote bomen, reliëf, weilandjes en akkers, alles doorsneden door talrijke beekjes. Richting Apeldoornsch kanaal wordt het landschap open en minder uniek. Wij hebben zo'n kleine 50 Klompenpaden gelopen en vonden het Kopermolenpad een van de mooiste."

Ook de variatie in het landschap wordt geroemd door de wandelaars, zoals blijkt uit een bericht met de titel 'Genieten van een afwisselend landschap': "Vandaag op een enigszins grijze, kille dag deze route gewandeld, een werkelijk prachtige wandeling al voerend over verschillende paden, mooi aangelegde bruggetjes, een afwisselend landschap. We hebben al vele Klompenpaden gewandeld in deze streek, maar deze is erg bijzonder, en wij gaan deze zeker nog een keer bewandelen maar dan in een ander seizoen. Dank aan alle vrijwilligers en landeigenaren dat ze dit Klompenpad hebben kunnen realiseren, zeer de moeite waard!"

Ook gaan de reacties in op de belevenis als geheel, zoals blijkt uit de volgende reactie: "Dag, Een super pad, met veel "belevenis". D.w.z. lekkere paadjes, nu ook met wat modder kado, soms lekker "spannend" (b.v. over stap stenen), eigenzinnig en Soms wat rustig kabbelend: lopend over landwegen (het minst aantrekkelijk in deze tijd van het jaar.) Beleef het maar gauw, dan begrijp je des te beter wat ik bedoel. Ook de opbouw van trapjes (een boomstam) of een bruggetjes (rustiek) waren uniek. Knap bedacht. Complimenten aan ontwerpers en bouwers !!!!! Grote dank voor al jullie inspanning. Ook de grondeigenaren grote dank voor het beschikbaar stellen van grond voor de paden. Groet en veel wandel plezier, Kees.

Als er klachten zijn van wandelaars, dan gaan deze over het over stuk dat verhard is en waarop fietsers, schijnbaar met name scholieren, nog wel eens afval dumpen.

Waardecreatie volgens SLG

De projectleider vanuit SLG geeft aan dat iedereen het prettig vindt dat het een pad is dat op de langere termijn stand houdt, dat wordt ook als resultaat gezien: "Stel je voor dat na een paar jaar mensen er niet meer over heen lopen omdat... de brandnetels zo hoog staan... of dat er bordjes zijn verwijderd zodat ze hun weg niet meer kunnen vinden. Dat is voor de gemeente van belang, voor het gebied en voor ons natuurlijk ook. We zijn eigenaar van dat format, dus wij hechten er vanzelfsprekend ook waarde aan dat er nadruk ligt op het voortbestaan." Naast de realisatie van een wandelpad, resulteert het proces ook in een groep vrijwilligers.

Verder is het economisch belang ook iets wat SLG communiceert, bijvoorbeeld richting de gemeente in het projectplan. Ze hebben bijvoorbeeld een onderzoek geïnitieerd waaruit is gebleken dat er per bezoeker 7 euro wordt besteed, hetgeen ook terugkomt in de folder 'Resultaten Klompenpaden 2014'. Verder valt op dat in deze folder veel uitgedrukt is in cijfers: het aantal gerealiseerde paden, het aantal gewerkte uren en de economische waarde daarvan, het aantal brochures dat is verkocht, het aantal vrienden op facebook, etc. Ook het feit dat een Klompenpad onderdeel uitmaakt van een heel netwerk aan klompenpaden, wordt vanuit SLG benadrukt.

Er klinkt bij de SLG medewerkers ook een ideaal door en het belang van het samenspel van actoren: "Ja, ik ben er wel heel blij mee, zoals het nu gaat. Met name de, binnen de projecten, de lokale bewoners, de ondernemers, eigenaren in de meest brede zin betrekken bij de projecten die we doorlopen. Het breed uitnodigen van een gebied... Iedereen die wil, die kan eigenlijk participeren binnen zo'n proces, dus op zich vind ik dat wel een mooi plaatje. Samen met iedereen de zorg voor een landschap verzorgen." Waar SLG aangeeft dat de voornaamste doelgroep de bewoners zijn, wordt in algemene zin ook wel gewaardeerd als ondernemers betrokken raken.

4.4 Conclusies

Dit project is soepel verlopen. Zoals een van de werkgroepleden aangaf toen hij sprak over aanverwante Klompenpaden die vertraging hadden gelopen, grotendeels door beleids- en bestuurszaken van instituties: "Wij hebben hard gewerkt, maar we hebben het ook voor de wind gehad." Duidelijk werd dat een klompenpad met een behoorlijke bult werk gepaard gaat om het te realiseren. De werkgroepleden leerden van elkaar, over het gebied en de lokale verhalen. Ook is er duidelijk een gevoel van samen ontstaan. Voor de werkgroepleden was het een zeer sociaal proces. De werkgroepleden brachten verschillende dingen in en maakten er ook meer van, zoals onder andere bleek uit een van de werkgroepleden die contact zocht met verschillende media. De gemeente heeft financieel bijgedragen, en stelde zich daarin coöperatief op: zij gingen op zoek naar mogelijkheden om dit project te realiseren. Ook heeft de gemeente een rol gehad in het regelen van dingen, zoals onder andere bleek uit het vernieuwen van de trap bij de watermolen.

Betreffende de rol en werkwijze van SLG wordt duidelijk dat de kwaliteitshandruk aanwezig is. Het format Klompenpaden lijkt tot in de finesses geregeld. Het klompenpad is een beproefd concept en wordt gezien als een sterk format/merk. Het format wordt niet als knellend ervaren, maar eerder als behulpzaam, waarbij maatwerk mogelijk is.

Ook het gevoel van eigenaarschap over het pad komt duidelijk naar voren: vrijwilligers spreken constant over 'ons pad', het is merkbaar aan alle formuleringen dat zij zich eigenaar voelen van het pad. Ze zijn ook trots op het pad. Daarnaast lijkt het alsof de vrijwilligers zich ook eigenaar voelen van het proces. Duidelijk was dat SLG dit proces eigenlijk vormgeeft en zij als onontbeerlijke partij werden ervaren, maar tevens is merkbaar bij de leden van de werkgroep dat ze bij de invulling van het proces wel het gevoel hebben dat zij het zelf invullen.

Bij waardecreatie gaat het erom dat de kracht uit de samenleving wordt erkend en benut bij het gezamenlijk realiseren van maatschappelijke doelen; het gaat om het combineren van kracht en energie uit de samenleving gecombineerd met inzet van overheden zoals de gemeente en het waterschap en andere organisaties zoals SLG. Ieder heeft hier zijn eigen rol in. SLG heeft hier met name een lichte ondersteunende rol gespeeld.

5 Groener (dan de) Buren

5.1 Project- en procesbeschrijving

Algemeen

De koepelvisie 'Oranje Buren' die in Buren is opgesteld over de brede toeristisch recreatieve ontwikkeling, leefbaarheid en de organisatie van Buren vormde de aanleiding van het Levend Landschap proces. De koepelvisie kende aanvankelijk een valse start. Er was een bureau ingehuurd dat een plan had gemaakt, waarin 3 lijnen centraal stonden: de blauwe lijn voor het water, de groene lijn voor het groen in en om de stad en de oranje lijn betrof zaken als de inrichting en het parkeren. Het plan stuitte echter op veel weerstand bij de bewoners: "De koepelvisie is een jaar of 4 geleden geparachteerd. Althans zo hebben wij dat ervaren. Ze hebben een visie gedeponereerd, die in de ogen van heel veel mensen gewoon slecht was. Daar stonden zulke abstracte en verre horizonnen in, dat gaat nooit gebeuren. En het is de zoveelste keer dat zoiets gebeurt." Het imago van de gemeente was daarvoor al niet heel goed, zo was er ook al eens een wethouder gevallen op de ontwikkeling van Buren. En nu er een abstract plan werd gepresenteerd waarbij de suggestie werd gewekt dat er inspraakmogelijkheden waren en vervolgens bleek dat het plan al in de gemeenteraad was geweest, kwamen er felle reacties. De bewoners gingen echt op de barricaden. Er hingen spandoeken overal langs de weg en de gemeente ontving 140 brieven.

Vervolgens is besloten de plannen uit te gaan werken in overleg met de inwoners en dat heeft geleid tot het benoemen werkgroepen en concrete projecten in de drie lijnen. Vervolgens was het proces omgedraaid en heeft een van de ondernemers inspraak gevraagd bij de raad om het uitvoeringsplan voor te leggen: "Toen konden ze natuurlijk geen nee meer zeggen." Om het uitvoeringsprogramma verder aan te jagen en te coördineren wordt er een publiek-private stuurgroep opgericht, de BV Buren.

Na het houden van de boomfeestdag in maart 2014 werd ook duidelijk dat er een ploeg aan de slag wilde met het herstel van de lanen rondom het voormalig kasteel van Buren, ook wel De Toeren genoemd. De gemeente heeft daar op ingespeeld door aan te geven dat ze er graag energie en geld in willen steken als gemeente, maar wel als ze het breder zouden willen insteken en aangezien het idee was om heel Buren te vergroenen. En toen is er een Levend Landschap gestart.

Levend Landschap is een dorpsgewijze aanpak waarin de bewoners zelf een uitvoeringsagenda opstellen voor de uitvoering van een verscheidenheid van laagdrempelige projecten in het cultuurlandschap in de eigen leefomgeving. Het Levend Landschap proces bestaat uit drie stappen: 1. een kort dorpsproces, 2. concrete uitvoering en 3. een zelfstandige vrijwilligers/werkgroep. Tijdens het dorpsproces zijn er twee bewonersavonden georganiseerd. De eerste was op 31 maart 2014 en daar kwamen ca. 40 mensen op af. Bewoners hadden opgeteld zo'n 50 à 60 ideeën voor ontwikkeling van het groen. De tweede avond was bedoeld om een stap concreter en actiegericht te gaan. Onder de thema's ecologie, landschap, erfgoed en recreatie is een 15-tal concrete projecten benoemd inclusief een projectgroepje met een trekker. Voorbeelden van projecten zijn 'Blij bij Buren' (thema ecologie), waarbij een bijenvriendelijk landschap gecreëerd; 'Vogelvriendelijk Buren' (thema ecologie) waarbij geprobeerd wordt vogels voldoende nestgelegenheid te bieden; 'Schoner Buren' (thema Landschap), waarbij het houden van de omgeving Buren aandacht krijgt; 'Amfibiepoelen rond Buren' waarbij aanleg en beheer van poelen centraal staat om geschikt leefgebied te creëren voor amfibieën; Historische moestuin (thema erfgoed) waarbij mogelijkheden verkend worden om een moestuin te reconstrueren op basis van archiefonderzoek; 'Het Plantsoen' waarbij Het Plantsoen wordt opgewaardeerd op basis van het bestaande onderhoudsplan; Wandelen rond Buren' (thema recreatie) waarbij een Klompenpad wordt gecreëerd; en 'Trimbaan' waarbij het de bedoeling is een groene trimbaan aan te leggen (Levend Landschap Buren Uitvoeringsagenda 2014-2015).

Een Levend Landschap proces probeert altijd te beginnen door een aansprekend eerste uitvoeringsproject in het vooruitzicht te stellen. Dit sloot aan bij de wens van de bewoners om een hoogstambrigade op te richten en op te leiden, gelieerd aan De Toeren. Het oprichten van een

hoogstambrigade voor het onderhouden van hoogstamboomgaarden in Buren werd daarmee het eerste project.

In juli 2015 waren een aantal thema's/projecten goed op dreef en andere thema's/projecten moesten nog opstarten.

Bewoners van Buren en BV Buren

De bewoners van Buren waren initieel niet blij met hoe de koepelvisie door de gemeente was ingestoken. Ze vonden het document dat opgesteld was door een bureau te abstract en ze vonden dat ze betrokken hadden moeten worden: "Het moet concreter worden, haalbaar zijn en gedragen zijn door de gemeenschap. Er was veel belangstelling voor de informatieavonden, maar wel vanuit een heel negatieve benadering." De gemeente heeft de reactie van de burgers serieus genomen en is vervolgens actiever in overleg gegaan met de bewoners. Het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie hebben ze samen opgesteld. Daarbij is ook het idee dat bewoners zelf een rol zouden kunnen spelen in de uitvoering van de projecten en dat de gemeente zich op haar beurt inzet om ruimte te geven aan de initiatieven van bewoners en ondernemers door waar mogelijk regelgeving en planvorming af stemmen op de initiatieven.

De uitvoering van de projecten uit het uitvoeringsprogramma van de Koepelvisie worden gezien als een gemeenschappelijke taak en niet alleen als een gemeentetaak. In dit kader is ook de BV Buren opgericht. De BV Buren wordt gevormd door 11 bewoners en ondernemers uit Buren en 4 vertegenwoordigers van de gemeente (zowel bestuurlijk als ambtelijk). Deze groep coördineert het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie. Zij komen elke 6 weken bij elkaar om de voortgang, verbindingen en mogelijke knelpunten te signaleren en actie te ondernemen.

BV Buren ziet het Levend Landschap proces als een voortvloeisel van hun activiteiten: "Levend landschap is ontstaan vanuit wat er vanuit BV Buren en de burgers en ondernemers aan het gebeuren was. Dat is gewoon zo. Omdat de gemeente zich hier op het standpunt stelt van 'alles wat vrijwilligers aan initiatieven ontplooiën dat ondersteunen we; als we zien dat activiteiten door vrijwilligers dingen op goede manier overnemen, dan trekken we ons ook terug'. Het is overigens niet zo dat de gemeente zich terugtrekt en maar ziet wat er van komt. Er ligt al iets."

Volgens de bewoners van Buren waren het vaststellen van de koepelvisie en de hoogstambrigade de eerste activiteiten en ontstonden daarna dingen parallel en is er een Levend Landschap project opgestart. BV Buren heeft samen met SLG de bewonersavond georganiseerd. De avond werd aangekondigd met affiches, in de krant gezet, op de website Buren Stad, etc. Daar kwamen zo'n 40 mensen op af.

Eén van de projecten is het aanpakken van de boomgaard van het weeshuis. De Stichting Weeshuis Buren heeft een erfpachtcontract met de gemeente Buren. De bewoners vonden echter dat de boomgaard verwaarloosd was en wilden graag zien dat hij in stand bleef. Een van de mensen van de werkgroep ecologie heeft vervolgens contact gezocht met het Weeshuis en uitgelegd dat ze graag de boomgaard wilden onderhouden, maar dat er ook geïnvesteerd moest worden. De stichting Weeshuis Buren heeft daarop aangegeven dat ze het een goed initiatief vonden en dat de bomen ook hun verantwoordelijkheid zijn en dat ze ze daarom de aanschaf van de bomen wilden betalen. Dat was uiteindelijk best een groot bedrag om dat er voor gekozen was om grote bomen terug te zetten die zo'n 200-300 euro per stuk waren. Dat werd door de bewoners als prijzenswaardig gezien.

Het blijkt lastig om een reguliere groep te hebben in de hoogstambrigade: "Van die 20 mensen, zijn er wel 12 mensen die willen helpen. Uiteindelijk zijn het een stuk of 5 -6 die het werk doen. Als je dan 100 bomen moet doen, dat is best veel werk. Wintersnoei, zomersnoei."

Het project Blijde Bijen in Buren heeft een uitwerking gehad door het inzaaien van de bermen op de Blatumsedijk met bloemenmengsels. Twee leden van de ecologiegroep zijn naar een schooljuffrouw van de basisschool Koningin Beatrix gegaan en die was meteen enthousiast. De berm is helaas door

een misverstand weer afgemaaid. De gemeente heeft het maaien uitbesteed en er was in de coördinatie iets niet goed gegaan. Dit werd als zeer teleurstellend ervaren.

Verder is in het kader van het Levend Landschap proces de brochure "Van blauwe cichorei tot oranjetipje. Bijzondere planten en dieren in de gemeente Buren" gemaakt. Deze brochure gaat over welke flora en fauna bijzonder zijn in de gemeente Buren, maar ook hoe je als inwoner een bijdrage kunt leveren aan het behoud van soorten. De teksten zijn hoofdzakelijk van leden van de werkgroep Ecologie en deels van SLG.

Ook is gestart met het herstel van het Kastanjelaantje. Betrokken burgers zijn daarvoor het archief in gedoken en hebben een tekening gevonden van Copijn uit 1905 van de directe omgeving van het Kastanjelaantje. Geïnspireerd door de originele tekening wordt nu gestart met het herstel van het Kastanjelaantje.

Bewoners zijn zeer actief in Buren, maar ze voelen zich ook wel overvraagd door het totaal aan activiteiten. Ze ervaren dat het nog best moeilijk is om mensen actief te krijgen, niet zozeer in het meedenken maar in de uitvoering van de projecten. Dit komt snel neer op een kleine groep. Respondenten spreken ook hun zorgen uit over de continuïteit op de lange termijn aangezien het zwaartepunt ligt bij mensen die met pensioen zijn. De vraagtekens richten zich niet specifiek op het Levend Landschap proces, maar meer op betrokkenheid van burgers in het algemeen in Buren, ook in het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie en via BV Buren.

Gemeente Buren

De gemeente beoogt om Buren toeristisch recreatief wat meer op de kaart te zetten, dat is een belangrijk uitgangspunt in het Landschapsontwikkelingsplan Buren (2012) en de Koepelvisie Buren (2013). Het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie Buren is een partnerschap tussen overheid en bewoners. De gemeente heeft de suggestie gedaan om SLG in de arm te nemen om het proces te versterken. Zij zien het Levend landschap proces als een onderdeel in de uitwerking van de groene lijn van de koepelvisie en zijn ook financier van het project.

De provincie Gelderland is betrokken in de zin dat ze het proces financieren. De gemeente had een generieke aanvraag gedaan bij de provincie, waar een aantal gebiedsprocessen in zaten. Een van de processen die ze hadden aangevraagd was Levend Landschap. Initieel zat Buren niet bij de kernen die daaraan gekoppeld waren, maar toen ze de ontwikkelingen zagen in Buren hebben ze dat vanuit de gemeente veranderd.

Vanuit het LOP is het de bedoeling om 8 gebiedsprocessen op te starten, inclusief Buren, waarbij wensen van bewoners als uitgangspunt worden genomen. De keuze voor 8 processen heeft te maken dat het dan gebiedsdekkend is. De betreffende ambtenaar is er alert op de raad 'mee te nemen' in het grotere plan: "Buren was voor mij een soort proeftuin. Dat was voor mij richting het bestuur het bewijsmateriaal dat het werkt. Vorig jaar zomer hebben we in een café alle raadsleden uitgenodigd en hebben we alles laten zien. We hebben nog een keer een rondleiding laten geven door de bewoners. Zodat raadsleden beseffen dat de behoefte voor 'whatever' niet op het gemeentehuis moet ontstaan maar in het dorp en dat wij daar gevolg aan moeten geven in plaats van andersom."

In de praktijk van Buren zijn allerlei zaken verweven zoals de activiteiten in het kader van het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie en activiteiten in het kader van het levend landschap-project. Op het kasteelterrein, ook wel het Plantsoen genoemd hebben vrijwilligers hard gewerkt. Om dat te vieren organiseert de plantsoengroep van BV Buren in samenwerking met de Hoogstambrigade, SLG en Jong Nederland een Houtdag. In het Plantsoen hebben dus mensen gewerkt in het kader van het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie en de hoogstambrigade die weer gelieerd is aan het proces van het Levend Landschap. Via het festijn van de Houtdag komen alle partijen bij elkaar: De vrijwilligers kunnen hun product laten zien, andere mensen worden enthousiast en willen mogelijk in de toekomst ook meehelpen en het bestuur is gecharmeerd want die ziet blijde bewoners en dat levert weer kiezers op.

5.2 Reflectie op rol en werkwijze SLG

Rol en werkwijze SLG volgens vrijwilligers

De respondenten vonden dat de SLG medewerker een open houding had en enthousiasme uitstraalde: "Dat is ook een van de dingen waardoor ik het ook leuk vindt, er is een groot enthousiasme. Ze gaan niet meteen nee verkopen. We gaan kijken hoe we dat voor elkaar kunnen krijgen. Lukt het, dan lukt, als het niet lukt, dan maar niet. Niet overal bezwaren zien. Dat spreekt me aan." Voor een aantal vrijwilligers is dit essentieel omdat ze eerder vaak reacties kregen in gemeentelijke processen dat dingen niet konden of niet mochten.

Ook de vakkundigheid wordt meermaals genoemd. Bijvoorbeeld in relatie tot de snoeicursus die een aantal vrijwilligers heeft gekregen, maar ook in het begeleiden van het proces als geheel en het organiseren van de bijeenkomsten in de stad. Opgemerkt wordt dat de projectleider van SLG goed aanwezig was, bijvoorbeeld bij de vergaderingen van de ecologiegroep, achter dingen aanzat, meteen reageerde als er iets gevraagd werd en dat er 'verstandig werd meegedacht'.

Verder werd opgemerkt dat ze vooral de rol van kennisinbreng hebben en de weg wijzen: "Ze hebben achtergrondkennis, feitelijke kennis, ze weten hoe de hazen lopen. Ze geven tips hoe je bepaalde zaken moet aanpakken. Om bijvoorbeeld financiën te realiseren. Om zaken feitelijk te realiseren hebben we meer samenwerking met de gemeente. Het meeste wat we doen ligt op gemeentelijk terrein."

Het Levend Landschap proces start met een aantal bijeenkomsten. En bij de tweede bijeenkomst wordt voortgeborduurd op de aanwezigen van de eerste bijeenkomst en het dus dezelfde mensen zijn als op de eerste avond. Vanuit het idee dat de uitvoering van activiteiten in de praktijk bij een klein aantal mensen terecht komt, werd gefilosofeerd over het idee om te verbreden: "Vanuit de eerste groep zijn we verder gegaan, we hebben hun emailadres ed. Zo zijn we verder gegaan. Zou best goed zijn om het weer eens wat breder te trekken en weer wat andere mensen te betrekken."

Rol en werkwijze SLG volgens gemeente

De gemeente Buren ziet in de rol van SLG een professionele versterking van het proces. In Buren was een groot potentieel aan actieve burgers en vanuit de gemeente vonden ze het belangrijk als deze mensen goede begeleiding en ondersteuning kregen. Ook het feit dat SLG werkt met beproefde werkmethoden was een belangrijke overweging: "Je moet altijd starten met een succes zeg maar. Dan worden mensen enthousiast en dan willen ze er bij horen en dan kom je in de krant ed. We zijn gestart met een boomplantdag en ik heb toen SLG, met name het aanspreekpunt van de hoogstambrigade gevraagd om dat te begeleiden. Deze persoon kan erg enthousiast vertellen, dat heb je dan nodig voor zo'n dag. Kinderen enthousiasmeren. Anderen enthousiasmeren. En dat werkte wel. Die hoogstamboomgaard was een ding, maar zo waren er nog veel meer dingen in Buren. Ik houd er zelf erg van om een beproefd recept te nemen en niet zelf nog een keer het wiel uit te vinden. Daarom wilde ik graag dat SLG dat ging doen. De bewoners die betrokken waren, zijn heel capabele mensen. Dan is zo'n levend landschap proces mooi natuurlijk."

Voor de gemeente Buren is de betrokkenheid van SLG een manier om dingen uit te besteden. SLG geeft veel intensievere begeleiding, dan de gemeente kan of kiest te doen. SLG heeft een veel intensievere manier van contact met bewoners. Ook is de groep door Levend Landschap groter geworden en is 'groen' verbreed.

Volgens de gemeente-ambtenaar is het prettig dat SLG oog heeft voor verschillende rollen van bewoners. Het is mooi dat het proces zo is ingericht dat je iedereen kunt bedienen en dat iedereen zijn rol kan pakken: "Vanuit SLG hebben ze dat slim gedaan. In het Levend Landschap, daar zitten verschillende rollen in. Een woordje moeten doen voor een groep, trekkers die de lijnen uitzetten en mensen die de kruiwagen moeten verzorgen. En iemand die graag schrijft, neemt een rol in het schrijven van een folder."

Ook valt de duidelijke structuur en aanpak van SLG in de smaak, mede omdat dat goed werkt in het activeren van bewoners. Daarbij wordt opgemerkt dat er duidelijke ankerpunten zijn, maar dat het ook mogelijk is af te wijken als daar goede redenen voor zijn.

In Buren loopt het heel erg goed, maar in een ander dorp iets moeizamer. Dat heeft onder andere te maken met de bredere insteek. De ambtenaar in kwestie wilde dat graag, maar is daar enigszins op teruggekomen en pleit in het vervolg om weer te beginnen met iets praktisch en overzichtelijks als bomen planten en vervolgens te kijken wat er nog meer aangepakt kan worden.

5.3 Waardecreatie

Waardecreatie volgens bewoners

Bewoners geven aan dat zij een mooie leefomgeving erg belangrijk vinden en dat zij daar zelf ideeën over hebben en het waarderen dat er mogelijkheden ontstonden deze ideeën te uiten en te realiseren: "Ik houd van een mooie omgeving en van natuur. Ik ben altijd veel buiten geweest vroeger. Als er mogelijkheden zijn om te zeggen wat je leuk vindt, dan doe ik dat graag." Het feit dat bewoners zelf actief zijn werd als waarde gezien. Ook hun betrokkenheid en het gevoel van eigenaarschap werd als waarde genoemd.

Ook zien ze waarde in alle resultaten die zijn en worden geleverd. Te denken valt aan de boomgaard en het herstel van het kastanjelaantje. Ook de feitelijke bijdrage aan het vergroten van ecologische waarde wordt genoemd, onder andere door de aanzet naar extensiever bermbeheer.

Ook qua kennis en informatie zien bewoners een meerwaarde: "Als ik kijk naar die brochure, dan denk ik dat het echt een eyeopener was voor heel veel mensen. Een blikverruimer. Ze wisten niet dat daar bijvoorbeeld een ijsvogel zat." Ook hun eigen ervaringen in het project en de kennisinbreng door SLG speelt hierin een rol. Bewoners geven bijvoorbeeld aan door de cursus bomensnoeien en het snoeien in de praktijk veel te leren.

Een andere waarde is dat het proces breder werd getrokken en dat er mensen en organisaties betrokken werden die anders niet betrokken zouden zijn geweest. Stichting Weeshuis is daar een voorbeeld van. Zij hadden eerder afstand genomen van de boomgaard, maar nu via het contact met bewoners zijn zij weer meer betrokken geraakt.

Een andere belangrijke waarde is dat de gemeente leert in het samenspel met burgers. En dat de gemeente ook veranderingen doorvoert die stroken met ideeën van burgers: "Het was een aanleiding om het breder te trekken, om ook als gemeente een ander beleid te voeren met betrekking tot het bermbeheer. Het kan leiden tot een andere manier van denken." Opgemerkt wordt dat er een omslag in denken waarneembaar is, maar dat dat niet zonder slag of stoot gaat. Ook is er volgens de bewoners binnen de gemeentelijke organisatie nog niet altijd één lijn naar buiten en liggen soms de prioriteiten niet op één lijn. Wel is daarin verbetering zichtbaar.

Waardecreatie volgens gemeente

De gemeente ziet veel waarde terug in de activiteit en ondernemendheid van bewoners: "De gemeente hadden een bepaald idee van de inrichting en de bewoners hadden een idee van de inrichting. Nu is een van de bewoners die in de werkgroep zit heel slim naar het archief geweest, het regionaal archief, en heeft een oude ontwerptekeningen opgehaald, de hele oude tuinontwerpen. En kwam vervolgens met 'zo zouden we het moeten gaan maken'. Dus zo gaan we het maken."

Ook zijn door het Levend Landschap proces meer mensen betrokken geraakt dan de kerngroep die met de koepelvisie bezig was. Ook is 'groen' veel breder geworden door de open aanpak van het Levend Landschap proces en de inbreng van burgers hierin. Met de concrete uitvoering van projecten zijn veel activiteiten ook zichtbaar geworden. Het is niet alleen meer een papieren tijger, maar er zijn daadwerkelijke fysieke resultaten.

Volgens de gemeente is er nu in Buren een stabiele infrastructuur opgebouwd. Deze structuur was al aanwezig, maar is verstevigd door het proces. Er is dus ook alle fiducia als SLG weer weggaat dat het wel door blijft lopen.

5.4 Conclusies

Voorafgaand aan het Levend Landschap project was er al een heel traject tussen de gemeente en de bewoners van Buren. Na een valse start, waren de gemeente met de burgers overeengekomen dat burgers ook een grotere rol zouden spelen. De gemeente Buren zag een mogelijkheid om proces te versterken door de suggestie binnen BV Buren te doen om SLG te betrekken. SLG hanteert een open houding die enthousiasme aanwakkert. SLG probeert aan te sluiten bij de wensen van bewoners en treedt niet sturend op, maar eerder faciliterend. Bewoners zijn in Buren zeer actief, in verschillende rollen. In de praktijk is het echter wel een kleine groep die de projecten daadwerkelijk uitvoert. Bewoners geven enerzijds aan dat zij zeer content zijn met de gang van zaken, maar anderzijds dat zij ook wel erg druk zijn met het geheel aan activiteiten waar Levend Landschap een onderdeel in is.

Bewoners zijn uitgenodigd om een bijdrage te leveren aan de fysieke leefomgeving. De sociale aspecten lijken minder op de voorgrond te treden. Ze zijn wel aanwezig, maar het is niet het eerste wat iedereen noemt. Het sociale aspect speelt ook geen rol in beide uitvoeringsprogramma's (zowel van koepelvisie als van levend landschap), ook deze documenten zijn fysiek ingestoken. In de praktijk is er geen strikte scheidslijn welke activiteiten bij het levend landschap proces horen en welke activiteiten bij het uitvoeringsprogramma van de koepelvisie. De een ziet het in elkaars verlengde, de ander spreekt over aparte projecten die wel goed op elkaar afgestemd moeten worden. Vanuit BV Buren was men in ieder geval op zoek naar naar verbreding van het proces en het Levend landschap was een manier om het breder te trekken.

Behalve de fysieke waarden die genoemd worden, lijkt het proces van waardecreatie zich voor velen toe te spitsen op de samenwerking tussen gemeente en bewoners. Ook een verandering van denken bij gemeenten, bijvoorbeeld over onderhoud en beheer is van grote waarde voor de bewoners. Daarnaast geven ze aan zelf ook veel kennis en ervaring op te doen.

6 Participatie-aanpak van SLG

Op basis van de interviews en documentanalyse beschrijven we in dit hoofdstuk de participatie-aanpak van SLG. In de volgende paragraaf analyseren we eerst de werkwijze van SLG in brede zin (§ 6.1), daarna expliciteren en duiden we de belangrijkste principes van de participatie-aanpak van SLG (§ 6.2).

6.1 Algemene werkwijze van SLG

6.1.1 Doelstelling

De missie van Stichting Landschapsbeheer Gelderland luidt 'zorg voor een vitaal, beleefbaar en herkenbaar streekeigen landschap' (landschapsbeheergelderland.nl). Ze hanteren daarbij als uitgangspunt een trits concepten: identiteit, beleefbaarheid en duurzaamheid (Beleidsplan SLG). Deze begrippen worden niet star gehanteerd, maar worden ingevuld in het proces dat SLG met anderen ingaat als ze samenwerken aan het landschap.

Door sommigen wordt het landschap versterken genoemd als hoofddoel en de participatie-aanpak die zij daarbij hanteren als een middel. Anderen leggen meer nadruk op de verbinding tussen landschap en mensen als doel: "We hebben een focus gericht op een bepaalde kwaliteit in de leefomgeving, maar primair is de betrokkenheid en het verbinden van mensen, zodat er uiteindelijk een soort verantwoordelijkheidsgevoel overblijft. Intrinsiek gemotiveerd zeg maar... Dat is nog belangrijker dan het resultaat in de zin van of de bomen bijvoorbeeld op de juiste plek staan."

Medewerkers van SLG zien hoe dan ook de verbondenheid tussen mensen en hun omgeving als een belangrijk element in het borgen van het landschap: "De waarom-vraag is voor iedereen weer anders, maar heel belangrijk is dat je waarde niet los kunt zien niet van de mens. In ieder geval die intrinsieke waarde, maar daarmee houden we het niet in stand. Iets wat geen stem heeft houdt zichzelf gewoon niet in stand en daarvoor moeten we die verbinding maken."

Naast het creëren van verbondenheid tussen mensen en hun omgeving wordt door sommigen ook de verbondenheid tussen mensen onderling genoemd als doelstelling.

6.1.2 Doelgroepen

Bij de doelgroepen van SLG wordt gesproken over vrijwilligers, bewoners, ambtenaren en bestuurders. SLG wil partner zijn voor zowel particulieren als voor verschillende overheden. Alhoewel SLG in toenemende mate merkt dat er bij bedrijven belangstelling ontstaat voor landschap, richt SLG zich met name op de publieke sector en diens geldstromen.

Projecten ontstaan op verschillende wijzen. Vaak initieert SLG iets in contact met de gemeente, omdat de gemeenten een uitdaging hebben vanuit hun landschapsontwikkelingsbeleid. Of met de provincie, die bijvoorbeeld iets wil uitdragen vanuit het cultureel erfgoedbeleid: "Bijvoorbeeld met zo'n Liniewacht, dat is natuurlijk ingegeven vanuit het feit dat provincies daar al jaren een investeringsagenda hebben. Dus die opgave ligt er eigenlijk van bovenaf al en dan is de vraag dat wij daar mensen bij vinden." Maar ook burgerinitiatieven en particulieren kloppen bij SLG aan met een vraag of een initiatief. SLG richt zich dus op op vrijwilligerswerk, burgerparticipatie en burgerinitiatief.

6.1.3 Organisatie

SLG heeft haar organisatie zo ingedeeld dat iedereen zijn deskundigheid heeft. Zo kent SLG onder andere thema-coördinatoren, regio-coördinatoren, projectleiders en adviseurs. De themacoördinatoren scannen thema's als ecologie, cultuurhistorie en toegankelijkheid, weten wat er leeft en wat de

belangrijkste netwerken zijn. Projectleiders zijn hoofdzakelijk met procesvoortgang en het betrekken van mensen belast en adviseurs werken weer meer in de uitvoering van projecten.

Sommige medewerkers zijn met name op het fysieke landschap georiënteerd en hechten aan bepaalde inhoudelijke kennis en andere medewerkers zijn meer proces georiënteerd, dit komt ook tot uitdrukking in hoeverre ze aan specifieke resultaten hechten. Medewerkers geven aan dat ze het als een aanvulling ervaren dat beide stromingen vertegenwoordigd zijn in de organisatie en dat daar ook verbinding in wordt gezocht: "Voor mij maakt het niet zoveel uit of die boom exact goed staat, het gaat erom dat iemand die boom zet, dat in het proces er naartoe iemand het gevoel of in ieder geval het idee heeft van: 'Dit vinden we belangrijk, of dit willen we zo behouden.' Je zult hier ook adviseurs hebben die het wel weer heel belangrijk vinden waar een boom wordt geplant. Ik denk dat die samenhang, daartussen, dat dat heel goed is."

6.1.4 Ontwikkeling in de tijd

SLG heeft haar werkwijze in de loop der tijd doorontwikkeld. Ze zijn ooit ontstaan vanuit de provincie met een heel concreet doel, namelijk vrijwilligers faciliteren die actief zijn in het landschap, als coördinatiepunt landschapsbeheer. Vanuit dat startpunt zijn ze naar eigen zeggen steeds meer op eigen benen gaan staan en zijn ze steeds meer met gemeenten in contact gekomen en is hun blikveld verruimd naar allerlei vormen van betrokkenheid van vrijwilligers en bewoners. Het ondersteunen van vrijwilligers die landschapsonderhoud doen is nu nog steeds belangrijk, maar projecten beogen steeds meer aan te sluiten bij en het mogelijk maken van nieuwe lokale initiatieven in het landschap. Een medewerker geeft aan: "Wij hadden het twaalf jaar geleden niet echt over burgerparticipatie en burgerinitiatief, toen was er veel meer het klassieke hakken en zagen en veel meer ecologisch ingestoken groepen..." En: "Het is meer gericht op de verbinding en betrokkenheid en uiteindelijk een stukje verantwoordelijkheidsbesef en daadkracht, dan dat je komt vertellen hoe het moet en hoe het landschap er uit zou moeten zien." Maar ook het initiëren van nieuwe landschapselementen, is steeds meer onderdeel van de werkwijze van SLG. Verder denkt SLG in toenemende mate na over het vermarkten van haar producten. In het onlangs uitgebrachte boek over klompenpaden wordt bijvoorbeeld samengewerkt met een food designer die recepten aan het landschap van de klompenpaden toevoegt.

SLG spreekt zelf over een ontwikkeling van SLG 1.0 naar 3.0. SLG 1.0 staat dan voor de periode dat ze een stichting waren die opgezet werd vanuit provinciaal beleid. SLG 2.0 is de fase van het professionaliseren en projectmatig werken. En SLG 3.0 gaat het om het besef dat een project niet een doel op zich is. Het is een ontwikkeling van (alleen) het coördineren van vrijwilligers naar het aansluiten bij lokale initiatieven en het initiëren van projecten die aansturen op wat er leeft in de samenleving. Een project rond Klimaatbosjes is daar een voorbeeld van. "We hebben een paar jaar geleden (...) klimaatbosjes aangelegd. Nou die bestaan natuurlijk niet historisch gezien. Daar hebben we dan iets voor ontwikkeld, in een driehoek. Dat mogen dan 3 bomen zijn of 9. Die hebben we op veel nieuwe plekken aangeboden en dat is heel succesvol geweest. Je zou kunnen zeggen dat verschaft iets van een nieuwe identiteit, een thema wat heden ten dage interessant en actueel is en dan maken we dat zichtbaar in het landschap."

6.1.5 Activiteiten en projecten

Een belangrijk kernmerk van de werkwijze van SLG is dat zij is aangewezen op samenwerking met anderen, aangezien SLG geen grond in eigendom heeft. SLG heeft dus geen grondbelang, hetgeen doorwerkt in haar manier van werken. SLG heeft momenteel verschillende projecten (ook wel producten of merken genoemd), zoals de eerder beschreven projecten Levend Landschap, Dorpen in het Groen en de Klompenpaden. Andere projecten zijn Modder aan je broek, waarin samen met kinderen en ouders speellandschappen worden ontworpen en beheerd en de Oral history projecten, die eigenlijk een geschreven vorm zijn van het overleveren van verhalen waarin mensen via persoonlijke interviews ervaringen en levenswijzen in vroeger tijden proberen vast te leggen en te behouden. Daarnaast organiseert SLG allerlei ondersteunende activiteiten, zoals het ondersteunen van Landgoedwerkgroepen, Hoogstambrigades, Wilgenknottenwerkgroepen en Buitenplaatswerkgroepen.

Een jaarlijks terugkerend activiteit die SLG ondersteund is de Gelderse Natuurwerkdag. Tevens zijn er meer structurele basiswerkzaamheden zoals het maken van erfinrichtingsplannen, het beheer van een intensief gebruikt materialendepot en het geven van cursussen over heggenvlechten, hoogstamfruitbomen, weidevogelbescherming, vleermuizen, gereedschapsonderhoud, poeleninspiratie en maaien met de zeis, etc.

Deze activiteiten en projecten zijn vaak met elkaar verbonden. Regelmatig doet zich de situatie voor, dat het een tot het ander leidt. Voorbeelden daarvan is een netwerk aan klompenpaden, maar ook dat een Levend Landschap proces tot een Dorpen in het groen proces leidt en dat het ondersteunen van een hoogstambrigade soms weer kan resulteren in een Levend Landschapsproces.

6.1.6 Lerende houding

Een belangrijk kenmerk van de werkwijze van SLG is de lerende houding van haar medewerkers. Er is intern veel aandacht voor reflectie op elkaars projecten en mensen worden gestimuleerd om te leren van elk proces en van elkaar. Hierdoor worden aanpakken steeds verbeterd en ge-updatet en worden formats ontwikkeld: "Het Levend Landschap proces is eigenlijk ontstaan binnen de prijsvraag Levend Landschap Veluwe, toen zag het er anders uit en daar hebben we ook van geleerd. Wat werkt wel en wat werkt niet. In die processen hebben we ook heel erg geleerd, wat je altijd tegenkomt met burgerinitiatieven, dat mensen hun ideeën gaan aandragen. Wat is van hen en wat is onze verantwoordelijkheid. Daar zit altijd wel een soort spanning tussen met: "Dat kunnen we zelf wel..." Daarin hebben we ons wel ontwikkeld en daarin hebben we nu ook wel een proces-aanpak dat goed werkt, maar we weten dat je ook ruimte moet laten als het net iets anders uitpakt. Een proces is natuurlijk een instrument en geen doel op zich."

6.1.7 Communicatie

In de werkwijze van SLG speelt communicatie een belangrijke rol. Zij hechten er zeer aan om ruchtbaarheid aan de werkzaamheden van burgers te geven en zoeken daar ook actief de media in op. Ook in de organisatie van SLG komt dit terug in de vorm van medewerkers die zich louter met communicatie bezig houden.

6.2 Principes van de participatie-aanpak van SLG

In de werkwijze en meer specifiek de participatie-aanpak van SLG zien we een aantal principes terugkomen. Hieronder volgt een overzicht van de principes die zijn terug te zien in de dagelijkse praktijk van SLG, geïllustreerd door voorbeelden. De meeste principes betreffen het uitvoeringsniveau binnen projecten, maar een aantal slaan ook op het bredere werkveld van SLG: de omgeving van de projecten.

Nadruk op lokale zorg voor landschap

SLG zet in op lokale landschapszorg. Deze filosofie behelst dat de zorg voor het landschap moet worden georganiseerd vanuit betrokkenheid, inzet en verantwoordelijkheid van lokale spelers, zoals bewoners, ondernemers, verenigingen etc. Deze lokale betrokkenen zijn degenen die binding hebben met het beheren en ontwikkelen van het betreffende landschap. Het gebruik maken van lokale binding in projecten is cruciaal: "Mensen gaan niet zo snel een uur in de auto om elders de bomen te onderhouden".

Open en integrale benadering van landschap

SLG benadert in veel projecten landschap op een open en brede, integrale wijze. Dat doet SLG bewust om via allerlei andere maatschappelijke en sociale functies landschap voor bewoners aan belangrijkheid en relevantie te laten winnen. Mensen worden dan eerder getriggerd om aan te haken. Gemeente Berkelland waardeert deze integrale aanpak van Levend Landschap zeer. Ook in het Levend Landschap proces in Buren werd de open benadering zeer op prijs gesteld.

Nadruk op eigenaarschap

De bedoeling van SLG achter het ondersteunen van bewoners en vrijwilligers is dat zij zich eigenaar (gaan) voelen van hun leefomgeving en van de activiteiten die zij daarin ontplooiën. In het geval van het Klompenpad, spreken alle werkgroepleden over 'ons pad', niemand ziet het als het pad van SLG of van de gemeente. Dit is precies wat SLG in haar projecten en activiteiten hoopt te bereiken. "Het is uiteindelijk niet wij [SLG] die moeten willen. Wij willen als organisatie wel iets, maar uiteindelijk moeten ze lokaal graag iets willen. Dus is het denk ik heel belangrijk om daar dus ook ruimte te laten om iets te willen of iets niet te willen. Dus we willen ook graag een proces door, maar dan moet je toch heel duidelijk voorkomen dat omdat wij iets willen, dat wij dan aan iets gaat trekken. De gemeente is afhankelijk van de initiatieven en dat zijn wij net zo, van die initiatieven als wij iets willen en niet andersom."

Gebruik maken van sociaal kapitaal en zelforganiserend vermogen

Tijdens de projecten en activiteiten wordt gebruik gemaakt van de lokale netwerken die er zijn. Ook dat is een succesfactor. Naarmate de sociale infrastructuur sterker is, gaan projecten ook gemakkelijker. "Een historische kring geeft dat dan ook weer door aan zijn netwerk en uiteindelijk heb je dan dat het halve dorp er zit." In veel projecten zie je terug dat mensen gebruik maken van hun sociale relaties en daardoor toegang krijgen tot allerlei 'resources' zoals informatie, extra handen etc. Werkgroepleden bezochten zelf de eigenaren van het land waarover ze het Klompenpad wilden aanleggen en ook bij Levend Landschap Buren ondernemen werkgroepleden zelf actie en zijn ze bijvoorbeeld zelf bij het weeshuis langsgeweest om te praten over de mogelijkheden. Ook hebben ze via hun eigen contacten bij de school geïnformeerd of die wilde meedoen met het inzaaien van de bermen.

Bieden van kwaliteit

De nadruk op kwaliteit komt onder andere terug in de methoden en technieken die SLG hanteert en formats van onder andere Levend Landschap en Klompenpaden die SLG tot in de finesses heeft uitgewerkt. Uit de cases blijkt dat SLG door gemeenten ook betrokken wordt vanwege hun kwaliteit. In Buren geeft de gemeente aan dat SLG een kwaliteit levert, qua intensiteit van het proces, maar ook qua duidelijkheid in structuur, die de gemeente zelf niet kan leveren. Ook de kennis en de kunde van de medewerkers van SLG wordt door bewoners hoog geacht. "Wat ik het voordeel van SLG vindt, want SLG heeft ook echt professionals, is dat die aansluiten bij de mensen, letterlijk en figuurlijk. Letterlijk: als die mensen er zijn en dat is dan in hun vrije tijd, dan roepen de mensen van SLG niet van "dat is in mijn vrije tijd, dus je komt maar wanneer ik kan. Je merkt bij heel veel ambtelijke organisaties en ook andere clubs dat je als vrijwilliger moet komen op het moment dat zij er zijn, terwyl.... "

Aandacht voor maatwerk

Enerzijds heeft SLG formats ontwikkelt voor bepaalde projecten. Anderzijds zijn er ook voorbeelden dat daar bewust van afgeweken wordt of er een variant op wordt ontwikkeld omdat de situatie daarom vraagt. Dat kan bijvoorbeeld zijn omdat het net iets minder goed loopt: "Soms loop je echt achter de feiten aan en soms dan buitelt het over elkaar. Soms ben je heel erg aan het zoeken en kijken en soms moet je ook een tussenstap nemen, wanneer de eerst avond bijvoorbeeld iets minder goed is bezocht kun je gelijk doorstomen naar een tweede avond, maar dan kun je ook met de groep in gesprek gaan, van: 'Hoe gaan we er wel muziek in krijgen?' en dan het proces daarop aanpassen. Een proces geeft richting aan hoe we het gaan organiseren, maar als nu blijkt dat de context niet lekker meewerkt dan gaan we kijken hoe we het anders moeten gaan doen."

Helderheid in aanpak

Helderheid in het proces wordt door medewerkers van SLG maar ook door bewoners en gemeenten als zeer belangrijk ervaren. SLG legt veel nadruk op een duidelijke structuur met duidelijke ankerpunten. Dit blijkt onder andere uit het volgende citaat: "Op een gegeven moment hebben we ook geleerd wat de cruciale stappen in het proces zijn, maar daar zit genoeg mogelijkheid in voor mensen in het dorp om hun dingen aan te dragen en te participeren, maar dat geeft ook een hele duidelijke kapstok. Helderheid in het proces."

Nadruk op handelingsperspectief

De projecten van SLG zijn zeer actiegericht. Door middel van een stappenplan en vaste procesonderdelen worden bewoners aangezet en ondersteund om grotendeels zelf het proces te organiseren en/of acties te ondernemen. SLG biedt vrijwilligers en bewoners hiervoor concrete handvatten om zelf aan de slag te gaan. Zoals bijvoorbeeld bij Beltrum in het groen: de dorpscoördinator ontving een format waarmee hij heel makkelijk zelf het inloopspreekuur kon opzetten. En tijdens dit spreekuur kregen deelnemers ter plekke hulp bij het verder uitwerken van hun beplantingsschets en werd de schets meteen vertaald naar een bestellijst. Ook de gezamenlijke ophaal- en plantdag zette de deelnemers aan om meteen concreet actie te ondernemen.

Nadruk op continuïteit van betrokkenheid

SLG wil uitdrukkelijk dat initiatieven en activiteiten blijven voortbestaan, ook als zij weg zijn. Zo eindigt bijna elk project in een nieuwe lokale groep die de activiteiten (gedeeltelijk) zelf voortzetten. In het geval van een Klompenpad is SLG nog langdurig betrokken en fungeert ze als backoffice voor de naloopgroep. Ook bij Dorpen in het groen en Levend Landschap is er nazorg of een herhalingsproject, maar in de meeste gevallen ligt de nadruk op het genereren van langdurige draagkracht vanuit de lokale samenleving: "Als er bij die andere dan geen vonkje is, dan gaan wij uiteindelijk weer weg. Wij zijn er tijdelijk, behalve dan het ondersteunen van vrijwilligers en bewonersinitiatieven, die sluiten zich bij ons aan. Maar ja, als er niets ontstaat, dan kan je wel met zijn allen bomen in de grond zetten, maar als je dan weg gaat, houdt het op."

7 Waardecreatie

Op basis van de interviews en documentanalyse beschrijven we in dit hoofdstuk de waardecreatie die tot stand komt in de projecten, processen en activiteiten waar SLG bij betrokken is. In de volgende paragrafen analyseren we eerst het proces van waardecreatie die we in de praktijk zijn tegen gekomen (§ 7.1), en vervolgens de waarden die in dit proces zijn ontstaan (§ 7.2). Ondanks het besef dat alle betrokkenen bijdragen aan het waardecreatieproces zoomen we vervolgens in op de specifieke rol en bijdrage van SLG (§ 7.3). In deze paragraaf beschrijven we hoe deze bijdrage voortvloeit uit de algemene werkwijze van SLG en uit de rollen die SLG als participatie professional zowel binnen als buiten projecten neemt. Hierbij is vooral de wijze waarop SLG deze rollen invulling geeft van belang. En hoe SLG dit doet aan de hand van haar participatie-principes en door middel van de houding en competenties van haar medewerkers.

7.1 Proces van waardecreatie

In de projecten en processen waar SLG bij betrokken is, is er sprake van **gezamenlijke** waardecreatie: Elke betrokkene, of het nu een bewoner of gemeente-ambtenaar betreft, draagt op zijn eigen wijze bij aan het totaal aan waarden die worden gecreëerd. Neem nu het voorbeeld van het Kopermolenpad, daar levert een ieder verschillende bijdragen aan dit proces. De vrijwilligers ontwikkelen, realiseren en onderhouden het pad, de gemeente Apeldoorn zorgt dat het financieel mogelijk wordt gemaakt, denkt mee en zorgt er bijvoorbeeld net voor de opening nog voor dat de trap bij de watermolen wordt hersteld. En SLG zorgt dat het hele proces voortgang kent en brengt deskundigheid in waar nodig.

Alhoewel er dus sprake is van gezamenlijke waardecreatie, valt of staat een proces of project met de bewoners en vrijwilligers: Lokaal gaan mensen aan de slag. In de projecten en processen waar SLG bij betrokken is vormt de kracht en energie uit de samenleving de basis en wordt deze gecombineerd met kennis, tijd, inzet, geld, betrokkenheid, netwerken, etc. van overheden, eventuele andere organisaties en SLG.

In de praktijk is terug te zien dat het in het waardecreatieproces draait om hoe de betrokkenen hun deelname en samenwerking met anderen ervaren en dat deze ervaringen grotendeels **in interactie** met elkaar tot stand komen. Mensen ervaren bijvoorbeeld geluk en gezelligheid als gevolg van hun betrokkenheid en samenwerking met elkaar. Een deel van de waarden zitten dus in de interactie, in de sociale context en de persoonlijke beleving en zingeving.

Het proces van waardecreatie blijkt tevens een **wederkerig** proces. Er is sprake van samenwerking tussen alle partijen en in deze samenwerking spelen vertrouwen, gezamenlijke verantwoordelijkheid en gedeelde identiteit een rol. Dit is goed terug te zien in Buren, waar het vertrouwen tussen burger en overheid in het verleden een knauw heeft gehad maar nu danig is gegroeid. Het ontstaan van BV Buren, die hun activiteiten als leidend voor het initiëren en invullen van het Levend Landschap proces zien, is daar een mooi uitvloeisel van.

Ook wordt benoemd dat er soms onverwachte bijeffecten zijn, zoals meer gemeenschapszin en onderling vertrouwen. Of treedt er in sommige projecten of activiteiten een vliegwieleffect in werking: na het afsluiten van het ene project of activiteit, wordt het volgende project of activiteit alweer gestart. In dit kader is het ook belangrijk om op te merken dat het proces van waardecreatie een tijdsaspect kent. Waarde kan ook pas na jaren ontstaan en manifesteert zich niet per se in de duur van een project.

7.2 Waarden die ontstaan

In de praktijk zien we dat in het waardecreatieproces **meervoudige** waarden ontstaan. Betrokken bewoners, dorpsorganisaties, overheden en ook SLG vinden dat er meerdere soorten waarden worden gecreëerd. Al deze soorten waarden zijn met elkaar verbonden, er zijn geen strakke scheidslijnen. Vaak gaat het om verhalen die in het collectief geheugen worden opgeslagen, verhalen van succes, van mislukking, hoe het is gelopen en wie mee wilde doen. Toch noemen betrokkenen in de communicatie over de ontstane waarden vaak thema's. Het gaat dan om waarden op het sociale, culturele en economische vlak en op het gebied van natuur en landschap. Naast dat de waarden zich in de volle breedte van verschillende thema's afspelen, is er sprake van waardecreatie op verschillende niveaus van concreetheid. Zo worden er fysieke waarden genoemd, maar wordt er ook waarde gezien in het 'doen', bijvoorbeeld het mobiliseren en verenigen van mensen, of het leren van anderen en ervaring opdoen. Daarnaast worden ook dieperliggende waarden genoemd die te koppelen zijn aan het niveau van beleving, zoals bijvoorbeeld het ervaren van sociale cohesie of streekeigenheid. Er komen ook waarden aan de orde die ingaan op bezinning en zingeving, zoals identiteit, authenticiteit, emotionele verbondenheid met een plek, toekomstwaarde of het onderdeel zijn van een bepaalde ideologie. Bewustwording en kennis van natuur, landschap, cultuurhistorie en nabije leefomgeving is een waarde die erg duidelijk naar voren komt in de praktijk. Verder worden waarden genoemd als zichtbaarheid van wensen en energie van bewoners. Ook netwerken en contacten die later weer gebruikt worden voor lokale samenwerking wordt genoemd. Vanuit gemeenten is leren over het samenspel met burgers en overheidsparticipatie een waarde die naar voren komt. Bewoners, dorpsorganisaties en gemeenten noemen vergelijkbare waarden, maar er zijn wel accentverschillen. Bewoners benadrukken sociale waarden, culturele waarden/belevingswaarden en kennis en ervaring. Bij kennis en ervaring gaat het dan met name over kennis en ervaring van de omgeving en van landschapselementen. Gemeenten leggen nadruk op fysieke natuur- en landschapswaarden en op kennis/leren over de relatie overheid-burger.

Verder blijkt dat de ontstane waarden niet alleen betrekking hebben op de direct betrokkenen, maar ook op **indirect betrokkenen** en zelfs de (lokale) samenleving als geheel. Direct betrokkenen van het Dorpen in het groen project in Beltrum zijn bijvoorbeeld trots op de erfbeplanting en de ontstane werkgroep ervaart dat door het project veel sociaal kapitaal en sociale cohesie is ontstaan. Maar ook de lokale samenleving of breder ervaart waarde in veel gevallen. Zo geeft volgens een aantal mensen die in de buurt van het Kopermolenpad wonen, het pad goed invulling aan het idee van 'passend toerisme' (geen massa toerisme) en draagt het pad bij aan de landelijke uitstraling en de beleving van de aanwezige natuur. In het geval van het Kopermolenpad zijn ook de wandelaars laaiend enthousiast en noemen zij waarden als het ervaren van variatie in het landschap in hun recensies op de website van het Kopermolenpad.

Een indicatie van de waarden die door betrokkenen van projecten bij verschillende thema's worden genoemd volgt hieronder. Het is een illustratie die met name de breedte van waarden laat zien en in enige mate de gelaagdheid qua concreetheid.

Natuur en landschap

Het gaat daarbij fysiek om erfbeplanting, landschapselementen, bijenhotel, akkerranden, etc. Maar ook om de beleving van natuur en landschap doordat natuur en landschap toegankelijker worden. Dit kan door een Klompenpad, maar ook door allerlei activiteiten in een Levend Landschap project. Ook trots op en binding met natuur en landschap komt duidelijk naar voren. Een andere veel genoemde waarde is esthetiek: mensen houden van een mooi landschap. Niet iedereen vindt hetzelfde landschap mooi, ook de discussie daarover wordt op prijs gesteld.

Sociaal

De sociale waarde wordt door bewoners, gemeente en SLG nadrukkelijk genoemd en is ook terug te zien in hoe projecten verlopen en het resultaat van veel projecten. Niet alleen ontstaat er bij vele projecten een mooier landschap, maar als resultaat ontstaat er ook een groepsgevoel. De sociale waarde komt terug in spontane gezamenlijke actie/mobilisatie, zoals de opschoonactie van het dorpsbos, en in ontmoeting, waar mensen sociale cohesie ervaren. Geluismomentjes, gezelligheidsmomenten door feestelijkheden maar ook door grapjes onderling.

Cultuur

De culturele waarde zit in het fysieke cultuurlandschap en de cultuurhistorische elementen zoals een Mariabeeld, ooievaarspalen en kerkenpaden. Maar ook in de beleving van streekeigenheid en trots op en binding met dorp en streek. En ook dieperliggende waarden zoals identiteit ontstaan. Zo gaat het in de oral history projecten ook om het besef van en identificatie met hoe mensen zich staande hebben gehouden in het landschap, hoe ze hebben gewoond en gewerkt in het landschap en wat daar kenmerkend aan is.

Economie

Vele betrokkenen noemen ook de economische waarde. Bijvoorbeeld het ontstaan van meer of aantrekkelijker recreatiemogelijkheden is een belangrijke waarde volgens velen, met groeiende omzet als gevolg. De economische waarde wordt ook door SLG naar voren gebracht via onderzoek dat gedaan is en terug te vinden is in foldermateriaal van bijvoorbeeld de klompenpaden.

7.3 Rol SLG in waardecreatieproces

Iedere betrokken actor heeft een bijdrage in de gezamenlijke waardecreatie. Alhoewel het verschilt per situatie, soort proces en soort betrokkenheid (burgerparticipatie, burgerinitiatief, vrijwilligerswerk) volgt hieronder een ruwe schets van hoe de actoren hun rollen invullen, met nadruk op de inbreng en rol van SLG. Het gaat daarbij om de rol die SLG inneemt in het proces van gezamenlijke waardecreatie en de bijdrage die SLG hier levert, maar ook om hoe zij die rollen invulling geeft.

Bewoners vormen de kern van de projecten en de processen: zij komen met ideeën, maken connecties met de rest van de lokale gemeenschap, leveren kennis aan en voeren het leeuwendeel van de activiteiten zelf uit. De gemeente is veelal initiator van het project en financier. Daarnaast heeft de gemeente tijdens het project vaak een rol in het meedenken, in informatie en kennis aanleveren en reageren op voorstellen op allerlei momenten in het proces. Ook heeft de gemeente regelmatig een rol in het onderhoud daar waar burgers dat niet kunnen of willen. In algemene zin is de gemeente in de processen zelf wel betrokken, maar dan op op enige afstand hetgeen blijkt uit dat ze vaak reageren en alleen aanwezig zijn en inbreng hebben wanneer gewenst. En als er geen beroep op ze wordt gedaan, ze vooral wegblijven. Hoewel de gemeente Berkelland wel iets meer betrokken is zoals blijkt uit de casus Beltrum in het groen. Voor gemeenten zijn de activiteiten van SLG veelal een soort 'uitbesteding'. Daarbij speelt de situatie dat de ene gemeente wel op de participatieve toer is en de ander niet of stukken minder.

Over de bijdrage van SLG aan het waardecreatieproces kunnen we in het kort zeggen dat de werkwijze, rollen, principes en houding van SLG er op gericht zijn om de energie in de lokale initiatieven en de inbreng van betrokken overheden en andere instituties zo goed mogelijk te combineren om daarmee landschappelijke en maatschappelijke waarden tot stand te brengen. SLG maakt onderdeel uit van dit proces van waardecreatie door middel van haar ondersteunende, stimulerende en verbindende rol binnen projecten met bewoners en vrijwilligers enerzijds. En anderzijds door haar vitaliserende en voedende rol richting (institutionele) actoren in het algemeen, die de context en daarmee de voedingsbodem zijn voor de activiteiten en projecten die SLG samen met bewoners en vrijwilligers doet voor de lokale zorg van het landschap.

7.3.1 Rollen en bijdrage van SLG

Rollen van SLG binnen projecten

SLG organiseert de lokale landschapszorg voornamelijk aan de hand van een ondersteunende rol en soms door een stimulerende rol. Binnen haar ondersteunende rol biedt SLG vooral lichte ondersteuning (faciliteren) en soms wat zwaardere ondersteuning (empoweren). SLG **faciliteert** lokale vrijwilligers of initiatieven van bewoners bijvoorbeeld met kennis of door het leveren van een format of een checklist. Deze rol neemt SLG bijvoorbeeld in de Klompenpadenprojecten. Tegelijkertijd is het in deze projecten voor SLG ook erg belangrijk om dingen open te laten en ruimte en vertrouwen te geven aan waar mensen zelf mee komen. In sommige gevallen gaat SLG verder in haar

ondersteuning: dan probeert SLG bewoners en vrijwilligers in hun kracht te zetten door hen bagage te geven om nu en in de toekomst zelf initiatief te nemen (**empoweren**). Deze rol van empoweren neemt SLG bijvoorbeeld in de Levend Landschap projecten. De stimulerende rol van SLG is goed zichtbaar in de Dorpen in het Groen projecten waar SLG bewoners **stimuleert** om mee te doen aan het vergroenen van hun erf met streekeigen beplanting.

De ondersteuning die SLG biedt aan bewoners richt zich vooral op het **proces**. Ze geven bijvoorbeeld advies en helpen activiteiten organiseren. Structuur en formats spelen daar een belangrijke rol in: een werkwijze met duidelijke ankerpunten, zoals bijvoorbeeld het organiseren van bepaalde activiteiten. Maar ook meer praktisch door bijvoorbeeld mee te helpen de knoop door te hakken. Voorts is de inbreng van ervaring over voorbeelden elders, mogelijke fondsen, etc. een wezenlijke. Meerdere malen is uitgesproken dat 'SLG weet hoe de hazen lopen'. Die ervaring uit zich in advies over de te hanteren aanpak en te maken keuzes bij financiering en uitvoering van initiatieven. In dit kader is het ook belangrijk dat de SLG medewerkers 'er zijn' en dat ze meedenken. Ook het aanspreekbaar en toegankelijk zijn is belangrijk in het proces. Het wordt gewaardeerd dat vragen altijd gesteld kunnen worden en er snel en adequaat wordt gereageerd. Een andere vorm van ondersteuning richting bewoners is het inbrengen van **inhoudelijke** kennis en expertise, bijvoorbeeld over streekeigenbeplanting en het aanleggen en onderhouden van landschapselementen.

Binnen haar ondersteunende en stimulerende rol zoekt en legt SLG nadrukkelijk **verbindingen** tussen de bewoners of vrijwilligers en andere betrokken actoren, zodat meer samenspel kan ontstaan. Een voorbeeld daarvan is bijvoorbeeld de derde stap die genomen wordt in een Levend Landschap proces. Deze stap bestaat uit het organiseren van een zogenaamd uitvoeringsoverleg of financieringsoverleg tussen de bewoners en lokale ondernemers, een bank, natuur en landschapsorganisaties, het waterschap, etc. Op die manier helpt SLG de initiatieven van de bewoners te koppelen aan lokale geldschieters zodat ze ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden. Een ander voorbeeld is de intermediaire en verbindende rol van SLG tussen het dorp en de gemeente in Levend Landschap Beltrum.

Rollen van SLG gericht op de context van projecten

Ook buiten de projecten om heeft SLG contacten met lokale gemeenschappen en is er aandacht voor het **vitaliseren** van de lokale gemeenschap. SLG gebruikt bijvoorbeeld de landelijke Natuurwerkdag om haar relatie met bestaande lokale bewonersorganisaties en groepen te onderhouden en hen buiten de projecten om te ondersteunen. Ook het aanbieden van het centrale materialendepot is bedoeld om het bestaande lokale groepen makkelijker te maken en hen zodoende levend te houden. Verder biedt SLG voor iedere geïnteresseerde informatie over zaken als het snoeien van fruitbomen, cultuurhistorie, soorten, etc. en leidt SLG mensen op via uitgebreide cursussen, bijvoorbeeld voor zeisen en heggenvlechten.

SLG investeert ook in het **voeden** van het samenspel tussen burgers en institutionele actoren buiten de projecten om. Een voorbeeld hiervan is het continue contact dat SLG onderhoudt met bijvoorbeeld een waterschap over hoe zij in haar werkzaamheden meer verbinding kan houden met initiatieven van vrijwilligers en bewoners. Een van de aanleidingen was dat het waterschap, ondanks hun (financiële) steun aan de klompenpaden, had besloten watergangen af te waarden. Hierdoor kwam ineens het voortbestaan van meerdere klompenpaden in gevaar. Nu houden SLG en het waterschap ook buiten de projecten om contact met elkaar om beter aan te voelen wat er allemaal speelt in het veld. Een ander voorbeeld is dat SLG steeds naar nieuwe samenwerkingspartners zoekt. Zo heeft bijvoorbeeld het door SLG uitgegeven landgoederenboek ertoe geleid dat de achterban van het Gelderse particuliere grondbezit, dus de eigenaren van landgoederen en buitenplaatsen, SLG als een natuurlijke bondgenoot zijn gaan zien voor de ontwikkeling en het beheer van hun eigendommen.

7.3.2 Houding en competenties van SLG medewerkers

Het gaat niet alleen om *wat* SLG medewerkers inbrengen in een proces, maar ook om *hoe* zij dat doen. Je komt dan uit bij de principes van de participatie-aanpak, zoals nadruk op eigenaarschap, zelforganiserend vermogen, kwaliteit, maatwerk etc. En in de praktische uitvoering van deze principes zijn vooral de competenties en houding van de individuele medewerkers van SLG van belang.

Samenwerken met bewoners vergt wel iets van de contactuele en sociale vaardigheden. Het gaat dan onder andere om goed mensen kunnen aanvoelen, goed bij mensen aansluiting kunnen vinden en goed met hen om kunnen gaan. Ook de waardecreatie ontstaat in de interactie. En die interactie is mede afhankelijk van de houding van een SLG medewerker. Het blijkt voor respondenten moeilijk om te benoemen wat er nu precies nodig is om mensen in de lokale gemeenschap 'te triggeren', om daar samen mee te gaan bouwen: "Ja, weet ik niet goed... Ik heb wel eens avonden meegemaakt waarbij het door een ambtenaar werd behandeld en dan zie je bij wijze van spreken per minuut de afstand groeien. [...] Misschien dat de medewerkers hier toch een bepaald zintuig voor hebben.... Je moet natuurlijk wel weten met wie je aan tafel zit en dezelfde taal spreken, of misschien moet je een keer niet iets zeggen."

Het betekent dat de SLG medewerker naast dingen aanreiken juist ook dingen moet kunnen over laten en open laten. Het gaat om een aanvullende houding en niet een invullende houding. Bij het gepast ondersteunen, hebben de SLG medewerkers oog voor de inbreng van bewoners, maar ook voor hun mogelijkheden en capaciteiten en waar nodig zetten zij mensen steviger 'in hun kracht'. En geven zij vertrouwen en gezamenlijk optrekken wanneer nodig. Het tonen van betrokkenheid, en ook echt interesse en aandacht hebben voor bewoners, ook wel empathische nabijheid genoemd wordt opgemerkt.

In de interviews met bewoners en gemeenten kwam duidelijk naar voren dat ze de professionaliteit van de medewerkers van SLG wat de sociale en contactuele vaardigheden betreft hoog achten. Ook het actiegericht en de gerichtheid op duurzame betrokkenheid van mensen wordt door gemeenten benoemd. Gemeenten waarderen dat de bijdrage van SLG kwalitatief hoogwaardig is. Het gaat dan om de intensieve procesbegeleiding, de duidelijke werkwijze en het goed kunnen aansluiten bij burgers. Tevens wordt opgemerkt dat er verschil is tussen de medewerkers en per situatie. Daarnaast spelen voorkeuren mee: waar de een juist een wat zakelijker en planmatiger houding van de SLG medewerker waardeert, heeft de ander bijvoorbeeld voorkeur voor met name een enthousiasmerende houding.

8 Conclusies

Na het beschrijven van de projecten Beltrum in het Groen, Kopermolenpad Wenum Wiesel en Groener (dan de) Buren, zijn we ingegaan op de participatie-aanpak en welke principes daarin naar voren komen en is gekeken naar het proces van waardecreatie en de rol van SLG hierin. In dit conclusiehoofdstuk komen we terug op de onderzoeksvragen en worden de conclusies in de daaropvolgende paragrafen geadresseerd. De onderzoeksvragen luiden:

1. Hoe kunnen de doelstellingen, werkwijze en participatie-aanpak van SLG geduid worden?
2. Hoe komt waardecreatie tot stand in de projecten en processen waar SLG een rol in heeft en welke waarden worden er gecreëerd?
3. Welke rol en bijdrage hebben SLG en andere betrokken actoren zoals burgers, vrijwilligers, dorpsverenigingen, lokale maatschappelijke organisaties en gemeenten bij de totstandkoming van de waardecreatie?
4. Welke leerpunten zijn er te trekken over de participatie-aanpak van SLG en de gezamenlijke waardecreatie?

8.1 De participatie-aanpak van SLG

Doelstelling en werkwijze

Een vitaal, beleefbaar en herkenbaar streekeigen landschap vormt de missie van Stichting Landschapsbeheer Gelderland. Naast het versterken van het landschap door middel van de participatie-aanpak, komt de verbondenheid tussen mensen en hun omgeving als doelstelling naar voren. Sommige medewerkers zijn met name fysiek georiënteerd en hechten aan bepaalde inhoudelijke kennis en andere medewerkers zijn meer proces georiënteerd die volgens eigen zeggen complementair zijn aan elkaar.

SLG heeft haar werkwijze in de loop der tijd ontwikkeld. Ze zijn ooit ontstaan vanuit de provincie met een heel concreet doel, namelijk vrijwilligers faciliteren die actief zijn in het landschap, als coördinatiepunt landschapsbeheer. In de loop der tijd proberen projecten steeds meer nieuwe lokale initiatieven in het landschap mogelijk te maken en daarbij aan te sluiten. Daarnaast is het initiëren van nieuwe landschapselementen steeds meer onderdeel van de werkwijze van SLG. De werkwijze is meer gericht geraakt op verbinding en betrokkenheid door nadruk te leggen op de inbreng van mensen zelf waardoor ook verantwoordelijkheid en daadkracht ontstaat.

Principes participatie-aanpak

In de participatie-aanpak van SLG kunnen een aantal, deels aan elkaar gelieerde, principes onderscheiden worden. In de volgende figuur worden de principes samengevat:

Figuur 5: Principes participatie-aanpak SLG

8.2 Totstandkoming waardecreatieproces

In de projecten en processen waar SLG bij betrokken is draagt elke betrokkene, of het nu bewoners of gemeente betreft op zijn eigen wijze bij aan het totaal van waardecreatie. Er is dus sprake van **gezamenlijke** waardecreatie. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de kracht en energie uit de samenleving de basis vormt en deze wordt gecombineerd kennis, tijd, inzet, geld, betrokkenheid, netwerken, etc. van overheden, eventuele andere organisaties en SLG. Een proces of project staat of valt dus met de inzet van bewoners, hun inbreng vormt de basis.

In de praktijk is terug te zien dat het in de processen en projecten gaat om menselijke ervaringen en dat deze ervaringen **in interactie** tot stand komen. Mensen ervaren bijvoorbeeld geluk en gezelligheid in relatie met elkaar. Een deel van de waarden zitten dus in interactie, in de lokale context. Het proces van waardecreatie blijkt tevens een **wederkerig proces**. Er is sprake van samenwerking tussen alle partijen en in deze samenwerking spelen vertrouwen, gezamenlijke verantwoordelijkheid en gedeelde identiteit een rol. In sommige projecten treed er een vliegwieleffect in werking: na het afsluiten van het ene project of activiteit, wordt het volgende project of activiteit alweer gestart. In dit kader is het ook belangrijk om op te merken dat het proces van waardecreatie een tijdsaspect kent. Waarde kan ook pas na jaren ontstaan en manifesteert zich niet per se in de duur van een project.

Verder zie je de **meervoudigheid** van waardecreatie terug. Betrokken bewoners, dorpsorganisaties, overheden en ook SLG vinden dat er meerdere soorten waarden worden gecreëerd. Naast dat de waarden zich in de volle breedte van verschillende thema's (sociaal, cultureel, economisch, natuur en landschap), is er sprake van waardecreatie op verschillende niveaus van concreetheit. Zo worden er fysieke waarden genoemd, maar wordt er ook waarde gezien in het 'doen', bijvoorbeeld het mobiliseren en verenigen van mensen, of het leren van anderen en ervaring opdoen. Daarnaast worden ook dieperliggende waarden genoemd die te koppelen zijn aan het niveau van beleving, zoals bijvoorbeeld het ervaren van sociale cohesie of streekeigenheid. Er komen ook waarden aan de orde die ingaan op bezinning en zingeving, zoals identiteit, authenticiteit, emotionele verbondenheid met een plek, toekomstwaarde of het onderdeel zijn van een bepaalde ideologie.

Bewoners, dorpsorganisaties en gemeenten noemen vergelijkbare waarden, alhoewel er ook wel accentverschillen zijn. Bewoners benadrukken sociale waarden, culturele waarden/belevingswaarden en kennis en ervaring. Bij kennis en ervaring gaat het dan met name over kennis en ervaring van de omgeving en van landschapselementen. Gemeenten leggen nadruk op fysieke natuur en landschapswaarden en op kennis/leren over het samenspel met burgers en overheidsparticipatie een waarde die duidelijk naar voren komt.

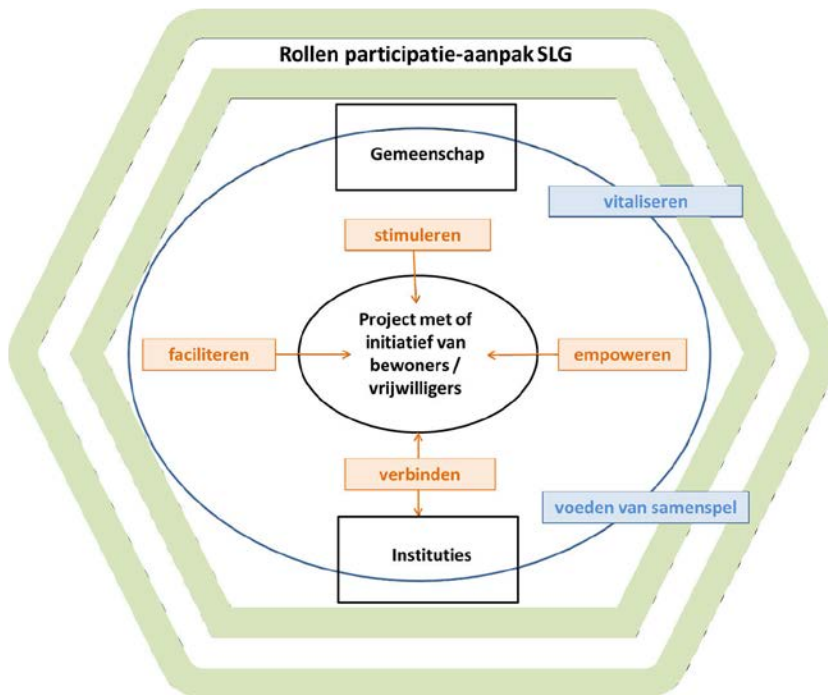
Verder blijkt dat de ontstane waarden niet alleen betrekking hebben op de **direct betrokkenen, maar ook op indirect betrokkenen en zelfs de (lokale) samenleving** als geheel. Direct betrokkenen van het Dorpen in het groen project in Beltrum zijn bijvoorbeeld trots op de erfbeplanting en de ontstane werkgroep ervaart dat door het project veel sociaal kapitaal en sociale cohesie is ontstaan. Maar ook de lokale samenleving of breder ervaart waarde in veel gevallen. Zo geeft volgens een aantal mensen die in de buurt van het Kopermolenpad wonen, het pad goed invulling aan het idee van 'passend toerisme' (geen massa toerisme) en draagt het pad bij aan de landelijke uitstraling en de beleving van de aanwezige natuur. In het geval van het Kopermolenpad zijn ook de wandelaars laaiend enthousiast en noemen zij waarden als het ervaren van variatie in het landschap in hun recensies op de website van het Kopermolenpad.

8.3 Rol en bijdrage van SLG en andere betrokken actoren in het waardecreatieproces

Een ieder levert een bijdrage aan de gezamenlijke waardecreatie. Daarbij komen bewoners met ideeën, maken connecties met de rest van de lokale gemeenschap, leveren kennis aan en voeren het leeuwendeel van de activiteiten uit. De gemeente is veelal financier, heeft een rol in het meedenken, informatie aanleveren en reageren op voorstellen op allerlei momenten in het proces. Ook heeft de gemeente vaak een rol in het onderhoud daar waar burgers dat niet kunnen of willen.

SLG vervult als participatie-professional verschillende rollen. Binnen de projecten **faciliteert, stimuleert en empowert** zij burgers en heeft SLG een rol in het leggen van verbinding tussen alle actoren. SLG stimuleert bewoners en vrijwilligers om zelf actief te zijn in hun omgeving en ondersteunen hen met kennis, kunde en gereedschap. De bijdrage die SLG levert in relatie tot bewoners richt zich op **procesondersteuning**. Een andere bijdrage in relatie tot bewoners is het inbrengen van **inhoudelijke kennis en expertise en van ervaring** over voorbeelden elders, mogelijke fondsen, etc. De bijdrage in relatie tot bijvoorbeeld gemeenten is kennis, maar dan ook vooral de aanpak van hoe je burgers helpt organiseren. Gemeenten waarderen dat de bijdrage van SLG kwalitatief hoogwaardig zijn. Het gaat dan om de intensiteit in procesbegeleiding, de duidelijke werkwijze en het (beter) aansluiten bij burgers. Ook het actiegerichte de gerichtheid op duurzame betrokkenheid van mensen wordt gewaardeerd.

Daarnaast vervult SLG een rol in de context van de projecten, veelal bedoeld om een 'enabling environment' te creëren. Het gaat daarbij om het **vitaliseren van de lokale gemeenschap** en het **voeden van het samenspel van actoren**, waarbij aandacht is voor institutionele verbinding.

Figuur 6: Rollen participatie-aanpak SLG in het waardecreatieproces (in oranje de rollen binnen projecten, in blauw de rollen buiten projecten)

Naast wat SLG medewerkers daadwerkelijk inbrengen in een proces, gaat het er ook om hoe zij dat doen. De principes van de participatie-aanpak, zoals nadruk op eigenaarschap, zelforganiserend vermogen, nadruk op kwaliteit, etc. zijn daarin leidend. Maar in de praktische uitvoering van deze principes gaat het ook om de competenties en houding van individuele SLG medewerkers. Het gaat dan om sociale en contactuele vaardigheden zoals pro-activiteit, goed communiceren, maar ook om mensen goed kunnen aanvoelen, aansluiting vinden en een aanvullende houding in plaats van invullende houding.

8.4 Leer- en ontwikkelpunten

8.4.1 Aandachtspunten bij de participatie-aanpak

Een aandachtspunt in de participatie-aanpak is het goed aanvoelen van de situatie. Meer concreet: wat moet een medewerker zelf doen en wat is goed om over te laten aan anderen? De algemene tendens is dat medewerkers van SLG zeer betrokken zijn en willen 'voeden' zonder de situatie over te nemen. Maar dat is wel makkelijker gezegd dan in de praktijk gedaan. Voelt SLG altijd goed aan wanneer ze welke rol (faciliteren, stimuleren, empoweren, verbinden) in projecten moet aannemen en hoe ze deze precies invulling kan geven? In Beltrum is het Levend Landschapsproces tijdens de uitvoeringsfase in een impasse gekomen. In deze fase was SLG niet meer betrokken omdat de gemeente Berkelland hier zelf haar rol wilde nemen. De aanpak van de gemeente Berkelland is ingestoken vanuit het idee dat de bewoners zelf hun ideeën uitvoeren en financieren, en dat de gemeente eventueel financieel bijdraagt om gaatjes te dichten. SLG zou het volgens haar participatie-principes meer aanpakken vanuit gezamenlijkheid; in deze filosofie kunnen de gemeente en SLG - indien gewenst door de bewoners - ook commitment en inzet hebben bij de uitvoeringsagenda van een Levend Landschapsproces. SLG richt zich dan meer op het empoweren en stimuleren van bewoners; de gemeente Berkelland wil op afstand faciliteren waar nodig.

SLG heeft als missie het versterken van het landschap en ziet als middel daarin haar participatie-aanpak. Voorts hebben medewerkers een grote deskundigheid, bijvoorbeeld op het vlak van ecologie en cultuurhistorie. Medewerkers hebben ook eigen ideeën over hoe het landschap versterkt kan worden. Deze ideeën kunnen ook gerelateerd zijn aan wensen vanuit de opdrachtgever (zoals de

provincie of gemeenten) op het vlak van landschap. Deze ideeën hoeven niet per se overeen te komen met wat bewoners willen. In de praktijk lijkt het erop dat het niet vaak voorkomt dat bewoners iets anders willen dan SLG en dat het advies van SLG makkelijk wordt aangenomen door bewoners. Redenen die daarvoor genoemd worden zijn de waardering van de deskundigheid maar ook de aantrekkelijkheid van het cultuurhistorisch verhaal.

Behalve de aandachtspunten voor de participatie-aanpak zelf die hierboven genoemd worden, zijn er ook aandachtspunten te noemen bij de participatie-aanpak die relatie hebben met SLG als intermediaire organisatie, in het samenspel van alle actoren, bijvoorbeeld over de zichtbaarheid van SLG. Bij de participatie-aanpak van SLG staat eigenaarschap van bewoners hoog in het vaandel. Het betreft dan met name 'gevoeld' eigenaarschap, over iets fysieks zoals bijvoorbeeld een pad, een bepaalde activiteit, maar ook het proces als geheel. SLG heeft in veel projecten de rol van procesbegeleider: zij zijn degene die het proces activeren, op gang houden en verder brengen. Door de wijze waarop SLG eigenaarschap en zelforganiserend vermogen stimuleert, voelen bewoners zich ook soms eigenaar van het proces. Enerzijds is dat een heel sterk punt, anderzijds is het ook ingewikkeld. De zichtbaarheid van de activiteiten van SLG is daarmee niet altijd even aanwezig, maar het is wel hetgeen waar SLG door haar opdrachtgevers (nog) op wordt afgerekend. De opmerking "ze zijn op de achtergrond, maar ze doen wel alles" is hiervoor kenmerkend.

SLG is in haar projecten en processen afhankelijk van lokale betrokkenheid. Over het algemeen lukt het goed om mensen te activeren. In sommige gebieden is het soms iets meer zoeken om lokaal de juiste mensen te vinden en kost het dus ook meer tijd. Als de sociale structuren sterk aanwezig zijn, is het veelal makkelijker om een proces op gang te krijgen. Behalve de afhankelijkheid van SLG van anderen is er ook nog een ander geluid. Er komt duidelijk naar voren dat bewoners erg veel tijd investeren en soms overvraagd zijn. Dit komt dan niet specifiek door hun betrokkenheid in het SLG project, maar wel door het totaal aan activiteiten waar deze mensen bij betrokken zijn c.q. initiatiefnemer van zijn. Een ander aspect van het insteken via al georganiseerde burgers is de vraag die leeft bij veel instituties: hoe raken er naast de 'usual suspects' nieuwe mensen betrokken bij landschap? Ook hier is SLG afhankelijk van de lokale betrokkenheid. Er ontstaat een gemengd beeld: enerzijds zijn er verschillende voorbeelden langsgekomen van mensen die eerder niet actief waren en dit nu via SLG wel zijn geworden, waaronder ook jonge mensen. Anderzijds zijn er ook vele voorbeelden van mensen die op meerdere fronten actief zijn. Er zijn veel voorbeelden van vrijwilligers die actief zijn in bijvoorbeeld een dorpsraad en daarnaast of vanuit die positie ook actief zijn in de processen van SLG. Ook wordt opgemerkt dat het niet alleen gepensioneerden zijn die actief zijn, maar wel veel.

8.4.2 Aandachtspunten bij het proces van gezamenlijke waardecreatie

De cases laten duidelijk het beeld zien van een veelheid aan waarden. Voorts zit een deel van die waarden in interactie, in de lokale context, in beleving en zingeving, allemaal dimensies die zich moeilijk verhouden met vooraf concreet beschreven doelen. Het is van belang te beseffen dat de doelen van een bepaald beleidsdossier geen recht doen aan de gezamenlijke waardecreatie die zich in de lokale processen voordoet. Er is een verschil tussen de gemeenschapswaarden zoals die in het veld worden gearticuleerd en de publieke waarden zoals die in beleid en politiek worden gehanteerd. In het veld gaat het over zingeving en gemeenschapszin, en zie je de gelaagdheid en diversiteit van waarden; in politiek en beleid gaat het over abstracte categorieën van waarden die in praktijk gebracht (moeten) worden. Dit onderzoek laat zien dat SLG opereert binnen de beleidskaders van het landschap en in het veld tot belangrijke en diverse waardecreatie komt, maar doordat de waarden verschillende vormen hebben (gemeenschapswaarden en publiekswaarden) en explicitering moeilijk is, lukt het niet om de vonk naar de politiek over te laten slaan en daar meer commitment te mobiliseren. De discussie over publieke waarden kenmerkt zich door het onderkennen van categorieën, welke in praktijk moeten worden gebracht. Het gaat dan om natuur- en landschapswaarden, sociale, culturele en economische waarden. De breedte van de categorieën moet er zorg voor dragen dat alle burgers kunnen profiteren van de waardecreatie, want dat wordt gezien als representatief en rechtvaardig. De gemeenschapswaarden gaan meer om de verhalen die in het collectief geheugen worden opgeslagen. Zoals een werkgroep lid geeft in dit kader aan: "Het lijkt me

beter het verhaal eromheen duidelijk te maken dan alleen maar de cijfertjes, dat doet geen recht aan onze activiteiten.”

Sturen op waarden verhoudt zich dus lastig tot de gangbare opvatting van sturen op doelen en resultaat, waarbij vooral gekeken wordt naar beleidsdoelen, de politieke en juridische verankering van de resultaten en de operationele haalbaarheid van het toetsingskader (Moore, 1995). Het is qua sturing zinvol om waardecreatie te koppelen aan de belangrijkste maatschappelijke opgaven (AWT, 2013)

In beginsel staan er verschillende wegen open voor sturing op meervoudige waardecreatie. We noemen er drie in het besef dat er waarschijnlijk veel meer mogelijk zijn. Het gaat om integrale sturing, om improviserend sturen op energie en om politieke sturing op impact.

- In uitvoeringsprogramma's van beleid worden doelen, middelen en projecten *integraler* ingezet, waarbij de grenzen tussen de beleidsdossiers zo veel mogelijk vervagen: de verschillende aspecten van leefbaarheid worden dicht bijeen geplaatst en niet verkaveld over de gangbare beleidsdossiers. In essentie gaat het hier om een verregaande vorm van integraal sturen op leefomgevingskwaliteit.
- In uitvoeringsprogramma's van beleid is er veel ruimte om in te spelen op ontwikkelingen zoals die zich in het verlengde van vrijwilligersprojecten voor doen: dit vereist een lossere koppeling tussen doelen, middelen en resultaat en meer een strategie richting samenlevingsopbouw. Het is denkbaar om op deze wijze te sturen op maatschappelijke energie. Daar waar enthousiasme ontstaat en dus belangrijke waarden gecreëerd worden is het van belang om eventuele belemmeringen weg te nemen en zo mogelijk een steuntje in de rug te geven. Het gaat dus om *improviserend* sturen op energie.
- Daar waar zich interessante ontwikkelingen voordoen en zich vragen ontwikkelen richting politiek en beleid worden deze in eerste instantie op politiek niveau beantwoord, omdat de politiek gaat over samenlevingsopbouw en de waardecreatie die daarmee annex is. Dit zou je politieke sturing op *impact* kunnen noemen.

In alle vormen van sturing moet invulling gegeven worden aan de condities voor het laten ontstaan van meervoudige waardecreatie. In zijn algemeenheid gaat het daarbij om de condities waaronder mensen met elkaar tot actie komen vanuit een gevoel van gemeenschapszin en hun opvattingen over actief burgerschap (Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen, 2003; KNHM, 2007; Huygen e.a. 2012; Salverda et al., 2011). Deze zullen ontstaan bij:

- integrale initiatieven, waarin de leefbaarheid in al zijn veelzijdigheid centraal staat.
- experimentele aanpakken, waarin verantwoordelijkheid vanuit de overheid is teruggelegd in de samenleving.
- ruimte voor eigenwijsheid, relatie met identiteit, een context waarin handelingsruimte aanwezig is
- ruimte voor aanhaking
- gedelegeerd eigenaarschap, projecten die ten goede komen aan de gemeenschap en niet aan individuen of de overheid
- een zekere spanning tussen vrijheid en structuur in een project
- waardering voor vrijwilligersinbreng (er zijn voorbeelden, zoals bij een wijkonderneming in Leiden, waarin vrijwilligersuren zijn gekapitaliseerd op 4,5 Euro per uur)
- begrenzing: het is niet gewenst om strakke kaders op te stellen waarbinnen activiteiten ontplooid dienen te worden, maar het bieden van grenzen in tijd, thema's en geld is wel richtinggevend
- en misschien nog wel het belangrijkste: het wederzijds uitstralen van vertrouwen tussen overheid, ngo's en vrijwilligersinitiatieven. Hiervoor is intensieve communicatie nodig, die haaks staat op de veelal gevolgde werkwijze van "kom maar terug als het resultaat er ligt".

8.4.3 Aandachtspunten bij de intermediaire positie van SLG in het samenspel van actoren

Werken vanuit participatie brengt noodzakelijkerwijs het (gedeeltelijk) uit handen geven van controle en verantwoordelijkheden met zich mee. Resultaten worden afhankelijk van de inzet van (lokale) mensen die daar niet voor betaald worden, maar die er plezier aan beleven of er gewenste invloed voor krijgen op hun eigen leefomgeving. Dat betekent dat er dwars door alle activiteiten en projecten van SLG heen een spanning bestaat tussen ruimte bieden en voldoen aan de specificaties of prestatieafspraken die contractueel met een gemeente of de provincie Gelderland zijn vastgelegd. Deze overheden sturen SLG nog voornamelijk aan vanuit het new public management waarin transparantie, efficiëntie en een resultaatgerichte bedrijfsmatige aanpak centraal staan. Is SLG dan een speelbal in de strijd tussen de bestuurlijke vernieuwing vanuit de participatie-samenleving en de dagelijkse werkelijkheid vanuit het new public management? Dat is ze zeker niet, want de mensen met wie SLG werkt zijn vaak opinieleiders in de lokale gemeenschap, soms ook politiek actief en in elk geval een flinke groep kiezers. Als organisatie wordt SLG ook formeel aangestuurd en begeleid door politici en ex-politici. SLG zit in de positie om namens die burgers te onderhandelen over de condities die nodig zijn voor succesvolle participatie. De parameters voor succes worden daarbij deels gevonden in de ideologie van SLG: het resultaat van participatie-projecten moet in termen van landschappelijke kwaliteit verantwoord zijn. Maar daar knelt nu precies de schoen waar dit onderzoek zich op richt. Hoe maak je kwaliteit zichtbaar in een systeem van new public management? Gaat het over onmeetbare waarden als geluk door zelfrealisatie, gemeenschapszin en esthetiek, of gaat het over meetbare parameters zoals kilometers klompenpad of houtwal? Van oudsher wordt de verantwoording gezocht in de harde parameters, maar in het licht van de gewenste participatie-samenleving is het maar de vraag of dat wel zo terecht is.

De werkwijze van SLG is gericht op facilitering en empowerment van de initiatieven van burgers in het veld. Daarmee is de werkwijze ook selectief. Buiten de landschapsdoelen van de overheid wordt er niet gestuurd op realisatie van andere doelen in het publieke domein. Aan de ene kant is dit logisch, want de stichting staat immers voor landschap en landschappelijke kwaliteit. Aan de andere kant zou er wel iets te zeggen zijn voor het adresseren van belendende publieke doelen, want de projecten in het veld zijn immers altijd integraal van karakter. Door uit te gaan van de landschappelijke waarden blijven sommige vragen wellicht liggen. Dat is volstrekt niet als verwijt bedoeld, maar meer als een discussiepunt om de inclusiviteit van de werkwijze ook aan de kant van beleid en politiek te vergroten. Gedacht kan bijvoorbeeld worden aan zaken als sociale inclusie, het werken aan een basis van citizens' science, het bijdragen aan regionaal economische profilering, het co-creëren van een sociaal geheugen van een streek, het vergroten van intergenerationele kennisoverdracht en contacten. Overigens is het de vraag of het op de weg ligt van SLG om hier werk van te maken, of dat overheden juist deze mogelijkheden zouden kunnen herkennen en daar op gaan sturen.

Bronnen

- Avelino, F. & Wittmayer, J. (2014) The Role of the Third Sector and other Actors in Sustainability Transitions. A Multi-actor Perspective for Transition Studies, submitted to Futures.
- Beck, U. (2000) Was ist Globalisierung? Frankfurt: Suhrkamp.
- Bourgon, J. (2009) A new synthesis of Public Administration: towards a dynamic synthesis. Paper presented for the 2009 Anzsog conference, Canberra, Australia.
- Bourgon, J. (2011) A new synthesis of Public Administration: Serving in the 21st Century (Queen's Policy Studies) Montreal: McGill-Queens' University Press.
- Boutellier, H. (2011) De Improvisatiemaatschappij. Den Haag: Boom/Lemma.
- Brink, G.J.M. van den, Hulst, M.J. van, Graaf, L.J. de, Pennen, T. van der (2012). Best Persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Castells, M. (1996) The rise of the network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I Cambridge: Blackwell.
- Haksever, C., Chaganti R. and R.G. Cook (2004) A Model of Value Creation: Strategic View. Journal of Business Ethics Vol. 49, No. 3, pp. 291-305.
- Dam, van C. en S. Liefhebber (2014). Uitwerking competenties maatschappelijke ondersteuning. Movisie, Utrecht.
- Dam, van R.I., Salverda, I., Hassink, J., Vaandrager, L. en C. Wentink (in prep.) The art of bonding. The role of informational capital in relational strategies of citizens' initiatives.
- Dekker, P.& M. en Hooghe,(2003) De burger-nachtwaker. Verschuivingen in het participatiegedrag van de Nederlandse en Vlaamse bevolking. In: Sociologische gids 50 (2).
- Dekker, P., Hart, J. de en L. Faulk (2007) Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Denters, S.A.H., Tonkens, E.H., Verhoeven, I., Bakker, J.H.M. (2013) Burgers maken hun buurt. Den Haag: Platform 31.
- Frissen, P.H.A. (2007) De staat van verschil: een kritiek van de gelijkheid. Amsterdam: Van Gennep.
- Hajer, M. (2011) De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Huygen, Astrid & Erik van Marissing, Hans Boutellier, 2012. Condities voor zelforganisatie. Wmo Kenniscahier 18. Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.
- Jonker, J. (2012) De zeven kenmerken van nieuwe businessmodellen. Een onderzoek naar veranderende transacties die meervoudige waarde creëren. Management Executive september/oktober 2012.
<http://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/112245/112245.pdf?sequence=1>
- Jonker, J. (2013) Nieuwe business modellen. Niet alles van waarde is weerloos. Radboud University, Nijmegen School of Management.
- Hogeschool van Amsterdam (2009) IAM-Trendanalyse. Maatschappelijke trends > macro niveau.
- KNHM (2007) Welkom op het platteland. Een bron van inspiratie voor het betrekken van nieuwkomers bij het dorpsleven. Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij, Vereniging van Kleine Kernen Gelderland.
- Marissing, E. van (2008) Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (2013) De Doe-democratie. Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving.
- LVKK (2003) Burgerschap in Krimpregio's. Zelhem, Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen.
- Oude Vrielink, M. J. & Wijdeven, T. M. F. van de (2008) Bewonersinitiatieven: een prachtkans voor wijken? Bestuurswetenschappen, 62(3), pp. 66-83.
- Oude Vrielink, M. J. & Wijdeven, T. M. F. van de (2011). Ondersteuning in vieren. Zichtlijnen in het faciliteren van burgerinitiatieven in de buurt. Beleid en Maatschappij, 38(4), pp. 438-455.
- Peper, B. (1999) Op zoek naar samenhang en richting. Een essay over de veranderende verhoudingen tussen overheid en samenleving.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2013) Terugtrekken is vooruitzien. Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Advies 54.

Raad voor het Openbaar Bestuur (2010) Vertrouwen op democratie. Den Haag.

Raad voor het Openbaar Bestuur (2012): Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt en samenleving. Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur.

Ramaswamy, V. & Gouillart, F. (2010). The Power of Co-Creation, New York: Free Press.

Robertson, R. (1995) Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In Mike Featherstone, Scott Lash and Roland Robertson (eds.). Global Modernities. London: Sage: 25-44.

Steen, M. van der, et al. (2013) Pop-up publieke waarde – overheidssturing in de context van maatschappelijke zelforganisatie, Den Haag, NSOB.

Salverda, I., Van Dam, R. en R. During (2011) Natuur dichterbij! Een rapportage over werkvormen en methoden van Landschapsbeheer Nederland voor het betrekken van mensen bij landschap en natuur.

Salverda, I., Pleijte, M. en R. van Dam (2014) Meervoudige democratie. Meer ruimte voor burgerinitiatieven in het natuurdomein. Wageningen. Alterra.

Swidler, A. (1986). Culture in Action: Symbols and Strategies. American Sociological Review 51 (2): 273-286.

Van Gunsteren, H.R. (1994) Culturen van besturen. Meppel: Boom.

Wijdeven, van de T., De Graaf, L. en F. Hendriks, m.m.v. Marieke van der Staak (2013) Actief burgerschap. Lijnen in de literatuur. Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.

Wijdeven, T. van de (2012). Doe-democratie, over actief burgerschap in stadswijken. Delft: Eburon.

WRR (2012) Vertrouwen in burgers. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Beltrum in het Groen

Handreiking beplantingsplan Dorpen in het groen Beltrum

Bijlage A: Wie doet wat tabel Beplantingsproject

Uitvoeringsagenda 2013-2015 Trots op Beltrum

Coalitie akkoord 2010-2014 gemeente Berkelland, Samen Anders

Coalitie akkoord 2014-2018 gemeente Berkelland, Veranderende samenleving, vernieuwd bestuur

<http://landschapsbeheergelderland.nl/berkellandse-dorpen-het-groen/>

<http://www.berkellandfm.nl/nieuws/entry/drie-berkellandse-dorpen-steken-zich-in-het-groen>

<http://www.berkellandfm.nl/nieuws/entry/plantdag-berkellandse-dorpen-in-het-groen>

[http://www.noordijksite.nl/gfx/File/handreiking%20beplantingsplan\(1\).pdf](http://www.noordijksite.nl/gfx/File/handreiking%20beplantingsplan(1).pdf)

Kopermolenpad Wenum Wiesel

Folder Klompenpaden resultaten 2014

Projectplan Klompenpad Wenum Wiesel

Wat Wenum Wiesel wil. Dorpsvisie Wenum Wiesel 2012-2020

Nieuwsbrieven dorpsraad Wenum Wiesel; sept 2014 en maart 2015

wwna.nl

Klompenpaden.nl

Klompenpaden.nl/kopermolenpad

<https://www.facebook.com/klompenpaden>

Twitter #Klompenpad en #kopermolenpad:

<http://welkomindeveluwe.nl/Klompenpaden-pareltjes-van-de-veluwe/>

Groener (dan de) Buren

Structuurvisie Landschapsontwikkelingsplan Buren (vastgesteld op 30 oktober 2012)

Brochure levend landschap buren uitvoeringsagenda 2014-2015 - publieksversie

Levend landschap Buren uitvoeringsagenda – versie voor gemeente

Brochure van blauwe cichorei tot oranjepijpje. Bijzondere planten en dieren in de gemeente buren

Projectplan levend landschap Buren

www.burenstad.nl

www.burenstad.nl/koepelvisie

Oranje Buren! Koepelvisie Ontwikkeling Buren-Stad

[http://www.burenstad.nl/site/koepelvisie/\\$FILE/oranje-buren.pdf](http://www.burenstad.nl/site/koepelvisie/$FILE/oranje-buren.pdf)

[http://www.burenstad.nl/site/koepelvisie/\\$FILE/uitvoeringsprogramma-koepelvisie-20082013.pdf](http://www.burenstad.nl/site/koepelvisie/$FILE/uitvoeringsprogramma-koepelvisie-20082013.pdf)

Uitvoeringsprogramma 2013-2016 Ontwikkeling Buren-stad. Aantrekkelijk, vitaal en (be)leefbaar

<http://www.burenstad.nl/site/koepelvisie-oprichting-bv-buren>
<http://landschapsbeheergelderland.nl/agenda/inzaai-actie-voor-bijen-in-buren/>
<http://stadtiel.nl/lokaal/houtdag-plantsoen-buren-22615>
http://www.buren.nl/actueel/nieuwsberichten_43017/item/groener-dan-de-buren-succesvol-van-start_109930.html
http://www.buren.nl/actueel/nieuwsberichten_43017/item/doet-u-mee-met-levend-landschap-buren_106829.html
<http://stadtiel.nl/lokaal/column-spot-op-de-betuwe-vrijerslaantje-23482>
<http://landschapsbeheergelderland.nl/met-bewoners/levend-landschap/>
http://landschapsbeheergelderland.nl/wp-content/uploads/Levend-Landschap_Gelderlander_Buren_Vrijerslaantje.pdf

Documenten SLG

Beleidsplan 2011-2015 van Stichting Landschapsbeheer Gelderland. Heel het landschap! Van Hattem tot Heumen en van Aalten tot Ammerzoden (werkdokument)
SLG in het kort - 1.10.2013 (werkdokument)
Introductie SLG en de drie te onderzoeken producten (werkdokument)
Strategie Notitie juli 2014 (werkdokument)
Documentatie over projecten zoals Levend Landschap, Oral History werkgroep, Hoogstambrigade, Klompenpaden, Landgoedwerkgroepen, Buitenplaatswerkgroepen, poelenwerkgroepen, archeologiewachten en de Liniewacht
Landschapsnieuws Stichting Landschapsbeheer Gelderland, voorjaar 2015

Respondenten

Algemene werkwijze/principes

1. Directeur SLG
2. Voorzitter Bestuur SLG
3. Strategische adviseur SLG participatie in gebiedsontwikkeling
4. Projectleider natuurwerkdag – coördinator communicatie SLG

Beltrum in het Groen:

5. Projectleider SLG en regio coördinator Achterhoek
6. Contactpersoon Dorpen in het groen gemeente Berkelland
7. Contactfunctionaris kleine kernen gemeente Berkelland
8. Opdrachtgever Levend Landschap en Dorpen in het groen gemeente Berkelland
9. Toenmalig voorzitter van de Raad van Overleg Beltrum
10. Bewoner Beltrum / deelnemer aan Beltrum in het Groen

Kopermolenpad in Wenum Wiesel

11. Projectleider SLG
12. Planoloog gemeente Apeldoorn
13. Bestuur van dorpsbelangen vereniging en lid werkgroep Klompenpad
14. Coördinator naloopgroep Klompenpad
15. Korte gesprekken met 2 personen die in de buurt van het klompenpad wonen, maar niets met de ontwikkeling te maken hebben en met 2 personen die Klompenpad gelopen hadden

Groener (dan de) Buren

11. SLG projectleider (zelfde persoon als hierboven genoemd)
3. Strategische adviseur SLG participatie in gebiedsontwikkeling (zelfde persoon als hierboven genoemd)
16. Landschap coördinator gemeente Buren
17. Contactpersoon BV Buren
18. Lid verschillende werkgroepen

Wageningen UR, Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T (0317) 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl

www.wageningenUR.nl/wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.

